

Kommentoinnin asteet ja henkilön rekonstruoituminen henkilöjutussa.
Tarkastelussa neljä aikakauslehteä.

Viivi Virtanen
Journalistiikan pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2014
Viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Viivi Virtanen	
Työn nimi – Title Kommentoinnin asteet ja henkilön rekonstruoituminen henkilöjutussa. Tarkastelussa neljä aikakauslehteä.	
Oppiaine – Subject Journalistiikka	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 132
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella henkilön rekonstruoitumista aikakauslehden henkilöjutuissa. Pääkysymykset ovat miten haastateltavasta muodostuu tietty kuva lukijalle ja millä keinoin jutun kirjoittanut toimittaja tätä kuvaa rakentaa. Tässä tutkimuksessa henkilöjuttuja tarkastellaan kolmen eri tieteenalan journalismin, kirjallisuuden ja kielentutkimuksen näkökulmasta. Analyysin kohteena ovat pitkät henkilöjutut.</p> <p>Analyysi pohjautuu ajatukselle kielestä sosiaalisena ilmiönä. Tutkimuksessa ajatellaan, että todellisuus syntyy kirjoittajan, tekstin ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa. Yhtenä tärkeänä viitekehyksenä on subjektin ja objektin vuorovaikutusteoria. Tästä näkökulmasta pohditaan, mikä on toimittajan osuus haastatellun henkilön rekonstruoitumisprosessissa. Tutkimuksessa puhutaan kommentoinnista, jolla tarkoitetaan toimittajan läsnäolon muotoa tekstissä. Henkilön rekonstruoitumista tekstissä tarkastellaan narratologian keinoin ja erityisesti Rimmon-Kenanin luoman henkilöindikaattori-käsitteen avulla. Aineiston analyysin metodina käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysia.</p> <p>Huomiota kiinnitetään erityisesti siihen, miten toimittaja kommentoi haastateltavaa subjektiivisesti. Tutkimuksen tärkein tulos on aineistosta analyysin pohjaksi noussut kommentoinnin asteikko. Kommentoinnin asteikkoon kuuluvat havainnoiva, arvioiva, päättelevä ja kantaa ottava kommentointi sekä kohtauskommentointi. Kaikilla kommentoinnin asteilla on omat diskursiiviset tehtävänsä. Karkeasti ottaen havainnoiva kommentointi alustaa mielikuvia haastateltavasta, referoiva pohjustaa, kohtauskommentointi rakentaa ja tuo henkilön lähelle lukijaa, arvioiva testaa jo luotua mielikuvaa, päättelevä perustelee ja kantaa ottava vahvistaa. Yhdessä kommentoinnin asteet luovat osaltaan haastateltavasta sen kuvan, joka lukijalle lopulta jää.</p>	
Asiasanat – Keywords Kaunokirjallinen journalismi, henkilön rekonstruoituminen tekstistä, toimittajan läsnäolo, narratologia, Rimmon-Kenan, henkilöindikaattori, kommentointi	
Säilytyspaikka – Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos	
Muuta tietoa – Additional information	

Sisälllys

1. JOHDANTO	1
2. KESKIÖSSÄ HENKILÖ	3
2.1 Henkilöjuttu häviää uutiselle tutkimuksessa	3
2.2 Henkilöjuttu: Kuva ihmisestä.....	4
2.2.1 Haastattelun historiaa.....	5
3. TEOREETTINEN TAUSTA	12
3.1 Kaunokirjallinen journalismi	12
3.1.1 Uusi journalismi ja sen muodot.....	13
3.1.2 Kommentointi tekstin piirteenä: faktaa, fiktiota vai ei-fiktiota?.....	18
3.2 Subjektivisuus: ongelmallinen mahdollisuus?.....	22
3.2.1 Hyvä, paha subjektivisuus.....	22
3.2.2 Vuorovaikutusteorian selittämä subjektivisuus	26
3.2.3 Subjektivisuus tässä tutkimuksessa.....	29
3.3 Toimittajan havaittavuus ja läsnäolo tekstissä	30
3.3.1 Mitä on läsnäolo?.....	30
3.3.2 Dialogisuus tekstissä	31
3.4 Narratologian sovellukset ja kertojan havaittavuus	34
3.4.1 Kertovan tekstin malli	35
3.4.2 Henkilön rekonstruoituminen tekstistä	38
3.4.3 Kertojan paikka tekstissä	42
3.5 Kommentointi dialogisena läsnäolon muotona.....	46
3.5.1 Chatmanin mallin mukailua: Kommenttiaineista on kaikkialla	46
3.5.2 Tapahtumapaikan kuvaus ja ajallinen tiivistäminen	48
3.5.3 Henkilön identifiointi, luonteen määrittely ja sanomatta jättämisen raportointi.....	48
3.5.4 Kommentointi: tulkinta, arvostelma, yleistyks ja itsestään tietoinen kerronta	50
3.5.5 Kommenttilause luo jännitteen	51
3.5.6 Pelkistäminen, kielellistäminen, dramatisoiminen	53
4 AINEISTO	55
4.1 Aineiston valinta	55
4.2. Hypoteesi aineistosta	55
4.3 Valittujen lehtien ja henkilöjuttujen esittely.....	56
5 TUTKIMUSTAPA	58
5.1 Tutkimusmetodi ja tutkimuksen kulku	58
5.2 Kommentoinnin asteikko	59

6 AINEISTON ANALYYSI	61
6.1 Havainnoiva kommentointi	61
6.1.1 Ympäristö ja henkilön toiminta.....	61
6.1.2 Aika ja paikka	65
6.1.3 Ulkoinen olemus	67
6.1.4 Puhetapa ja reaktiot	69
6.2 Referoiva kommentointi.....	72
6.2.1 Nykyisyys: parisuhde ja perhe	73
6.2.2 Menneisyys: parisuhde ja perhe	75
6.2.3 Elämänmuutos tai käännekohta.....	76
6.2.4 Vapaa-aika	77
6.2.5 Työ ja urakehitys.....	78
6.2.6 Itseanalyttinen referoiva kommentointi	80
6.3 Kohtauskommentointi	81
6.3.1 Tilanne menneestä	82
6.3.2 Tilanne menneestä ja nykyhetkestä: elämän käännekohta.....	83
6.4 Arvioiva kommentointi.....	86
6.4.1 Henkilöindikaattori.....	86
6.4.2 Toimittajan intuition kohde	91
6.4.3 Itseanalyttinen arvioiva kommentointi	96
6.5 Päättelevä kommentointi	98
6.6 Kantaa ottava kommentointi	102
6.6.1 Puhetapa	103
6.6.2 Ulkonäkö ja olemus	105
6.6.3 Ammatti	107
6.6.4 Vapaa-aika	109
6.6.5 Johtavan henkilöindikaattorin vastakohta	111
6.6.6 Itseanalyttinen kantaa ottava kommentointi	111
6.6.7 Kantaa ottava sisäinen sitaatti	114
6.7 Kommentoinnin asteiden esiintyminen päällekkäin.....	116
7 LOPPUPÄÄTELMÄT	120
7.1. Tutkimuksen tärkeysjärjestys.....	120
7.2 Kommentoinnin muotojen diskursiiviset tehtävät	121
7.3 Kohti taidokasta kommentointia.....	125

1. JOHDANTO

*Ja lopulta toimittajalla on
aihe, näkökulma, juttutyypit, tila ja aikataulu.
Ja vapaat kädet luovaan kirjoittamiseen.*
(Haavisto 1999, 5)

Tämä tutkimus lähti puhtaasta kiinnostuksesta henkilöjuttuihin. Olen kirjoittanut henkilöjuttuja itse melko paljon ja pysähtynyt aina uudestaan saman kysymyksen äärelle: miten viestittää lukijalle se kokonainen kuva ja vaikutelma, jonka olen sillä hetkellä haastateltavasta saanut. Erityisesti olen pohtinut, millaista subjektiivista, omaan havainnointiin perustuvaa arviointia ja kommentointia henkilöjutussa on sopivaa käyttää. Tämä siksi, että journalismissa ja sitä kautta myös käytännön työssäni elää yhä vahva ihanne objektiivisuudesta. Taidokas subjektiivisen aineksen käyttö on mielestäni jokaisen henkilöjutun kohdalla iso haaste. Tästä syystä oletan, että henkilöjutun subjektiivisuudellakin on rajansa: kun raja ylitetään, subjektiivisuus saattaa näyttäytyä mauttomana ja toimittaja itseään korostavana.

Aihe on minusta tärkeä, koska journalismissa eletään tietynlaisen henkilöitymisen ja ihmisläheisten juttujen aikaa. Yhtäältä ihmisläheisyys rinnastetaan viihteellisyyteen tai sensaatiojournalismiin ja sitä kautta journalismin laadun heikkenemiseen. Toisaalta elämysjournalismia, tarinoita ja dramatisointia pidetään inhimillisinä ja siksi lukijaystävällisinä lähtökohdina. Ilmiö ei ole uusi aikakauslehdissä, ja sanomalehtiin se puskee siinä missä niiden uskotaan lähestyvän aikakauslehden muotoa, sisältöä ja käsittelytapoja.

Journalismin henkilöitymiseen liittyy toimittajan subjektiivisuuden vahvistuminen. Objektiivisuutta kivijalkanaan pitävä journalismi sallii ronskinkin subjektiivisen otteen tietyissä juttutyypeissä. Näistä tyypillisimpiä ovat aikakauslehtien ja sanomalehtien henkilöjutut ja feature-jutut, joista jälkimmäisessä pyritään selittämään pikemminkin ilmiötä kuin etsimään ehdotonta objektiivisuutta.

Jos journalismin henkilöityminen jatkuu, voidaan olettaa, että myös toimittajan tuottaman subjektiivisen aineksen määrä lisääntyy. Keinoja on monia, mutta tekniikan todellisia taitajia vain vähän. Tiukkaan objektiivisuuteen koulitulle journalistille henkilön kuvaaminen saattaa olla jopa hankalaa ja arkailevaa, koska yleensä ihmiset identifioidaan uutisessa pelkällä nimellä, iällä ja ammatilla. Pidempi kuvaaminen vaatii omaa arviointia, mutta siihen ei ole taitoja muttei välttämättä uskallustakaan. Uutispainotteinen journalistikoulutus ei myöskään anna siihen kovin vahvoja eväitä. Ylipäätään objektiivisuuden ihanne on niin syvällä suomalaisessa sanomalehtiperinteessä, että ajatellaan, ettei kirjoittajan oman äänen korostaminen yksinkertaisesti kuulu suomalaisen journalismin tapoihin.

Tässä tutkimuksessa kysytään, miten haastateltavasta muodostuu tietty kuva lukijalle eli *miten henkilö rekonstruoituu pitkässä henkilöjutussa*. Toinen pääkysymys on *millä keinoin jutun kirjoittanut toimittaja tätä kuvaa rakentaa*. Tarkoitukseni on selvittää, millaisia kommentoinnin eri asteita aikakauslehtien pitkiin henkilöjuttuihin sisältyy ja millaisia diskursiivisia tehtäviä näillä eri muodoilla on. Kiinnostavaa on, mitä henkilöjutun kohteessa kommentoidaan ja millaisin kielellisin keinoin sitä tehdään. Kommentointi on yksi toimittajan läsnäolon muoto, joten tutkimuksessa sivutaan hieman myös kertojan havaittavuutta kommentoinnin eri asteissa.

2. KESKIÖSSÄ HENKILO

2.1 Henkilöjuttu häviää uutiselle tutkimuksessa

Aikakauslehtiä koskevissa tutkimuksissa nousee esiin huoli siitä, että aikakauslehtiä tutkitaan suhteessa paljon vähemmän kuin journalistista uutismateriaalia (mm. Holmes 2007, 511, Töyry 2002, 61, Haavisto et al. 1999, 15.) Töyry (2002, 61–64) esittää ilmiölle useitakin eri syitä: Tutkimus on kansainvälisestikin vähäistä tai rajauksiltaan kapeaa, mutta myös kotimaisen journalistisen koulutuksen painopisteet ja oppialamääritykset kallistavat vaakaa enemmän uutisen ja objektiivisen journalismin puolelle. Sen seurauksena tutkimuksen rahoitus suuntautuu helpommin esimerkiksi muodikkaampaan verkkomedian kuin aikakauslehtijournalismin tutkimukseen. Lisäksi syynä voi olla ”aikakauslehtien suuri kirjo ja monimuotoisuus, mistä syystä tutkimusala ei ole hahmottunut” (Töyry 2009, 131).

Aikakauslehdistä suosituimmaksi tutkimuskohteeksi ovat nousseet naistenlehdet, joita tässäkin tutkimuksessa eritellään. Usein juttuja puretaan naistutkimuksen avulla, ja juuri sen kautta aikakauslehtitutkimus on etsinyt paikkaansa tutkimuskentällä. (Töyry 2002, 62.) Merkittävän päänavauksen puolestaan aikakauslehtijournalismin kerronnallisen aineksen tutkimukseen teki Maria Lassila-Merisalo gradussaan vuonna 2001 sekä vuonna 2009 ilmestyneessä väitöskirjassaan tutkimalla *Imagea*, *Kuukausiliitettä* ja *City-lehteä*. Lassila-Merisalo on tutkinut erityisesti faktan ja fiktion rajapintaan sijoittuvaa kaunokirjallista aikakauslehtijournalismia. Samaisella kaunokirjallisen journalismin alueella liikutaan myös tässä tutkimuksessa.

Tässä tutkimuksessa perehdytään aikakauslehtien henkilöjuttuihin. Vaikka aikakauslehtitutkimusta on niukalti, niin journalismin henkilöityminen ja sen tutkiminen aikakauslehdistössä ei sinänsä ole uusi ilmiö. Muun muassa saksalais-amerikkalaisen Leo Lowenthalin maineikkaaksi kuvattu aikakauslehtitutkimus osoitti, että yksi selkeimmistä trendeistä oli hen-

kilöjuttujen kasvu ja asioiden henkilölistäminen juttujen sisällä. Lowenthal tarkasteli *Saturday Evening Postia* ja *Collier'sia* vuosisadan alusta 1940-luvulle. Hän itse painotti, että ajan hengen tavoittaminen voidaan saavuttaa parhaiten aikakauslehtiä tutkimalla. Lowenthal kuvasi henkilölistämistä jopa oikotienä salattujen asioiden kirkastamiseen. (Kivikuru 1996, 1.) Ehkä Panu Rätty (1998, 138) tavoitteli samaa asiaa ilmaistessaan, että henkilökuva kasvaa parhaimmillaan kertomukseksi ajasta, aatteesta, ihmisestä sekä maailmasta tässä ja nyt.

Juuri tästä näkökulmasta katsottuna henkilöjuttujen tutkiminen on tärkeää. Henkilöjutut kertovat kiinnostavien ihmisten lisäksi paljosta muustakin vallitsevassa ajassa ja yhteiskunnassa. Lisäksi henkilöjuttujen merkittävänä julkaisuareenoina toimivat aikakauslehdet ovat tärkeä osa mediamaisemaa. Aikakausmedian mukaan (<http://www.aikakauslehdet.fi>, katsottu 29.8.2013) vähintään neljä kertaa vuodessa ilmestyviä lehtiä vuoden 2011 lopussa oli muutamaa vaille 3 000. Luku on edelleen suuri, vaikka kymmenen viime vuoden aikana aikakauslehtinimikkeiden määrä on tippunut yli 550 lehdellä. Huomionarvosta on myös tieto siitä, että suhteessa väestöön Suomessa ilmestyy eniten aikakauslehtiä maailmassa.

2.2 Henkilöjuttu: Kuva ihmisestä

Tässä tutkimuksessa käytän enimmäkseen sanaa *henkilöjuttu*, mutta myös sanaa *haastattelu*. Katson henkilöjutun kattavan monenlaisia juttutyyppisiä, kuten henkilöhaastattelun, -kuvan ja -profiilin. Tarkoitin sillä juttutyyppiä, jonka keskiössä on selvästi ihminen, jota on haastateltu. Siksi myös sana haastattelu tuntuu luontevalta. En ota tutkimukseen mukaan henkilöjuttuja, jotka perustuvat kokonaan muihin lähteisiin kuin haastateltavaan. Valitsemisani henkilöjutuissa on mukana yksi haastateltava ja toimittaja. Juttuja yhdistää se, että toimittaja on ainakin joissain osissa juttua läsnä ja kommentoi jutun kohdetta suoraan tai epäsuoraan. Jokaisessa jutussa kerrotaan myös jotakin henkilön historiasta. Lisäksi kaikissa jutuissa esiintyy myöhemmin kuvaamiani kommentoinnin eri asteita.

Henkilöjutut ovat aikakauslehtien keskeistä aineistoa, perussisältöä, jolla lehtiä myydään ja herätetään ihmisten kiinnostusta. Hyvin usein henkilöjutun keskiössä on kiinnostava julki-mo, asiantuntija tai julkinen toimija, mutta joskus huomion kohteeksi pääsee myös kiinnos-tava tavis. (Lundberg 1992 127, Lassila-Merisalo 2009, 104.)

Juttutyypinä henkilöjuttu poikkeaa paljon tavallisen uutisen tai asiahaastattelun tekemis-es-tä. Henkilöjutussa kiinnostavaa on henkilö ja hänen persoonansa, asiahaastattelussa haasta-teltava puolestaan tietää asioista, jotka kiinnostavat lukijoita. Laajassa henkilöjutussa kir-joittaja pyrkii usein tavoittelemaan laajaa kokonaiskuvaa ihmisestä, mutta myös voimista hänen ympärillään. Henkilöjutussa ei pyritä välittämään vain tietoa, vaan sen tekeminen on ennen muuta tietoa muokkaavaa kirjoittamista. Siksi henkilöjuttu voidaan nähdä eräänlai-sena novellina, kuvana ihmisestä, joka erityisyydessään edustaa yleistä. Henkilöjuttu voi kertoa ihmisen lisäksi tietystä ryhmästä, käyttäytymistavasta tai maailmankatsomuksesta, joka on jollakin tavalla yhteiskunnallisesti merkittävä tai ajankohtainen. (Suhola et al. 2005, 67–73.)

Henkilöjuttu on myös siitä erityinen, että siinä toimittajan ääni ja tyyli voivat kuulua vielä painokkaammin kuin esimerkiksi reportaasissa. Syy on yksinkertaisesti se, että reportaasis-sa voi olla mukana monia ääniä, henkilöjutussa esiin nousevat vain haastateltavan ja toimit-tajan äänet. (Suhola et al. 2005, 74.) Kommentoinnin asteet ovat yksi esimerkki siitä, miten toimittajan ääni henkilöjutussa kuuluu.

2.3 Haastattelun historiaa

Maailman ensimmäisenä lehtihaastatteluna pidetään New York Heraldissa vuonna 1836 julkaistua haastattelua ilotalomurhan todistajasta (Routavaara 1944, 69, Hemánus & Varis 1979, 40, Pietilä 2008, 69.) ”Helen Jewettin tapauksessa” haastattelun kohteena oli Jewet-

tin, murhatun prostituoidun löytänyt nainen. Uuden, merkittävän journalistisen innovaation isäksi mainitaan Heraldin kustantaja-päätoimittaja James Gordon Bennett. Haastattelun tulo liitetään voimakkaasti lehtien kaupallistumisen aikaan Yhdysvalloissa ja tapaan kirjoittaa tunteisiin vetoavasti (Hemánus & Varis 1979, 40).

Seuraavassa esittelen muutamia otteita vanhoista henkilöjutuista, joissa toimittaja on vahvasti läsnä. Oteista olen kursivoinut (ks. tähdennykset VV) kohtia, jotka mielestäni viittaavat sen aikaiseen tyyliin kommentoinnista. En sen enempää analysoi otteita tässä tutkimuksessa, mutta haluan tähdennyksillä orientoida lukijaa tämän tutkimuksen aiheeseen ja vertailun vuoksi kiinnittää huomiota siihen, millaista kommentoinnin ainesta vuosikymmenten takaisissa henkilöjutuissa on ollut.

Tiettävästi ensimmäinen henkilöhaastattelu Suomessa on tehty näytelmäkirjailija Minna Canthista. Canth oli alkanut kirjoittaa näytelmää suomen kielen sijaan ruotsin kielellä. Canthin tunteva toimittaja Juhani Aho halusi saada selville, pitikö tämä paikkansa ja miksi näin oli. Henkilöhaastattelu ilmestyi sanomalehti Päivälehdessä vuonna 1892. Päivälehdellä oli muutenkin merkittävä osa uusien juttutyyppeiden, kuten haastattelun ja reportaasin kehittäjänä. Useat toimittajista olivat kirjailijoita. (Pietilä 2008, 414–416, 425.) Teksti on luonteeltaan dialogista, keskustelua toimittajan ja haastateltavan välillä. Toimittaja on vahvasti läsnä ja kirjoittaa auki haastattelun kulkua:

Istuttuamme käyn hetikohta kiinni asiaan. ”Sallikaa minun kysyä, sanon minä, *eikö wälinne sanomalehti ”Uusi Sawon” kanssa ole jotenkuten kireä?”*

”Kuinka niin?” kysyy hän *kummastellen*.

”Minä waan ajattelen siksi kuin se on laskenut ilmoille tuon uutisen siitä, että *muka* kirjoittaisitte ruotsin kielellä”

”Mukako? kyllä se on aiwan totta.”

”Ettäkö *siis todellakin* olisitte muuttaneet kielenne?”

”Toistaiseksi olen. Miksi se sitten teitä niin kummastuttaa?”

Minä en osannut tehdä selkoa tunteistani, mutta pyysin kuitenkin saada tietää, mitkä syyt tähän

mielestäni wähän odottamattomaan muutokseen owat waikuttaneet.

(Päivälehti 12.7.1892, Pietilän 2008, 416 mukaan.), (Tähdennykset: VV)

Pietilän (2008, 413) mukaan haastattelu miellettiin Suomessa aluksi suuren maailman kiinnostavien julkimoiden ilmiöksi. Kotimaan nimiä pidettiin ulkomaisten suuruuksien rinnalla mitättöminä. Mielipiteitä henkilöhaastattelusta oli laidasta laitaan myös muualla maailmassa. Puolestapuhujat pitivät haastattelua hyvänä välineenä päästä suoraan poliitikkojen, keksijöiden tai runoilijoiden luo. Niiden luo, ”jotka todella tietävät”. Vastustajat pitivät pahana haastattelun leviämistä kulovalkean tavoin sen jälkeen kun Britannia ja Yhdysvallat omaksuivat sen ensimmäisenä juttutyypikseen. Varsinkin Pariisissa haastatteluinnon katsottiin yltyneen ”maniaksi”, eikä sitä enää katsottu hyvällä. (emt. 413.)

Päivälehdessä haastattelusta seuraavana vuonna Canthista kirjoitti myös Nya Pressen, mutta sen jälkeen henkilöhaastatteluita kirjoitettiin uudestaan vasta 1890-luvun jälkipuoliskolla. Silloin suosittuja kohteita olivat muun muassa kuuluisat ulkomaan opinto- tai vierailumatkalta palaavat laulajattaret, kuten Aino Ackté, Maikki Järnefelt tai Alma Fohström-von Rode. (emt. 422.)

Kuten Canthin, myös myöhemmin sanomalehdissä ilmestyneiden henkilöhaastattelujen tekstityyli oli dialoginen ja muistutti hyvin paljon kaunokirjallista tekstiä. Henkilöjutun tyyli myös poikkeaa huomattavasti nykypäivän henkilöjutusta. Toimittaja kirjoittaa kysymykset, käydyn keskustelun ja omat havaintonsa tilanteesta auki todennäköisesti sellaiseen kuin ne ovat siinä hetkessä tapahtuneet. Seuraava ote on Päivälehdestä vuonna 1897 julkaistusta Aino Acktén haastattelusta:

”Olen kyllä onnellinen”, wastasi hän, ”onhan hauskaa, kun on niin suuri ja raskas työ ohitse. Waikka nyhän se wasta oikea työ alkaakin” - - -

”Ja samalla *suuri tulevaisuus*”, ennätin wäliin.

”Niin jos onni on hyvä”, *sanoi hän haaweilewasti.*

”*Tehän olette koko ajan olleet onnen lapsi, onnen ympäröimä, eiköhän se pidä lapsestaan wasterdeskin huolta*” - -

(Päivälehti 7.9.1897, Pietilän 2008, 424 mukaan.), (Tähdennykset: VV)

Aikakauslehdissä henkilöhaastattelut olivat vielä uusi ilmiö 1900-luvun alussa. Uinon (1992, 39) mukaan etenkin *Jokamiehen Viikkolehden* haastattelut olivat persoonallisen sävynsä takia jotakin, mitä pidettiin ennen kokemattomana lehdistössämme. Lehti perusteli ”intervjuuidensa” julkaisemistaan sillä, että suurien nimien takana olevia persoonia, ihmistä, tulee valottaa: ”Meillä on valtiollisissa, kirjallisissa, taiteellisissa ja liikepiireissä nimiä, joilla on kauas kantava kaiku. Ne ovat henkilöiden, joiden ulkopuolinen toiminta on hyvinkin tunnettu, mutta mitä tiedetään heistä itsestään, ihmisinä, arki-ihmisinä? Tältä puolelta heihin tutustuminen intervjuuien tai muiden tiedustelujen kautta tulee olemaan meidän erityisen huomiomme esineenä.”

Uuteen Suomettareen haastattelugenre saapui parikymmentä vuotta myöhemmin kuin Päivälehteen. Syynä siihen olivat vuoden 1918 sisällissota, sen tuoma sensuuri ja lehtien vaimentaminen, jotka toivat aivan uudenlaisen tilauksen haastatteluille. Tarvittiin silminnäkijä- ja mukanaolija-kokemuksia. Yksi ensimmäisiä nykyaikaisia haastatteluja Uuteen Suomettareen tehtiin eversti Aarne Sihvosta. Ylipäättään henkilöhaastatteluiden kohteina oli senaattoreita, upseereita ja everstejä, joiden haastattelujen pohjustuksia leimasi toimittajien kunnioitus haastateltavia kohtaan. Myöhemmin samana vuonna tunnettujen valtionmiesten ja puolustusvoimien edustajien lisäksi haastattelujen keskiöön pääsi myös vähemmän tunnettuja henkilöitä kertomaan sotakokemuksistaan. 1920-luvun tietämällä esiin nousivat puolestaan kilpaurheilijoiden haastattelut. (Pietilä 2008, 427–431.)

Pietilä (2008, 433) pitää henkilöhaastatteluiden rantautumista Uuteen Suomettareen merkkinä siitä, että haastattelujutut alkoivat pikkuhiljaa saada sijaa sanomalehdistöstä laajemminkin. Usein haastattelut pohjustettiin hyvin konkreettisesti viittamaalla haastatteluun,

siitä pyytämiseen ja siihen luvan saamiseen. Lisäksi haastattelu oli hyvin usein toimittajan ja haastateltavan välistä vuoropuhelua, dialogia, jossa johtolauseita ei juuri ollut. Kirjoittaja oletti haastateltavan tietävän, milloin puhuu haastattelijä, milloin haastateltava. (emt. 437.)

Suomen itsenäistymisen jälkeen kärkipoliitikot, erityisesti presidentit olivat toimittajien saavuttamattomissa olevia suurmiehiä, joiden julkisuuteen astumisen tapa ja aika olivat heidän omassa päätöksessään. (emt. 442.) Pietilä (emt. 457) pitää ensimmäisenä ”kunnan presidenttihaastatteluna” vasta vuonna 1955 Hufvudstadsbladetissa julkaistua haastattelua Paasikivestä. Suomen valtiomiehistä kuitenkin Svinhufvud oli ensimmäinen, joka herätti henkilönä kiinnostusta myös ulkomailla. Svinhufvud pääsi poistumaan sisällissodan aikana punaisten haltuun ottamasta Helsingistä Berliiniin. Tämän takia häneltä vaadittiin haastatteluja paitsi tilanteesta ja oloista punaisessa Suomessa, myös vapautumisesta Berliiniin. Haastatteluja julkaistiin Saksassa ja muuallakin, erityisesti Ruotsissa. (Juva 1961, 155–156.) Sen lisäksi hallituksen päämiehestä itsestään piirrettiin kuvailevia lähikuvia, siitä hyvänä esimerkkinä saksalainen Vossische Zeitung:

”Tanakka, jykevä vartalo, liikkeet karhumaiset, pelkkää koottua voimaa, teräväpiirteinen pää, josta uhoon lannistumaton tarmo sekä siihen liittyvä älykkyys ja leppoisa huumori – olemus kokonaisuudessaan terveyttä ja rohkeutta uhkuva – kaikin puolin merikarhutyypin, joka on tottunut voimakkaalla kourallaan pitelemään peräsintä ja kuljettamaan aluksensa kaikkien myrskyjen läpi varmasti määräpaikkaan. Suomalaiset ovat tietäneet kenet valitsivat johtajakseen.” (Vossische Zeitung, Juvan 1961, 156 mukaan.)

Huomionarvoista on, että toimittajia alettiin myös kouluttaa haastattelujen tekoon. Esimerkiksi syksyn 1930 SSL:n sanomalehtimieskurssilla liiton puheenjohtaja Yrjö Soini luennoi haastattelun historiasta ja haastattelujutun teosta. Samana vuonna Yhteiskunnallisen Korkeakoulun sanomalehtitekniikan opetukseen tiedetään kuuluneen käytännön harjoituksia haastattelemisesta. (Pietilä 2008, 447.)

Routavaara (1944, 70) ennusti jatkosodan aikaisessa oppikirjassaan, että haastattelun lois-

toajat ovat ohi. Syynä hän piti ennen kaikkea sitä, että haastattelu oli muodostunut väärinkäytösten alueeksi enemmän kuin mikään muu journalistinen juttutyyppe. Väärinkäytöksillä Routavaara tarkoitti haastatteluita, joihin henkilö ei ollut esimerkiksi koskaan suostunut tai joita ei ole tältä edes pyydetty. Päinvastoin kuin Routavaara arveli, toisen maailmansodan jälkeen haastattelut ovat yhä yleistyneet ja niistä on tullut hyvin merkittävä osa päivittäisjournalismia (Pietilä 2008, 452).

Yksi merkittävä haastattelun kehittymisen vaihe on tavallisen kansan astuminen haastattelun keskiöön. Niin sanotut tavikset pääsivät haastateltavien joukkoon laajemmin ilmeisesti 1950-luvulla alkaneista kiertohaastatteluissa. (Pietilä 2008, 455.) Okkonen (1986, 151) määrittelee kiertohaastattelun haastattelumuodoksi, jossa ”useille henkilöille esitetään samat, mielellään kirjoitetut kysymykset”. Taviksen kohdalla kyse ei siis ollut syväluotaavista henkilöhaastatteluista, vaan tavallisen kansan sopi kommentoida aiheita, jotka koskivat esimerkiksi suurta muutosta yhteisön elämässä tai yhteiskunnassa havaittua epäkohtaa (Okkonen 1961, Pietilän 2008, 455 mukaan). Kiertohaastattelua edelsi kiertokysely, johon vastattiin yleensä kirjallisesti. Siihen seulottiin hyvin koulutettuja, korkeassa asemassa olevia miehiä. Seuraava iso askel taviksen pääsyssä haastateltavaksi olivatkin ilmeisesti 1960-luvun puolivälin jälkeen tulleet tasavuosisikymmen-syntymäpäivähaastattelut. (Pietilä 2008, 455, 465.)

Pietilän (emt. 475) mukaan selvä merkki haastattelujen muodostumisesta entistä keskeisemmäksi osaksi journalismia on myös Julkisen Sanan Neuvoston vuonna 1981 antama erillislausuma. Tuolloin keskustelua herätti ennen muuta kysymys haastattelun tarkistuttamisesta haastateltavalla.

Yhtenä henkilöjournalismin ja nykymuotoisen human interest -juttutyypin isänä pidetään Suomessa muun muassa Uudessa Suomessa ja Suomen Kuvalehdessä 1970-luvulla työskennellyttä Juha Nummista. Yhden Pietilän (emt. 477–479) esille nostaman Nummisen haastattelun keskiössä on Neste Oy:n pitkäaikainen toimitusjohtaja Uolevi Raade. Siinä

Pietilää lainatakseni ”toimittaja asettuu sitten havainnoijan rooliin tavalla, johon suomalaisessa sanomalehtijournalismissa ei ollut aiemmin paljonkaan totuttu. Hän on kaikkea muuta kuin mekaaninen nauhuri, hän myös havainnoi ja tekee havaitsemastaan päätelmiä”. Havainnointia ja haastateltavan suoranaista arviointia Pietilä on nostanut kuvaamaan seuraavan pätkän haastattelusta:

Uolevi Raade puhuu haastattelussa tapansa mukaan hiljaisella äänellä. Hänen huulensa tuskin liikkuvat.

Läheskään kaikki hänen lauseensa eivät ole täydellisiä. Hänen ajatuksensa tuntuvat poukkoilevan.

”Vastaisin epäsuorasti”, hän toistaa usean kysymyksen kohdalla.

(Uusi Suomi 4.9.1976, Pietilän 2008, 478 mukaan.)

Pietilä kuvaa Nummisen asennoitumista haastateltavaan monin, voimakkainkin sanakääntein, ”Numminen ottaa Raadesta mittaa”, ”ei totea nöyrästi”, ”ei piilota itseään” ja ”katsoo Raadea samalta katsekorkeudelta”. Jutun otteessa on havaittavissa samanlaisia kommentoinnin eri asteita, joita tässä tutkimuksessa eritellään. Kiinnostavaa on, että jo 1970-luvulla on käytetty sellaista kielen ja kommentoinnin ainesta, jota esiintyy aikakauslehtien henkilöjutuissa edelleen. Silloin siihen ei ollut vielä totuttu, mutta nykyään sitä melkein vaaditaan. Katson, että näin on juuri siitä syystä, että henkilöjuttu nähdään yhtä ihmistä suurempana kertomuksena, joka kertoo yhden ihmisen kautta jostakin merkittävästä yhteiskunnallisesta asiasta. (ks. 2.2, 8.)

3. TEOREETTINEN TAUSTA

Käytän tutkimuksessani termiä subjektiivinen journalismi. Määrittelen käsitystäni subjektiivisesta journalismista kaunokirjallisen journalismin, uuden journalismin ja vaihtoehtoisen journalismin kautta. Suuntauksista kaikki karkeasti sanottuna hylkäävät naiivin objektiivisuuden, korostavat kokemuksellisuutta ja elämyksellisyyttä sekä puolustavat toimittajan subjektiivista otetta. Näkemystäni subjektiivisuudesta tarkennan myös käsitykselläni faktan ja fiktion dikotomiasta.

Tarkastelen ilmiötä myös tieto-opillisesta näkökulmasta. Tällä tarkoitan objektivismin, subjektivismin sekä objektivismiä ja subjektivismin vuorovaikutusteorian ajatusmallien soveltamista tähän tutkimukseen. Aineisto ja siitä nousevat huomiot määrittävät osaltaan tämän tutkimuksen kannalta oleelliset kehykset subjektiivisuudelle. Muodostan näitä rinnakkain tutkimalla käsityksen siitä, mitä subjektiivisuus on tässä tutkimuksessa.

Olen kiinnostunut toimittajan läsnäolosta journalistisen tekstin kerronnallisena ratkaisuna. Siksi yksi tärkeä viitekehys tutkimukselleni on narratologia. Narratologia tarkoittaa lyhyesti sanottuna narratiivien eli kertomusten sekä narratiivisten rakenteiden ja niiden vaikutusten tutkimista. Narratologisia tutkimusmenetelmiä on käytetty erityisesti kirjallisuuden tutkimuksessa, mutta sitä on sovellettu lukuisien suomalaistutkijoidenkin toimesta myös journalismin tutkimiseen (esim. Lassila-Merisalo 2009, 54–65). Henkilöjuttuun sitä on luontevaa soveltaa, koska katson, että henkilöjuttu on tekstityypiltään kertomus.

3.1 Kaunokirjallinen journalismi

Tässä tutkimuksessa käytetään termiä kaunokirjallinen journalismi, koska katson, että aineistoni henkilöjutut edustavat muodoltaan ja esitystavaltaan sitä. Tarkoitan sitä, että henkilöjutuissa esiintyy kaunokirjalliseen journalismiin kuuluvia kerronnan tapoja. Katson myös,

että aineistostani nousseet kommentoinnin asteet ovat itsessään kaunokirjallisen kerronnan muotoja.

Lassila-Merisalo (2009, 12) määrittelee kaunokirjallisen journalismin olevan ”faktuaalista sisältöä, jonka esittämisessä eli muodossa käytetään fiktiosta tunnettuja keinoja”. Mielestäni Lassila-Merisalon määritelmä kertoo lyhykäisyydessään oleellisen siitä, mistä kaunokirjallisessa journalismissa on kyse; se on juttu, jonka esitystavassa on käytetty kaunokirjallisia, esimerkiksi proosasta lainattuja keinoja, mutta se on lähtökohdiltaan faktuaalinen, totuudellisuuteen pyrkivä. Kaunokirjallisten keinojen käyttäminen ei ole kuitenkaan riskitöntä, kun kyse on esimerkiksi henkilöjutusta, faktuaalisesta tekstistä, johon kuuluu eettisiä velvoitteita (emt. 12). Yhtä kaikki, kaunokirjallinen jo terminä kertoo, että tyyliuuntaus viittaa kaunokirjallisuuden lajeihin, kuten kertomakirjallisuuteen. Jokainen proosaa lukenut tietää, millä alueella liikutaan. Koska henkilöjuttu on journalismin laji, jossa voi käyttää kaunokirjallisia tekniikoita ja jossa koetellaan faktan ja fiktion rajapintaa, käyn seuraavassa läpi, mitä tässä tutkimuksessa faktalla ja fiktiolla tarkoitetaan. Lisäksi hahmottelen, mihin kohtaan kommentointi sijoittuu faktan ja fiktion rajapinnassa. Ensin selvennän kaunokirjallisen journalistiikan määritelmää sen näyttävimmän ilmentymän eli uuden journalismin kautta.

3.1.1 Uusi journalismi ja sen muodot

Uusi journalismi on journalistinen suuntaus, joka syntyi Yhdysvalloissa 1960-luvun loppupuoliskolla ja 1970-luvun alussa. Uutta journalismia kuvattiin tyypillisesti subjektiiviseksi ja sen sanottiin lähentelevän jopa kaunokirjallisuutta. (Juusola 1999, 5.) Näine voimakkaine uusine piirteineen se horjutti ajatusta journalismin professionaalisuudesta, johon esimerkiksi objektiivisuuden vaatimus kuuluu. Objektiivisuuden lisäksi professionaalisuuteen nähtiin kuuluvaksi muitakin ihanteita ja eettisyyteen liitettyjä normeja, kuten esimerkiksi vastuullisuus, puolueettomuus ja tarkkuus. (Breed 1955, 179, Juusolan 1999, 10 mukaan.)

Amerikassa ilmiö sai alkunsa 1960-luvulla, jolloin yhteiskunta kuohui ja sai aikaan liikehdintää sekä kirjailijoiden että journalistien kerrontakentällä. Hollowell (1977, 3-6) kuvaa vaihetta oikeastaan kirjailijoiden kriisiksi, ajaksi, jolloin mietittiin huolestuneina, onko romaanin aika ohi. Amerikkalainen yhteiskunta, ihmisten elämäntavat, arvot ja asenteet olivat lyhyessä ajassa muuttuneet niin paljon, että parhaimmatkaan kirjailijat eivät Hollowellin mukaan enää pystyneet tuottamaan sellaista fiktiota, joka olisi vastannut konservatismista ulos kasvaneen, presidenttinsä salamurhassa menettäneen ja seksuaalisen vapautumisen kokeneen kansan tarpeisiin. Todellisuus oli yhtäkkiä raadollisuudessaan niin epätodellista, että kirjailijat olivat Hollowellin mukaan hämmentyneitä, eivätkä löytäneet tapaa kertoa tästä ympärillään olevasta epätodesta. Näin ollen kirjailijat yrittivät luoda kerrontamuotoja, jotka olisivat lähempänä amerikkalaista sosiaalista todellisuutta. Samaan aikaan joukko journalisteja alkoi kokeilla fiktiivisiä keinoja uudistaakseen journalismia. (Hollowell 1977, 10, Juusola 1988, 49.)

Uusi journalismi kätki sisäänsä kulttuurin nimeltä tunnetuista tähtireporttereista. Suurimpana tähtenä ja ilmiön isänä pidetään Tom Wolfea, johon tyylilajin mukana tulleet erilaiset kirjoitustavat, muoto- sekä tyyliseikat identifioituvat (Hollowell 1977, 21). Wolfe uskoi uuden journalismin nojaavan ”realismin tekniikoihin”, johon kuuluivat välittömyys, emotionaalinen eläytyminen, tarttuvuus ja imukyky. Itse jutussa realismi näyttäytyi Wolfen mukaan neljän kirjoitustekniikan kautta: jutun rakenne etenee kohtaus kohtaukselta (scene-by-scene), jutussa käytetään suoraa ja realistista dialogia, tapahtumapaikka ja kohtaus kuvataan kolmannen persoonan näkökulmasta ja neljäntenä tehdään muistiinpanoja eleistä, tavoista, vaatteista, suhteista ympärillä eläviin ihmisiin, kävelytavasta ja omaisuudesta. Jälkimmäisestä tekniikasta Wolfe käytti nimeä status-elämä. Suora ja realistinen dialogi nappasi Wolfen mukaan parhaiten lukijan huomion. Tapahtumien kuvailu mukanaolijan silmin veti taas lukijan kirjoittajan ajatuksiin siten, että tämä voi kokea ”kohtauksen emotionaalisen todellisuuden” samalla tavalla kuin kirjoittaja. (Wolfe 1973, 31–32 Juusolan 1988, 66 mukaan.)

Juusola (1988, 6–7) pitää uutta journalismia erityisesti osallistuvana journalismina, joka on tyypillisesti noussut esiin yhteiskunnan kriisiaikoina. Näkemystä tukee myös se, että yhteiskunnallisen kuohunnan aikaan romaanikirjoittamisen hylänneet kirjailijat alkoivat juuri etsiä erilaisia kirjoittamisen muotoja, kuten dokumentarismi, silminnäkijäräportit ja henkilökohtaiset raportit, joissa oli mahdollista häilyä faktan ja fiktion rajamailla (Hollowell 1977, 5). Kirjallisuuden perinteessä uusi journalismi määritellään osaksi dokumentarismia, jonka senkin on huomattu korostuvan kriisiaikoina. Dokumentarismissa ja journalismissa on taas samankaltaisia tavoitteita, sillä (kirjallisuus)dokumentarismin pyrkimys on korostaa nimenomaan faktaa ja ajankohtaisuutta kritisoiden vallitsevia ihanteita. (Juusola 1988, 7.)

Hollowellin (emt. 22) mukaan uusi journalismi eroaa tavanomaisesta journalismista eritoten kahdella tavalla:

toimittajan suhde ihmisiin ja tapahtumiin, joista hän kirjoittaa kuvaa uusista asenteista ja arvoja uutisen muoto ja tyyli eli fiktiiviset keinot on lainattu kaunokirjallisuudesta

Hollowellin mukaan ensimmäinen on tärkein eroavuus tavallisen uutisjournalismin ja uuden journalismin välillä. Objektivisuus uutisjournalismin perustana edellyttää kertomaan asian useat puolet ja vaatii persoonattomuutta (emt. 21). Toisin kuin uudessa journalismissa, tavanomaisessa uutisjournalismissa toimittaja ei arvota tai käytä tunnepitoisesti värittyneitä adjektiiveja. Hollowell kääntää objektivisuuden käsitteen siinä mielessä pääläelleen, että hänen mielestään uusi journalismi edustaa oikeastaan tavanomaista uutisjournalismia korkeampaa objektivisuutta: kun toimittaja paljastaa ja myöntää eli kirjoittaa jutussa auki omat ennakkoluulonsa, tämä rikkoo myytin siitä, että kukaan toimittaja voisi olla objektivinen.

Hollowell (1977, 40, ks. myös Juusola 1988, 60) jakaa uuden journalismin pääaiheet neljään luokkaan: 1) kuuluisuudet ja persoonalliset ihmiset, 2) nuorison alakulttuurit ja kehittyvät uudet kulttuurimallit, 3) suuret, usein väkivaltaiset tapahtumat (kuten rikokset, Viet-

namin sota jne.) sekä 4) yleinen yhteiskunnallinen ja poliittinen raportointi. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavin on tietenkin ensimmäinen, joka käsittelee henkilöitä. Lajin perinteet ulottuvat *New Yorker* -aikakauslehden profileihin, joita on tehty 1940-luvulta asti. Hollowellin (emt. 41, myös Juusola 1988, 59) mukaan 1960-luvulla monet lahjakkaat kirjoittajat kirjoittivat luonnoksia (sketches) tai 'eläviä' otoksia kuuluisuuksien elämästä siten, että he seurasivat haastateltavan elämää vuorokauden ajan. Tapa perustui teoriaan, että 24 tunnin aikana toimittaja pystyisi "vangitsemaan kohteen 'sisäisen' elämän merkittävät yksityiskohdat". Alussa tähtihaastattelut olivat heikkotasoisia juoruilua ja sentimentaalisuutta, mutta vuosisadan lopulla ne olivat Hollowellin mukaan pikemminkin henkilöistä herkästi kirjoitettuja arvioita.

Uudesta journalismista on tehty useita määritelmiä. Toiset käyttävät termiä pelkästään fiktiivisiä keinoja käyttävästä kokemuksellisesta/sepitteellisestä journalismista, toisten mielestä uutta journalismia on kaikki journalismi, jossa toimittaja on persoonana läsnä kuin myös asianajojournalismi. Hollowellin (1977, 154, lähdeviite *Other Voices*, pp. 1-13) mukaan kattavimman määritelmän termistä tekivät Everette E. Dennis ja William L. Rivers kirjassaan "Other Voices: The New Journalism in America". He ovat jaotelleet uuden journalismin seitsemään eri virtaukseen:

- a. Uusi faktakirjallisuus (Nonfiction) – kuvaileva raportointi, joka hyödyntää sepittekirjallisuuden tekniikoita faktakirjallisuuteen. Virtauksen edustajia ovat mm. Wolfe, Breslin, Talese, Mailer ja Capote.
- b. Vaihtoehtojournalismi – julkaisut, jotka ovat kriittisiä suurbisnestä ja vakiintunutta uutisten valvontaa kohtaan.
- c. Journalismikatsaukset – joista tuli 1960-luvulla tavanomaisen journalismin kritiikin foorumeja.
- d. Asianajojournalismi – esimerkiksi Jack Newfield ja Nat Hentoff, jotka *Village Voice* -lehdessä puhuivat avoimesti poliittisten ja moraalisten mieltymystensä puolesta työssään.
- e. Vastakulttuurin journalismi – jota harjoitettiin underground-lehdissä.
- f. Vaihtoehtoinen televisiotoiminta – vaihtoehto suurille televisioverkostoille.

g. Tarkkuusjournalismi – kehittyi 1960-luvulla yhteiskuntatieteen ”työkaluista” (mielipidetiedustelut, survey-tutkimukset) tuottamaan taustatietoa tärkeistä yhteiskunnallisista asioista. (Hollowell 1977, 154, ks. myös Juusola 1988, 58)

Yhdysvalloissa 1960-luvun loppupuoli oli uuden journalismin kulta-aikaa, mutta seuraavalla vuosikymmenellä, yhteiskunnallisen tilanteen rauhoituttua sen suosio jo hiipui. Käsite ei kuitenkaan kadonnut. Uudesta journalismista ilmestyi jopa oppikirja journalistiopiskelijoille vuonna 1977, ja suuntaus levisi muuallekin maailmaan. (Juusola 1988, 5.)

Suomessa keskustelu ns. vaihtoehtojournalismista käynnistyi 1980-luvulla, kun eräissä läntisissä maissa se oli jo voimakasta vuosikymmen aikaisemmin (Hemánus & Tervonen 1986, 1.) Etenkin 1980-luvun lopulla uusi journalismi näyttäytyi Suomessa ns. gonzo-journalismin nimellä (Juusola 1988, 5) Kotimaista vaihtoehtojournalismia tarkastelleet Hemánus ja Tervonen (emt. 2) ovat listanneet seitsemän tekijää, joidenka voidaan nähdä erottavan vaihtoehtojournalismin muusta journalismista:

- 1) Journalismin tieto-opilliset perusteet ja niistä seuraavat ratkaisut.
- 2) Journalismin ideologis-poliittinen luonne.
- 3) Pyrkimys uudentulaisiin journalistisiin muotoratkaisuihin.
- 4) Pyrkimys uudentulaisiin journalistisiin sisältöihin.
- 5) Pyrkimys journalismin ja yleisön suhteen uudistamiseen, käytännössä ehkä lähinnä journalismin vaikutusten maksimoimiseen.
- 6) Pyrkimys journalismin muuttamiseen maksimaalisen vapaan itseilmaisun foorumiksi.
- 7) Professionalismin hylkääminen journalismissa.

Alun perin uusi journalismi oli nimenomaan aikakauslehtijournalismia (Juusola 1988,5.) Kiinnostavaa onkin kysyä, kuinka paljon uuden journalismin alkuperäiset tavoitteet ”hyvästä kirjoittamisesta” (emt. 5) ja pyrkimykset paneutua mahdollisimman paljon tyyliin ja ra-

kenteeseen, ovat levinneet muihin mediajulkaisuihin. Mikä sen rooli on kenties tulevaisuudessa?

3.1.2 Kommentointi tekstin piirteinä: faktaa, fiktiota vai ei-fiktiota?

Kaunokirjallisen journalismin esitystapa sijoittuu faktan ja fiktion rajapintaan. Siksi on syytä selvittää, mitä fakta ja fiktio tarkoittavat ja miten ne tässä tutkimuksessa hahmottuvat. Yksiselitteisiä määritelmiä tuskin on olemassakaan, etenkin jälkimmäisestä, monimerkityksisestä fiktiosta, jota on kiistellysti määritelty jokaisessa tieteenalassa eri tavoin (Cohn 2006, 12–20). Ajatus fiktion yhdistämisestä journalistiseen, totuudellisuuteen pyrkivään tekstiin saattaa tuntua ristiriitaiselta tai jopa hullulta. Cohnin (2006, 12) mukaan syy piilee siinä, että termillä on historiallisesti piilevän kielteinen, jopa väheksyvä kaiku ja merkitys niin arkikielissä kuin kirjallisuudentutkimuksessakin:

”Kun arkisessa kielenkäytössä moititaan journalisteja tai juoruilijoita ”fiktion” kirjoittamisesta tai kertomisesta, käsitettä käytetään tarkoittamaan joko kyseenalaista tai epätotta väittämää ja siihen liitetään vuorotellen tahallisen petoksen, erheellisen muistin ja väärän informaation kaltaisia merkityksiä. Sanaa on käytetty edellisen kaltaisessa väheksyvässä merkityksessä myös kirjallisuudentutkimuksessa.”

Toisin kuin monet muut, Cohn näkee fiktion nimenomaan kerronnallisena muotona, vaikkakin ei-referentiaalisena kertomuksena, jota journalismi ei referentiaalisuudessaan ja totuusvaatimuksissaan aivan täysin edusta. Ei-referentiaalisuudella Cohn tarkoittaa sitä, että fiktio voi viitata tekstin ulkopuoliseen todelliseen maailmaan, mutta sen ei tarvitse tehdä sitä (emt. 25). Katson, että journalistinen teksti on kertomus, jonka täytyy viitata tekstin ulkopuoliseen maailmaan, kuten henkilöjutussa todelliseen henkilöön ja hänen todelliseen historiaansa. Romaanissa tapahtumat ja henkilöt voivat olla täysin kuvitteellisia. Silti olen melko lailla samaa mieltä Cohnin kanssa siitä, että ”yksittäisiä tekstejä ei voida pitää enemmän tai vähemmän fiktiivisinä tai enemmän tai vähemmän faktuaalisina, vaan valit-

semme aina jommankumman luetavan” (emt. 48). Mielestäni kertomakirjallisuuden tekstejä voi pitää enemmän tai vähemmän faktuaalisina siinä mielessä, että ajatuksen tasolla lukijana voi esimerkiksi miettiä, mitkä romaanin ainekset ovat faktaa ja mitkä fiktiota, mutta lukutapa romaanille on mielestäni aina fiktiivinen. Näkemykseni mukaan journalistinen teksti puolestaan luetaan lähtökohtaisesti faktuaalisena, vaikka esimerkiksi henkilöjutussa käytettäisiin fiktiivisiä keinoja. Ne eivät ole kuitenkaan siinä mielessä fiktiivisiä, että ne olisivat kuvitteellisia tai keksittyjä, vaan perustuvat esimerkiksi toimittajan intuitioon, jonka totuudellisuudesta voidaan olla eri mieltä. Yhtä kaikki, pohjaan fiktiokäsitykseni eritoten Cohnin näkemykseen erotuksena esimerkiksi Hayden Whitesta, jonka mukaan faktan ja fiktion raja on väljempi. White muun muassa pitää historiallisia kertomuksia samassa mielessä ”verbaalisina fiktioina” kuin niiden puhtaasti kuvitteellisia vastineita kaunokirjallisuudessa. (Cohn 2006, 19, Lassila-Merisalo 2009, 49.) Ajattelen, että historialliset kertomukset eivät ole missään mielessä fiktiota vaan vaativat tiukan vastineen todellisuudesta – ne täytyy voida todistaa. Kantokorpi (et. al 2003, 106) esittää mielestäni oivallisesti, että fiktion ja faktan suhde aktuaaliseen maailman totuuteen on perustavalla tavalla erilainen: fiktio on sopimuksen mukaisesti sepitteellistä. Tässä valossa voidaankin ajatella, että siinä missä kaunokirjallinen fiktio on sopimuksen mukaisesti sepitteellistä, aikakauslehden henkilöjuttu on sopimuksen mukaisesti – sisältämistään fiktiivisistä keinoista huolimatta – faktuaalista.

Cohn (emt, 12) erottelee fiktion neljään kilpailevaan merkitykseen: 1) fiktio epätotena, 2) fiktio käsitteellisenä abstraktiona, 3) fiktio (kaikkena) kirjallisuutena ja 4) fiktio (kaikkena) kertomuksena. Viime vuosikymmeninä ongelmallisimpana niistä on pidetty juuri neljättä tapaa soveltaa fiktiota ”kertovaan diskurssiin yleensä” (emt. 18), jota esimerkiksi journalismin samoin kuin historiallinen diskurssi edustavat. Cohnin (emt. 18) mukaan ongelman ydin on siinä, että kaikille lukuisille eri tieteenalojen käsityksille sanasta fiktio on yhteistä se, että ne näkevät fiktion jonakin muuna kuin *kerronnallisena* muotona. Esimerkiksi filosofiassa fiktio ”viittaa käsitteeseen tai ideaan eikä suinkaan mihinkään kirjallisuuteen tai kertomukseen liittyvään”. Luonnontieteissä ja psykologiassa fiktio on liitetty selityksiin

Newtonin painovoimasta Freudin tiedostamattomaan. (emt. 14.) Kaunokirjallisen, kuvitteelliselle proosakertomuksellekin fiktiosta tuli yleisnimitys vasta 1800-luvun kuluessa (emt. 21.)

Henkilöjutussa faktan ja fiktiivisten keinojen sekoittuminen on luonnollista. Faktan sanakirjamääritelmä (SKP 2001,138) on 'tosiasia, seikka, tosio'. Katson, että journalismissa se tarkoittaa sitä, että journalistisen tekstin täytyy olla totta eikä esimerkiksi sepitettä tai valhetta. Katson kuitenkin, ettei ole olemassa todellisuutta, jonka toimittaja pystyy sellaiseensa välittämään lukijalle (ks. 3.2.2 Vuorovaikutusteorian selittämä subjektiivisuus). Jos puhutaan henkilöjutusta, journalismi voi esittää faktoja eli totuudellisia tietoja esimerkiksi henkilön nimestä, iästä ja koulutustaustasta mutta ei esimerkiksi henkilön luonteesta. Todellisuus on tulkinnanvarainen ja jokaisen ihmisen omista ajatuksista, lähtökohdista ja maailmankuvasta määräytyvä. Henkilöjournalismi käyttäessään kaunokirjallisia keinoja ja subjektiivista lähestymistapaa pyrkii totuudellisuuteen, mutta katson, ettei totuuteen, koska siinä yhtä, objektiivista totuutta ei ajatella olevan olemassa: vaikka kyse olisi samasta haastateltavasta, jokainen toimittaja saattaa katsoa tätä vähän eri silmin.

Sanojen fakta ja fiktio rinnalle on myös hahmoteltu sanaa ei-fiktio. Termiä, joka olisi jotta-kin faktan ja fiktion välistä. Ei-fiktio tulee mitä luultavimmin siitä, mihin termiviidakkoon sanaa kaunokirjallinen journalismi, literary journalism, on liitetty. Samaan asiaan viitataan esimerkiksi sanoilla literary nonfiction, nonfiction novel, nonfiction reportage. (Hartsock 2000, 4-5, Lassila-Merisalon 2009, 13 mukaan.) Lassila-Merisalo (2001) käytti pro gradu -tutkielmassaan sanaa nonfiktio, mutta hylkäsi sen, koska katsoi sen muistuttavan liikaa käännöstä englannin kielen sanasta nonfiction, tietokirjallisuus. Sittemmin hän kuitenkin hahmotteli, että ei-fiktio puolustaa paikkaansa yläkäsitteenä, jonka alle myös kaunokirjallinen journalismi mahtuu. (Lassila-Merisalo 2009, 52.) Lyhyesti sanottakoon, että itse voin nähdä ei-fiktion myös yläkäsitteenä kaunokirjalliselle journalismille ja muille samankaltaisille teksteille, jotka eivät kuulu fiktion kuvitteellisessa merkityksessä. En kuitenkaan nimeä henkilöjuttuja ei-fiktioksi, siihen sana on mielestäni liian epämääräinen ja monitul-

kintainen. Katson, että kaunokirjallista journalismia edustava henkilöjuttu on faktuaalinen teksti, jossa käytetään fiktiivisiä tekniikoita.

Ei-fiktio määritelmässä on kuitenkin joitakin relevantteja erityispiirteitä, mitkä sopivat tämän tutkimuksen näkökulmaan. Lassila-Merisalo (2009, 53) esittelee muun muassa Eric Heynen (1987) ja James Phelanin (2005) näkökantoja ei-fiktioon. Heynen mukaan kyse on faktuaalisesta statuksesta, jota fiktiivisellä tekstillä ei ole mutta faktuaalisella on. Se on tekijän tekstille antama ominaisuus, jonka riittävydestä tai kelvollisuudesta lukijat voivat olla eri mieltä. Ajatuksen mukaan lukijoiden täytyy itse päätellä, onko teksti faktuaalisesti riittävä. Phelan taas tivaa lukijoilta kriittisyyttä etenkin tilanteissa, joissa ”kertoja kertoo enemmän kuin voi tietää”. Tällaiset ”lapsukset” eivät Phelanin mukaan johda siihen, että teksti menettäisi ei-fiktiivisen statuksensa, mutta ”ne kuitenkin paljastavat asioita tekijäkertojan työskentelystä ja sitä ohjaavasta ideologiasta”. (Phelan 2005, 110, Heyne 1978, 480, Lassila-Merisalon 2009, 53 mukaan.) Tällaisiin ”lapsuksiin” törmää myös henkilöjutuissa ja mielestäni juuri silloin, kun henkilöjutun kohteesta esitetty kommentointi on ontuvaa tai se tuntuu perusteettomalta.

Yhtä kaikki, sanaa fiktio on määritelty vuosikymmeniä eri tavoin, jopa kaoottisesti ja vääristyneesti (Cohn 2006, 11). Fiktio (SKP 2001, 141) sanakirjamääritelmä on ’kuvitelma, epätodenmukainen oletamus, sepite’. Tällaisenaan fiktio ei sovi journalismiin alkuunkaan journalismin totuudellisuuden ja objektiivisuuden pyrkivän luonteen vuoksi. Kaunokirjallisissa journalismissa onkin tarkoitus käyttää fiktiosta tunnettuja keinoja, ei kirjoittaa fiktiivistä tekstiä sellaisenaan, millaisena se kirjallisuudessa tunnetaan. Henkilöjuttua tekevä toimittaja on tietoinen siitä, että hänen jutun kohteesta tehdyt kommenttinsa voivat olla subjektiivisia. Kuten sanottu, henkilöjutun tekemiseen liittyy sen myöntäminen, että joku toinen ihminen voisi nähdä henkilön eri valossa kuin juttua tehnyt toimittaja, vaikka tämä totuudellisuuden pyrkiikin. Tämä on se faktan ja fiktion rajapinta, jossa henkilöjutussa liikutaan. Tämä on myös se peruste, miksi fiktiosta tunnettujen keinojen, fiktiivisten esitystapojen käyttämisessä journalistisessa jutussa ei ole mielestäni ristiriitaa.

3.2 Subjektiiivisuus: ongelmallinen mahdollisuus?

Subjektiiivisuuden määrittely on ongelmallista. Voidaanhan ajatella, että toimittajan kirjoittama juttu on lähes kokonaisuudessaan subjektiiivinen, koska hän on tehnyt kirjoittaessaan useita valintoja liittyen paitsi aiheen näkökulman ja haastateltavien valintaan, mutta myös argumentointitapaan, tyyliin ja asioiden kirjoittamisjärjestykseen. Usein subjektiiivisuutta peilataan objektiivisuuteen, jolloin päädytään pohtimaan sitä, onko objektiivisuutta edes olemassa. Tässä tutkimuksessa määrittelen sitä edellä mainitsemieni journalististen suuntausten kautta, tieto-opillisesti ja aineistosta käsin.

3.2.1 Hyvä, paha subjektiiivisuus

Suhtautuminen objektiivisuuteen ja subjektiiivisuuteen on ollut jo pitkään jonkinlaisessa murroksessa. Jako näiden kahden maailman välillä oli aikaisemmin paljon selvempi: objektiivisuus ja faktuaalisuus edustivat oikeaa journalismia, kun taas subjektiiivisuus ja elämyksellisyys jaoteltiin "hömppään". Hömppä sanana jo viittaa vahvasti siihen, että kyse ei ole vakavasti otettavasta, arvostetusta journalismista. Mörän (emt. 1998, 15) mukaan subjektiiivisuuden hyväksymistä voi kuitenkin tulkita joko kriittisesti tai kannustavasti. Kriitikon mielestä taustalla olevat kaupalliset paineet johtavat siihen, että journalisti joutuu miettimään tärkeiden ja olennaisten asioiden sijaan sitä, mikä ihmisiä miellyttää. Sen katsotaan johtavan huonompaan journalismiin, siihen, että faktojen analysoinnin sijaan journalisti kertoo pelkästään viihdyttäviä, harmittomia tarinoita. Kannustava suhtautuja näkee herkkyden yleisön suuntaan aivan toisessa valossa ja pitää sitä jopa journalismin pelastuksena: "Journalismin kääntäminen kohti ihmisten arkea ja tärkeinä pitämiä asioita parantaa paitsi yleisösuhdetta, myös journalismia ja journalismista riippuvaista päätöksentekojärjestelmää." (Möra 1998, 15.)

Hemánuksen (1973, 81) mukaan uutisia on totuttu kutsumaan objektiivisiksi. Länsimaiseen

journalistiseen kultuuriin kuuluu normi, joka kieltää kannanottamisen uutisissa. Ehkä myös siksi subjektiivisuus liitetään journalismin viihteellisyyteen. Viihteellisyys puolestaan nähdään osin huonossa valossa ja ikään kuin merkityksettömämpänä kuin niin sanotut kovat uutiset. Tämänkaltaisessa ajatusketjussa törmätään kuitenkin eittämättä kysymykseen mitä on viihde? Tai miksi sen tehtävä uutisiin verrattuna nähdään lähtökohtaisesti vähemmän tärkeänä? Astala (1986, 41) näkee julkisen viihdekeskustelun jääneen jumiin juuri tällaiseen loputtomaan asemasotaan. Tätä "kahden itsestäänselvyiden" välistä ristiriitaa Astala kuvaa seuraavasti:

Toisella puolella on se arkinen itsestäänselvyys, että viihde on jotain "harmitonta, joka tarjoaa "vastapainoa" arjen rasituksille; se on jotain epävakavaa eikä ansaitse siis vakavaa käsittelyä. Ja toisella puolella kulttuurikritiikki, joka nimenomaan haluaa puhua viihteestä vakavasti ja jolle viihde on, miltei yhtä itsestään selvästi, alemmaa tai huonompaa taidetta tai kulttuuria, eskapistista, yhdenmukaistavaa, trivialisoivaa, passivoivaa, privatisoivaa, kaavamaista.

Subjektiivisuutta pidetään erityisen tärkeänä muissakin journalismin genreissä, kuten kulttuurijournalismin kritiikeissä. Siellä kokemuksellisuuden välittäminen on tärkeä osa kulttuurijournalismin tehtävää; henkilökohtaisuutta, eläytymisen taitoa pidetään yhtenä kritiikin koossa pitävistä voimista. Kriitikoiden häviämisestä huolensa esittänyt Jaakkola (2006, 142–143) painottaa, että esimerkiksi kilpailutilanteessa paikalla ollut lukija haluaa *arvion* siitä, miten artisti suoriutui. Miksi? Koska lukija tarvitsee *suhteuttajan* ja heijastuspinnan mielipiteillensä. Jaakkola määrittelee subjektiivisuuden myötäelämisen kyvyksi ja vertaa sitä itseksensä ääneen puhumiseen. Tässä mielessä henkilöjutun voi rinnastaa kritiikkiin – ainakin lukijan ja tämän odotusten valossa. Kiinnostuessaan henkilöhaastattelusta, lukijalla voi olla paitsi ennakkotietoa myös ennako-odotuksia ja mielipiteitä, joille hän odottaa heijastuspintaa. Toisaalta uusi kiinnostava haastateltava tai henkilön edustama aihepiiri saattaa herättää mielenkiinnon, mutta itse henkilöstä lukija ei tiedä mitään. Molemmissa tapauksissa lukija odottaa kirjoittajalta tietynlaista arviota, näkemystä henkilöstä. Arviota muun muassa siitä, miten merkittävästä henkilöstä on kyse ja miten kyseinen henkilö on suoriutunut

edustamallaan alalla. Tai arviota siitä, miten hän sopii siihen valokeilaan, jossa hänet yleisesti tunnetaan. Niin paljon kuin kulttuurinen elämys vaatii eläytymistä ja henkilökohtaisuutta, sitä vaatii myös ihminen ja hänen tarinansa tai maailmankuvansa omaksuminen silloin, kun tehdään henkilöjuttua. Kuten Jaakkola (2006, 143) kiteyttää kulttuurikriitikosta "tieto ja tunne henkilöityvät yhdessä ihmisessä", sama pätee mielestäni henkilöhaastattelijaan, vaikka tieto ja tunne näiden genrejen välillä onkin osin erilaista.

Journalistisen kirjoittamisen perusoppaissa sivutaan toimittajan havainnointia, päätelmiä ja niiden kautta syntyvää, niin sanottua muokkautuvaa kirjoittamista. Tällaista muokkautuvaa kirjoittamista kutsun tutkimuksessani haastateltavan kommentoinniksi. Oppaat kuitenkin painottavat vanhaan sanomalehtiperinteeseen kuuluvaa objektiivisuutta ylevänä kivijalkana, josta lipsuminen nähdään poikkeuksetta kyseenalaisena tai vähintäänkin selittämistä ja puolustelua kaipaavana kirjoittamisen muotona. Lundbergin (1992, 37–38) mukaan objektiivisuus on utopia, mutta kirjoittajan oman äänen korostaminen ei kuulu suomalaiseen sanomalehtiperinteeseen ja tapoihin. Enemmänkin painotetaan, että toimittajan tulisi välttää ”tunneperäisiä laadunmäärittelyjä ja henkilökohtaisia arviointeja”.

Subjektiiivinen havainnointi voidaan nähdä kahdelta kantilta: joko sitä pidetään hyvänä mahdollisuutena tai ongelmallisena tiedonkeruumenetelmänä. Toisaalta se on tärkeä ja nopea menetelmä tietoa hankkiessa, mutta sen ongelmana on sen rajallisuus; jokaisen omat ennakkokäsitykset ja odotukset ohjaavat toimittajan luokitteluja. (Suhola et al. 2005, 56.) Journalistisissa perusoppaissa havainnoinnin paikkaa journalistisella kentällä kuvataan seuraavalla tavalla:

Korostettavaa on, että vaikka havainnointi on varsin subjektiivista toimintaa, ei se tieteessä eikä journalismissa suinkaan ole epäluotettavaa asioiden dokumentointia. Juuri havainnoimalla ja kaikkia aistejaan seuraamalla toimittaja voi saada tilanteesta irti sellaista tietoa, jota ei muuten saisi. (Esimerkiksi Suhola antaa henkilökemian, joka ei välttämättä käy ilmi mistään muusta kuin puhujien ilmeistä ja eleistä. Jännittynyt ilmapiiri puolestaan kuuluu henkilöiden

äänensävyissä tai ivallisissa korostuksissa). (Suhola et al. 2005, 56.)

Kun henkilöprofiili rakentuu paljolti toimittajan tekemiin havaintoihin, hänen täytyy kyetä kuvaamaan lukijoilleen haastattelun ilmapiiriä ja henkilöstä tehtyjä päätelmiä. (emt., 71.)

Henkilöprofiili ei ole tietoa välittävää vaan tietoa muokkaavaa kirjoittamista, jossa etsitään uudella tavalla ilmaistuja tosiasioita ja tuoreita tulkintoja. (emt., 72.)

Aikakauslehdessä julkaistavassa vahvassa henkilöjutussa ote on usein subjektiivinen. Jutun lähestymistapa, muoto ja tyyli kumpuavat toimittajan persoonasta ja tavasta kirjoittaa.

Journalistisen kirjoittamisen perusoppaissa (esim. Suhola et al. 2005, 70) kerrotaan haastattelutekniikasta ja siitä, miten tulee ja ei tule toimia. Huomionarvoista on, että esimerkiksi Suhola toteaa, että on syytä esittää kriittisiä kysymyksiä, mutta haastateltavan mielipiteiden arvosteleminen on ”täysin kiellettyä”. Mielenkiintoiseksi väitteen tekee se, että itse jutussa kuvaileva mielipiteen arvosteleminen on täysin sallittua, uskottavuuden kannalta jopa suotavaa. Henkilöhaastattelua käsittelevissä oppaissa patistetaan ottamaan ohjat ennemmin kuin antamaan niitä haastateltavalle. (esim. Lundberg 1992, 128.) Jutussa haastateltavaa saa kuitenkin arvostella ja hänen mielipiteitään kyseenalaistaa ja saattaa siten hänet johonkin tiettyyn valoon. Se on osa jutun ja tietynlaisen todellisuuden rakentamista.

Taanila (1979, 13–15) pitää hyvän henkilöhaastattelun päämääränä ilmaisun ja kielen subjektiivisuutta. Hän ehdottaa, että henkilöhaastattelun kaltaisessa juttutyypissä luovuttaisiin yhteiskunnan virallisesta tiedottamisen kielestä. Taanilan mukaan hyvän henkilöhaastattelun ehtona on, että toimittaja luopuu näennäisobjektiivisesta roolistaan ja uskaltautuu subjektiiviseksi omaksi itsekseen.

Vaikka aikakauslehtijutulla on kohtalaisen selkeä konsepti, aihe, lajityyppi ja sovittu tila jo

ennen ensimmäistäkään puhelinoittoa, aikakauslehtien toimittajat toimivat usein hyvin omaehtoisesti. Jutut kirjoitetaan itsenäisesti, usein freelancerina, omiin käsityksiin ja persoonalliseen tyyliin nojautuen. Lehdillä on oma linjansa, mutta aikakauslehden toimittaja saa vain harvoin käskyjä tai perusteellisia neuvoja tekstin tuottamisesta. (Haavisto 1999, 4.) Itse olen kokenut tällaisissa tilanteissa vapauden ja vastuun ristiriitaa. Erityisesti siinä kirjoitusprosessin vaiheessa, jolloin täytyisi kuvata haastateltavaa subjektiivisen arvioinnin tuloksena. Mielestäni on kysymyksiä siitä, mikä oikeus minulla on kommentoida haastateltavaa, onko tämä vain minun henkilökohtainen mielipiteeni ja jos on, niin onko se ongelma.

Suhtautuminen subjektiivisuuteen on siis osin ristiriitaista. Toisaalta sitä pidetään mahdollisuutena, toisaalta ongelmallisena objektiivisuutta edelleen kivijalkanaan pitävän journalismin kentällä.

3.2.2 Vuorovaikutusteorian selittämä subjektiivisuus

Tämän tutkimuksen tärkein kehys on mielestäni subjektiivisuuden, objektiivisuuden sekä todellisuuskäsityksen pohtiminen ja järjestäminen juuri tälle tutkimukselle mielekkäällä tavalla. Toimittajan kommentoinnin asteita käsiteltäessä tähän kolmijakoon on syytä puuttua, koska objektiivisuus on länsimaisen journalismin arvostetuimpia kivijalkoja, kun taas kaunokirjalliseen journalismiin laskettavassa toimittajan kommentoinnissa on kyse hyvin tukevasti subjektiivisesta otteesta. Selitän seuraavassa näkemystäni, jolle pohjaan analyysini tuonnempana.

Pidän analyysini lähtökohtana sitä, että todellisuus syntyy kirjoittajan, tekstin ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa vastakohtana näkemykselle, että on olemassa objektiivinen todellisuus, jonka toimittaja välittää sellaisenaan lukijalle. Pidän käsitykseni perustana Hemánuksen ja Tervosen (1986, 32–33, 58–63) esittämää journalismin tehtävien kolmijakoa sekä subjektin ja objektin vuorovaikutusteoriaa (myös Hemánus 1990, 17–20).

Hemánus ja Tervonen (1986, 32–33) ovat erotelleet journalismille kolme, journalistien tietoisuudesta riippumatonta ideologista tehtävää, jotka kietoutuvat toisiinsa.

- 1) todellisuuden kuvaaminen ja selittäminen
- 2) todellisuuden eksplisiitti ja implisiitti arvottaminen
- 3) eksplisiittien ja implisiittien toimintavirikkeiden antaminen todellisuuteen vaikuttamiseksi ja sen muuttamiseksi sekä muutosten voimien organisoiminen

Henkilöjutussa kaikki tehtävät jollakin tavoin toteutuvat pitäen mielessä sen, miten *todellisuus* nähdään tässä tutkimuksessa. Tosin Hemánuksen ja Tervosen malli on ensimmäistä tehtävää lukuun ottamatta melko vaikeaselkoinen ja kaipaa selittämistä. Kohta 2 voidaan yksinkertaistaa muotoon *todellisuuden suora ja epäsuora arvottaminen*. Katson, että henkilöjutussa haastateltavan kommentointi ja sen eri asteet ovat juuri todellisuuden – tässä tapauksessa haastateltavan ja tähän liittyvän todellisuuden – suoraa ja epäsuoraa arvottamista. Kolmannen kohdan ymmärrän yksinkertaistettuna näin: *suorien ja epäsuorien virikkeiden antamisella pyritään vaikuttamaan todellisuuteen, muuttamaan sitä sekä organisoimaan muutosten voimia*. Tämän tutkimuksen kannalta se tarkoittaa käytännössä sitä, että *virikkeitä* ovat median valitsema haastateltava ja valmis henkilöjuttu, jonka sisältämien epäsuorien tai suorien arvottavien kommenttien kautta syntyy tietynlainen *todellisuus* eli käsitys kyseisestä ihmisestä. *Muutosten voimien organisoimisella* viitataan käsitykseni mukaan siihen, ettei medially ole suoraa valtaa, mutta se neljäntenä valtionmahtina voi aihe- ja näkökulmavalinnoillaan sekä keskustelua herättämällä välillisesti "organisoida" kansalaisten mielipiteitä johonkin suuntaan ja näin vaikuttaa yleisesti hyväksyttävänä pidettyyn todellisuuteen ja yhteiskunnassa vallitseviin voimiin. Henkilöjuttu ja erityisesti siinä ilmentyvät *kommentoinnin eri asteet* ovat yksi journalistisen tekstin muoto, jolla voidaan tarjota lukijalle tapoja nähdä kyseessä oleva henkilö tai jopa organisoida lukijan ajatuksia ja mielipiteitä henkilöstä tiettyyn suuntaan. Vastaavasti henkilöjutulla voidaan vahvistaa tietystä henkilöstä jo esitettyä käsitystä ja näin usein tapahtuukin.

Tällaista käsitystä voi selittää tieto-opillisesti näkemyksellä, jota Hemánus ja Tervonen (1986, 58, ks. myös Hemánus 1990, 17–22) kutsuvat subjektin ja objektin vuorovaikutusteoriaksi. He jakavat journalismin kolmeen kategoriaan: *objektivismiin, subjektivismiin* sekä *subjektin ja objektin vuorovaikutusteoriaan*. Yksinkertaistettuna objektivismiin mukaan ”inhimillisen informaation/tiedon sisältö riippuu pelkästään sen kohteesta, ei lainkaan tiedostavasta subjektista”. Ajatusmallina se on siitä optimistinen, että sen mukaan todellisuuden tiedostamisen ongelmat voidaan periaatteessa ratkaista. Tällainen käsitys väittää, että juttu ja ulkomaailma vastaavat sataprosenttisesti toisiaan (Hemánus 1990, 20). Subjektivismi on täysin päinvastainen ajattelumalli olematta kuitenkaan pessimistinen. Sen mukaan ”inhimillisen informaation/tiedon sisältö riippuu pelkästään tiedostavasta subjektista, ei lainkaan tiedostuksen kohteesta”. Tämän opin mukaan juttu perustuu siis pelkästään tekijän tajuntaan, ja todellisuuden ongelmat ovat ratkaistavissa korkea-asteisen tiedostamisen avulla.

Tämän tutkimuksen kannalta mielekkäin on subjektin ja objektin vuorovaikutusteoria, joka yhdistää kaksi edellistä ajatusmallia. Sen mukaan inhimillinen informaatio ja tieto syntyvät ja saavat sisältönsä ja muotonsa subjektin ja objektin eli yksilön ja kohteen vuorovaikutuksen tuloksena. (Hemánus&Tervonen 1986, 58, Hemánus 1990, 21–22.) Hemánus (1992, 7) on selittänyt kysymystä, *miten* toimittaja vaikuttaa juttuunsa seuraavalla tavalla:

Vuorovaikutuksen idea tarkoittaa tässä yhteydessä, että toimittaja oman todellisuutta koskevan *ennakkoteoriansa tai -näkemyksensä pohjalta* tuottaa aistimuksia, jalostaa ne havainnoiksi, tulkitsee havaintonsa jne. eli käy läpi pitemmän tai lyhyemmän, vaativamman tai vähemmän vaativan prosessin, jonka puitteissa hän valitsee aiheen, jäsentää sen jne. Objekti pääsee vaikuttamaan subjektin eli todellisuus sitä aistivaan toimittajaan, ts. todellisuuden osuuden laiminlyövä subjektivistinen ajattelu ei virheellisenä auta selittämään journalismin tuottamista. Toisaalta subjekti pääsee aina vaikuttamaan objektiin siksi, että kaikki se mitä edellinen voi jälkimmäisestä saada selville on *inhimillistä tulkintaa*, ei jälkimmäisen välitöntä peilautumista.

Tässä taustalla on ajatus muun muassa siitä, että *subjekti on sekä kollektiivinen että yksilökohtainen* (Hemánus 1992, 4.) Paitsi että toimittajalla on omat ennakkokäsityksensä, joiden varassa tämä toimii, havaitsee, valikoi, kirjoittaa jne., on hän myös osa koko joukkotiedotusjärjestelmää, joka on puolestaan osa muuta talous- ja yhteiskuntajärjestelmää. Periaatteessa journalismia koskevaa lainsäädäntöä on vähän, mutta Hemánuksen mukaan voidaan ajatella, että sitä enemmän journalismia ja sen tapaa määrittää enemmän *yhteiskunnallinen käytäntö* sekä kussakin yhteiskunnassa vallitsevat arvot, päämäärät, normit ja käytännöt. (Hemánus 1992, 4–5.)

3.2.3 Subjektiiivisuus tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää, miten toimittaja kommentoi haastateltavaa ja miten se näkyy tekstin tasolla. On kiinnostavaa tietää, millaisessa kontekstissa toimittaja antaa luvan näkyvään kommentointiin, koska toimittajan omat havainnot pääsevät lehtijuttuihin vain harvoin (Suhola et al., 54).

Pietilän (2008, 479) mukaan suomalaisessa sanomalehtijournalismissa näkyi 1970-luvulla jonkinlainen käänne henkilöhaastatteluissa. Haastattelujen rinnalla alettiin suosia niin sanottuja henkilökuvia, joissa mennään vielä syvemmälle henkilöön ja voimiin hänen ympärillään. Pietilä kuvaa toimittajan lähestymistavan eroa haastattelun ja henkilökuvan välillä näin: ”Henkilökuva-tyyppisessä lähestymisessä toimittaja tulee myös herkemmin arvotta-neeksi, suoremmin tai epäsuoremmin, kohdettaan. Täten henkilökuva-tyyppinen juttu voi saada kohteen protestoimaan lopputulosta voimakkaastikin.” (Pietilä 2008, 479.)

Haastateltava on jutun suullinen lähde, jonka kanssa toimittaja-kertoja ja yleisö eli lukijat käyvät jatkuvaa keskustelua. Jos kaunokirjallisuudessa henkilöhahmot luodaan pienien vihjeiden avulla (Rimmon-Kenan 1999, 49), niin sama voi päteä journalistisessa tekstissä. Haastateltavasta muodostuu henkilöhahmo sen perusteella, miten hänet nimetään ja miten

hänen toimiaan, tunteitaan ja sanojaan kuvataan. (Makkonen-Craig 2005, 33.) Juuri tässä kuvailun ja kokonaisrakennetta koskevan valinnan kontekstissa toimittaja astuu arvioijan saappaisiin näkökulman, tyylin ja sanavalintojen kautta. Juuri sitä tarkoitan subjektiivisuudella tässä tutkimuksessa.

3.3 Toimittajan havaittavuus ja läsnäolo tekstissä

3.3.1 Mitä on läsnäolo?

Yksi tutkimukseni tärkeä viitekehys liittyy toimittajan läsnäoloon henkilöjutussa. Haastateltavan kommentoiminen on yksi toimittajan läsnäolon piirre. Myöhemmin (ks. luku 3.4) esittelen narratologian malleja läsnäolon ja kertojan havaittavuuden tarkasteluun, mutta seuraavassa esitän erilaisia tarkastelutapoja läsnäolon käsitteeseen kielentutkimuksen näkökulmasta.

Makkonen-Craig (2005, 29) määrittelee suomenkielistä sanaa kahdesta eri näkökulmasta. Toisaalta läsnäolo viittaa johonkin toimijaan, joka on ”läsnä ja mukana oleva (*involved*)”, mutta suomenkieliseen sanaan sisältyy myös ajatus ”mukaan kutsuvasta ja tempaavasta (*involving*)”. Kommentoimalla haastateltavaa toimittaja on tekstissä persoonana läsnä ja samalla kutsuu lukijaa mukaan tekemiseen, tässä tapauksessa jonkinlaiseen arvioimiseen tai arvioivaan havainnoimiseen. Näin ollen toimittajan haastateltavasta tekemiä kommentteja ja sen eri asteita voidaan pitää journalistisissa teksteissä interpersoonaisena eli yhteiseen toimintaan kutsuvana piirteenä (emt. 29).

Makkonen-Craig pitää läsnäoloa suomennoksena englanninkielisestä sanasta *involvement*. Muun muassa Caffi & Janney (1994, 345, ks. myös emt. 29) ovat määritelleet termin moninaisia merkityksiä, joita eri tutkimuksissa on käytetty. Termillä on luonnehdittu muun muassa 1) puhujien mentaalista tilaa, 2) puhujien käyttämiä retorisi-tyylillisiä strategioita, 3)

ilmauksia viestijöiden väleistä ja jaetuista tunteista tai 4) kommunikaation lopputulosta tai seurausta (suomennokset emt. 29). Kaikki merkitykset painottavat erityisesti kielen vuorovaikutuksellista näkemystä. Tässä tutkimuksessa kommentointia voidaan tarkastella ainakin kolmen viimeisen kohdan näkökulmasta. Ennen kaikkea se on retoris-tyylillinen keino, *kerronnallinen ratkaisu*, jota käytetään vain tietynlaisissa journalistisissa teksteissä, kuten aikakauslehtien henkilöjutuissa mutta ei esimerkiksi uutisissa. Kommentointia voidaan pitää myös ilmauksena viestijöiden väleistä. Jutun sisäisiä viestijöitä ovat kertoja-toimittaja, haastateltava ja lukija. Tällainen tarkastelu tuo vastauksia esimerkiksi kysymyksiin, *miten toimittaja asennoituu haastateltavaan* (ks. esim. Lassila-Merisalo 2009, 109–116) tai *millaista dialogia toimittaja käy lukijan kanssa*. Viimeinen kohta kuvaa tämän tutkimuksen kannalta sitä, miksi kommentoidaan, *mikä on kommentoinnin diskursiivinen tehtävä henkilöjutussa*.

Chafe & Danielewicz (1987, 105, ks. myös Makkonen-Craig 2005, 30) ovat osoittaneet läsnäololle kolme piirrettä 1) kuinka puhuja tai kirjoittaja osoittaa suuntautumista itseensä, 2) kuinka hän osoittaa suuntautumista toiseen osapuoleen eli yleisöön (journalistisessa kontekstissa lukijaan) ja 3) kuinka hän kiinnittää sanomansa käsillä olevaan vuorovaikutustilanteeseen, sen konkretiaan, aikaan ja paikkaan. Ensimmäinen ilmenee jutussa minä- tai me-kerrontana, toinen responsiivisina ilmauksina (esim. vastauksina toisen henkilön kysymyksiin) sekä sinä- ja te-kerrontana. Kolmas läsnäolon muoto puolestaan kiinnittää puheena olevat ihmiset ja tapahtumat ajallis-paikalliseen kontekstiin. (emt. 105–108., myös Makkonen-Craig 2005, 30.)

3.3.2 Dialogisuus tekstissä

Kuten sanottu, läsnäoloa voidaan ilmentää myös tekstin dialogisuudella. Tässä tutkimuksessa tekstin dialogisuus nähdään ennen muuta viitekehyksenä tekstin analyysille.

Puhutun ja kirjoitetun kielen ero näkyy hyvin, kun ajatellaan sen suhdetta vastaanottavaan yleisöön. Paitsi että puhutun kielen yleisö on usein samassa tilassa puhujan kanssa, sillä on myös mahdollisuus vastata, kommentoida ja siten osallistua käsillä olevaan viestintätilanteeseen. Kirjoitetun tekstin yleisö, lukijakunta, on taas usein tuntematon. (Chafe & Danielewicz 1987, 105.) Kirjoitettua tekstiä voidaan kuitenkin pitää dialogisena, kun se on toiseensuuntautuvaa (engl. *other-oriented*) (Linell 1998, 35, 87, ks. myös Makkonen-Craig 2005, 26.) Henkilöjuttu tai jokin sen osa voi olla dialoginen. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että kertoja-toimittaja kirjoittaa tekstiin ajatellun tai kuvitellun keskustelukumppanin ja suuntaa sanansa tälle. Henkilöjutun kuviteltu lukija ei ole samassa tilanteessa aktuaalisesti läsnä tai välttämättä edes olemassa faktisena henkilönä, mutta on läsnä *tekstissä* toisena osapuolena. (Makkonen-Craig 2005, 26.) Jutun sisällä toiseensuuntautuneisuuden intensiteetti saattaa kuitenkin vaihdella (Linell 1998, 102; ks. myös emt. 26–27.) Kommentointi ja sen eri asteet on yksi keino synnyttää dialogisuutta tekstissä. Kommentoinnilla kertoja-toimittaja kutsuu lukijaa mukaan tekemiseen eli dialogiin itsensä kanssa; näkemään henkilöjutun kohteen hänen sanelemassaan valossa.

Huomionarvoista on, että Makkonen-Craig ajattelee, että itse kirjoitettu teksti eli esimerkiksi henkilöjuttu on kielenkäytön muotona monologi, koska lukija ei ole kaksisuuntaisessa vuorovaikutuksessa sen kirjoittaneen toimittajan kanssa. Lukija saa tekstin käsiinsä valmiina, eikä voi esimerkiksi kommentoida sitä kirjoitusvaiheessa. (Makkonen-Craig 2005, 26.) Toisaalta lukija on vuorovaikutuksessa tekstin kanssa, koska näkemykseni mukaan teksti kaikkine merkityksineen herää henkiin vasta lukijan sitä lukiessa. Eli ajatukseni mukaan konkreettinen, valmis teksti on monologi siihen asti, kunnes lukija aloittaa sen lukemisen.

Linell (1998, 85–87, ks. myös Makkonen-Craig 2005, 27–28) mainitsee kolme dialogin perusominaisuutta, jotka ovat havaittavissa myös tarkasteltaessa henkilöjutussa esiintyviä kommentoinnin asteita: 1) sekventiaalisuus (*sequentiality*), 2) ajatus kielestä ja diskurssista sosiaalisena ilmiönä (*joint construction*) sekä 3) lähtökohta, jonka mukaan sen hetkiselä diskurssiivisella teolla on yhteys laajempaan kielelliseen toimintaan (*act-activity interde-*

pendence). Ensimmäisellä tarkoitetaan kontekstisidonnaisuutta, jonka mukaan jokainen tekstin ilmaisu voidaan ymmärtää täysin vain kontekstissaan, ei yksittäisenä lauseena. Analyysissä huomio täytyykin kiinnittää myös tarkasteltavan ilmiön ”kielelliseen ympäristöön; siihen, mitä tekstissä on edellä ja jäljessä” (Makkonen-Craig 2005, 27). Näin ollen kommentointi ja sen diskursiiviset teot/tehtävät hahmottuvat erilaisten tekstin sisällä tapahtuvien toimintasarjojen osaksi ja saavat merkityksensä sen kautta. Toinen tärkeä dialogisuuden piirre (Linell 1998, 86–87) liittyy ajatukseen, että kieli on aina enemmän tai vähemmän sosiaalinen ilmiö, osa kollektiivisesti tuotettua kokemusta (*joint construction*). Tämä pätee ennen muuta puheeseen, mutta myös kirjoitettu teksti voi olla luonteeltaan sosiaalista. Sosiaalisuus tekstissä tarkoittaa muun muassa sitä, että kirjoittaja suuntaa tekstinsä aina jollekin toiselle, tietylle tai tuntemattomalle osapuolelle, orientoituu toiseen. (*virtual joint construction*). Kolmas ominaisuus viittaa diskursiivisen teon ja laajemman kielellisen toiminnan yhteyteen (*act-activity interpedence*). Toimittajan kommentoinnin asteet eivät tarkoita yksittäistä sanaa tai lausetta, vaan ne ovat osa jotakin toimintasarjaa tai episodiat, jotka puolestaan ovat osa kokonaista henkilöjuttua. (Linell 1998, 86–87, Makkonen-Craig 2005, 27–28.)

Kirjoittajan näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että hänen täytyy tietää kunkin lehden konsepti tietääkseen, millä tavalla kirjoittaa. Aikakauslehteen valittava kirjoitusote on erilainen kuin sanomalehden linja, henkilöjutun kirjoitustyyli on erilainen kuin uutisen jne. Toisin kuin henkilöjuttu uutinen on yleensä asiapohjainen ja neutraali. Näin ollen myös dialogisuus voi näkyä voimakkaampana kommenttiainesta sisältävässä henkilöjutussa.

Tässä tutkimuksessa liitän tekstin dialogisuuden myös aikaisemmin esittämäni todellisuuskäsitykseen (ks. luku 3.1.2). Tekstin merkitykset tuotetaan sosiaalisesti, kuten todellisuuskäsitin.

3.4 Narratologian sovellukset ja kertojan havaittavuus

Katson, että henkilöjuttu on kertova teksti eli eräänlainen kertomus. Ihmiset esittivät aikaisemmin kertomuksia toisilleen suullisesti. Journalismin voidaan nähdä jatkavan tätä kertomusperinnettä (Hemánus 1990, 83). Journalistisissa teksteissä on kertomuksellisia ominaisuuksia ja elementtejä, joita esiintyy kaunokirjallisuudessa. Selvimpiä sellaisia ovat esimerkiksi kertoja (kertoja-toimittaja), henkilö(t), lukija ja yleisö. Näin ollen on luontevaa käyttää henkilöjuttuja koskevassa tutkimuksessa narratologista tutkimusotetta.

Narratologia liitetään usein kirjallisuudentutkimukseen, mutta sen tarjoamassa viitekehyksessä on tutkittu myös journalistisia tekstejä. 1980-luvusta puhutaan jopa narratiivisen käänteen aikakautena, mikä tarkoittaa kertomuksen ja kerronnallisuuden eli narratiivisuuden leviämistä eri tieteenaloille. Käänteessä huomionarvoista oli se, että yksittäisten kertomusten tarkastelusta siirryttiin kertomukseen sinänsä. (Kreiswirth 2005, 378, Lassila-Merisalón 2009, 19 mukaan.) Narratologisten tutkimusmenetelmien soveltamisesta uutisjournalismiin on käyty eri tutkijoiden välillä melkoista debattia jota Lassila-Merisalo (2009, 54–65) on yksityiskohtaisesti purkanut väitöstutkimuksessaan. Suomalaiset journalismintutkijat ovat olleet eri mieltä siitä, onko journalistinen teksti ylipäätään kertomus, jota voisi tutkia narratologisella työvälineellä (emt. 57.)

Itse katson, että henkilöjuttu journalistisena tekstinä on kertomus pienoiskoossa yhdestä ihmisestä. Siinä näkyy monia tyypillisesti fiktiiviseen tekstiin liitettäviä piirteitä. Kantokorpi (et. al 2003, 105) esittää, että kertomus määritellään usein peräkkäisten tapahtumien kertomiseksi. Henkilöjutussa perättäiset tapahtumat voivat tarkoittaa henkilön elämässä tapahtuneita tai parasta aikaa tapahtuvia asioita, jotka on kerrottu tietyssä järjestyksessä. Kantokorven (emt. 107) mukaan romaanissa tai novellissa, selvästi fiktiivisessä tekstissä suunnitetaan ”sen tiedon varassa, joka meillä kokemuksemme mukaan on ihmisestä.” Tässäkin on selvä yhtymäkohta henkilöjuttuun, jota luetaan samaisen, kokemukseen perustuvan ihmistiedon varassa. Lukija tekee itsekseen, omista lähtökohdistaan päätelmiä siitä, millainen

henkilö on, mihin ihmisryhmään tai -tyyppiin tämä kuuluu: varakas vai köyhä, hengellinen vai järkiperusteinen, etäinen vai hersyvä, ekstrovertti vai introvertti, vastapareja voisi keksiä loputtomiin. Fiktio ja faktuaalinen henkilöjuttu risteytyvät myös sillä kertomukselle ominaisella tasolla, jossa Kantokorven mukaan sepitteellinen ja aktuaalinen maailma kohtaavat:

Pystymme pitämään mielessämme useita rinnakkaisia maailmoja yhtä aikaa: kuljemme yhdessä tarinassa, mutta tunnemme monia. Jännitteet rinnakkaisten maailmojen välillä pitävät yllä kiinnostuksemme: tällaista on / tällaista ei ole, tuon minäkin olen kokenut / tuosta en aiemmin tiennyt mitään. (emt. 107.)

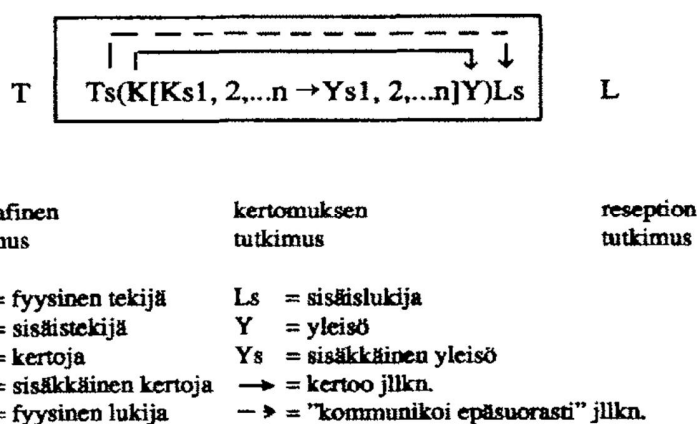
Yhtä lailla kuin fiktiossa, myös henkilöjutussa on yhtä aikaa läsnä rinnakkaisia maailmoja, henkilöjutussa erityisesti kenties erilaisia maailmankuvia, joiden jännitteiden kautta lukijan mieleen muodostuu kuva henkilöjutun päähenkilöstä. Vaikka lukija on jutun ajan kyseisen henkilön maailmassa, ei hän lakkaa olemasta omassa henkilökohtaisessa maailmassaan. Jännite voi olla esimerkiksi se, että lukijan ja haastateltavan mielipiteissä ja elämäntavassa on eroja tai vastaavasti samankaltaisuuksia. Mielestäni jo näiden yhteneväisyyksien perusteella voi huoletta sanoa, että henkilöjuttu on kertomus.

3.4.1 Kertovan tekstin malli

Koska tarkastelen henkilöjuttua kerronnallisena tekstiesityksenä, pureudun hetkeksi kertomuksen poetiikkaan. Jotta henkilöjuttua voidaan pitää kertomuksena, se edellyttää kommunikaation prosessia. Tämän prosessin ehtoja ovat lähettäjä, viesti ja vastaanottaja. Viesti puolestaan rakentuu tarinan, tekstin ja kerronnan kautta. Tarina tarkoittaa niitä peräkkäisiä tapahtumia, jotka lukija abstrahoi tekstistä. Tekstin tehtävä on kertoa tarina joko puhuttuna tai kirjoitettuna. Henkilöjutussa teksti on luonnollisesti se, mitä lukija lukee. Kerronnalla tarkoitetaan taas puhumisen tai kirjoittamisen toimintaa tai prosessia. Tämä prosessi tarvitsee jonkin subjektin, joka on kertoja. (Kantokorpi et. al. 2003, 110–111.) Tässä tutkimuk-

sessä kertoja on sama kuin toimittaja, siksi käytän useassa yhteydessä sanaa kertoja-toimittaja.

Tammi (1983, 40/1992, 23, ks. myös Ridell 1990, 46) on hahmotellut kertovan tekstin rakennetta Boothin (1961) ja Chatmanin (1978) pohjalta kehittämänsä kaavion avulla.



Kuvio 1. Boothin-Chatmanin malli

Narratologiseen analysointiin sopivan mallin kolme tasoa kuvastavat kertovan tekstin eri tasoja, joilla kullakin on omat agenttinsa. Mallin ylimmäinen taso (Ts-Ls) viittaa sisäistekijän ja sisäislukijan väliseen suhteeseen. Keskimäinen, edelliselle alisteinen taso keskittyy tarkastelemaan kertojan suhdetta yleisöön (K-Y). Alimmainen, molemmille edellä mainituille alisteinen taso, esittää sisäiskertojan suhdetta sisäkkäiseen yleisöön (Ks-Ys). Fyysisen tekijän ja lukijan malli jättää tarkastelun ulkopuolelle.

Tammen (emt. 48) mukaan 'kertoa' voi vain hierarkian yhdellä tasolla eli kertoa ei voi tasolta toiselle. Tällä hän tarkoittaa, että kertoja voi puhutella pelkästään yleisöä, ei esimerkiksi alimman tason sisäkkäistä yleisöä jne. Kerronnallisesti alisteisia suhteita kuvastaa myös kertovassa fiktiossa piilevä hierarkkinen rakenne, johon kuuluvat *henkilö*, *kertoja* ja

teksti (emt. 38–39.) Yksinkertaistettuna henkilöt ovat alisteisia kertojalle, koska kertoja voi kertoa henkilöistä, mutta ei toisin päin.

Kaaviossa on kaksi termiä, joita tarkastelen hieman lähemmin: sisäistekijä ja sisäislukija. Sisäistekijä eli implisiittinen tekijä ei ole sama kuin fyysinen tekijä tai kertoja. Sisäistekijä on Boothin (1973, esim. 74–75, ks. myös Chatman 1978, 148, Tammi emt. 47) käyttöön ottama käsite, jolla tämä tarkoitti tekijän ”implisiittistä versiota”, joka voidaan olettaa tekstin omien piirteiden perusteella. Taustalla on ajatus siitä, että tietynlainen teksti (filosofinen, humoristinen, pornografinen) edellyttää tietynlaisen tekijän. Boothin (1961, 74) mukaan sisäistekijää on kuvattu sanoilla tekstin tyyli, ääni/sävy tai tekniikka, mutta nämä eivät yksinään riitä sisäistekijän ymmärtämiseen. Booth (emt. 71-74) kuvaakin sisäistekijää voimaksi, joka ohjaa tiedostaen tai tiedostamatta sitä, mitä tekstistä luemme. Booth viittaa tällä arvojen ja normien kokonaisuuteen, joka lukijalla on mahdollisuus tekstistä intuitiivisesti tunnistaa. Chatman (emt. 148, ks. myös Rimmon-Kenan 1999, 111) avaa Boothin ajatusta kuvaamalla sisäistekijää hiljaiseksi opastajaksi, joka ei voi kertoa lukijalle mitään, koska sisäistekijällä ei ole ääntä tai muutenkaan suoran viestinnän välinettä. Sisäistekijä ohjaa kokonaisrakenteen kautta ”kaikin äänin, kaikin keinoin, jotka se on katsonut hyväksi saattaa tietoomme.” Rimmon-Kenan (emt. 111) puolestaan nimeää sisäistekijän osuvasti teoskokonaisuutta hallitsevaksi tietoisuudeksi, alkuperäksi niille normeille, joita teos ilmentää.

Tammen (1983, 38) mukaan sisäistekijä on nähtävissä vain fiktiivisessä tekstissä, jolloin hänen hahmottelemaansa mallia kertovan tekstin rakenteesta ei voisi käyttää muuta kuin fiktiivisen tekstin analysoimiseen. Ridell (1990, 67) sen sijaan on vahvasti toista mieltä. Hänen mukaansa ”uutisessa voidaan olettaa narratologian mukainen sisäistekijä, joka poikkeaa jutun kirjoittaneesta toimittajasta; tämä ei ole tekstissään läsnä sen enempää kuin kirjailija romaanissaan” (emt. 67). Itse mukailen Ridellin ajatusta siitä, että sisäistekijä on nähtävissä journalistisessa tekstissä siinä missä fiktiivisessäkin tekstissä. Ajattelen, että konkreettisimmillaan henkilöjutun sisäistekijä voisi olla kunkin julkaisun valitsema, sopimuk-

senvarainen koodi ja konsepti, toimitussihteerin hallussa oleva tieto siitä, millainen henkilöjutun täytyy kyseisessä julkaisussa olla. Samalla se on toimittajan sisäisesti tiedostama malli jutun rakenteesta siihen nimenomaiseen julkaisuun, johon hän on henkilöjuttua kirjoittamassa.

Samalla tavalla sisäislukijan voi konstruoida tekstistä henkilöksi, jolla on esimerkiksi tietynlainen sivistyksen taso tai maailmankuva (Lassila-Merisalo emt. 56). Ajattelen, että sisäislukija on melko lähellä aikakauslehden kohderyhmää, kuviteltuja lukijoita, joille esimerkiksi henkilöjuttuja kirjoitetaan. Termeillä on vain se ero, että sisäislukija, kuten sisäistekijäkin, herää henkiin vasta, kun juttua luetaan.

3.4.2 Henkilön rekonstruoituminen tekstistä

Kysyn tässä tutkimuksessa, miten henkilöjuttu lopulta luo sen kuvan, joka lukijalle jää. Siksi pohdin seuraavassa henkilön rekonstruoitumista tekstistä narratologian keinoin. Mielestäni Chatman (1978, 118, myös Rimmon-Kenan 1999, 45) sanallistaa oivallisesti sen, mistä henkilön hahmottumisessa on kyse.

Henkilöhahmojen rinnastaminen 'pelkkiin sanoihin' on väärin monestakin syystä. Monet pantoimiimit, tekstittömät mykkäelokuvat, baletit ovat osoittaneet, miten joutava tuollainen rajoitus on. Liiankin usein me muistamme fiktiiviset henkilöt elävästi, vaikka emme muista ainoatakaan sanaa koko tekstistä, jossa ne heräsivät henkiin; uskallan väittää, että lukijat yleensäkin muistavat henkilöhahmot juuri tällä tavalla.

Chatmanin ajatus liittyy fiktiossa kysymykseen siitä, missä määrin esimerkiksi romaanin sepitetty henkilö on olemassa, onko hän ihminen vai vain tekstiä. Henkilöjutussa taustalla on luonnollisesti oikea ihminen, ja kuva tästä välittyy lukijalle tekstin kautta. Mielestäni kuitenkin ajatus siitä, että henkilöä ei voi rinnastaa pelkkiin sanoihin, toimii myös henkilöjutun tasolla: henkilöjuttu voi muodostaa ja jättää lukijan mieleen jonkin kokonaisvaltaisen

mielikuvan ihmisestä, vaikka lukija ei itse tekstistä muistaisi jälkeensä yhtä ainoata sanaa. Rimmon-Kenan (1991, 45) sanoittaa ajatuksen niin, että lukija voi kokea sen, miten ”tarina tislaa henkilöahmon irti tekstuaalisuudesta”. Edelleen, kertomakirjallisuudessa asiaa katsotaan sepitteellisyyden näkökulmasta, mutta yhtä hyvin sitä voi mielestäni tarkastella faktuaalisen tekstin näkökulmasta: toimittajan kirjoittaman tekstin tehtävä on kertoa henkilöstä tarina, jonka lukija abstrahoi henkilöjutun muotoon kirjoitetusta tekstistä. Tästä näkökulmasta olen yhtä mieltä Kantokorven (et al. 2003, 118) kanssa siitä, että tekstin lukijalla on suuri osuus henkilökuvan ”synnyttämisessä”.

Rimmon-Kenanin (emt. 49) mukaan tarinan henkilö on ”konstruktio, jonka lukija kokoaa erilaisista tekstiin sirotelluista viitteistä”. Näitä viitteitä Rimmon-Kenan (emt. 77) kuvaa luonteenpiirteiden verkostoksi, tekstissä hajallaan oleviksi henkilöindikaattoreiksi, joita keräämällä lukija tarvittaessa päättelee henkilön luonteenpiirteet. Siirtymä tekstistä eli tässä tutkimuksessa henkilöjutusta abstrahoituun piirteeseen tapahtuu Rimmon-Kenanin (emt. 50) mukaan yleistysten kautta. Rimmon-Kenan kuvaa tätä esimerkillä ihmissuhteista: henkilön suhde äitiinsä voidaan jatkossa yhdistää yleistykseen, jotka koskevat henkilön muita ihmissuhteita (vaimoon, johtajaan, ystäviin jne.). Tämä kategoria voidaan puolestaan liittää henkilön maailmankatsomukseen, puhetapaan ja tekoihin:

Jos henkilöahmon useissa eri aspekteissa havaitaan yhteinen nimittäjä, esimerkiksi ambivalenssi, se voidaan yleistää luonteenpiirteeksi, ja luonteenpiirteet samaan tapaan luonteeksi. Joskus luonteenpiirre mainitaan tekstissä, joskus ei. Kun piirre mainitaan, tekstuaalinen leima voi vahvistaa yleistysprosessin tuloksen, mutta myös poiketa siitä. Tuloksena on jännite, jonka vaikutus vaihtelee kertomuksesta toiseen. (emt. 51.)

Kantokorven (et al. 2003, 120–121) mukaan lukija pyrkii henkilöahmon rakentamisessa koheesioon, siihen, että tekstistä nousseet osat sopivat yhteen. Tällä tarkoitetaan lukijan tarvetta liittää kaikki havaitsemansa ja henkilöä hahmottavat piirteet saman ”nimen” alle. Yksinomaan henkilön nimi on lukijalle hyvin merkityksellinen:

Nimen antamisen jälkeen ”perustamme” henkilön, löydämme subjektin tarinalle ja alamme rakentaa jotakin ”kokonaista”. (emt., 121.)

Rimmon-Kenanin (emt., 53) mukaan keskeisimmät periaatteet koheesio-pyrkimyksellemme ja sille, että löydämme henkilön toiminnasta yksilöllisyyden, ovat toisto, kaltaisuus, kontrasti ja implikaatio (jos p niin q). Toisto ja samankaltaisuus tarkoittavat luonnollisesti sitä, mitä henkilö tekee usein tai millaisia käyttäytymismalleja hän toistaa. Kontrasti viittaa niihin loogisiin vastakohtaisuuksiin, mitä henkilö ilmentää käyttäytymisellään. Implikaatio viittaa puolestaan lukijan päättelyketjuun. (Kantokorpi et al., 2003, 122.):

Etenemme päätelemällä: toisaalta meillä on tekstin tarjoama materiaali henkilöahmoksi, toisaalta se inhimillinen itseymmärryksemme ihmisenä olemisesta, josta oli puhetta jo fiktiivisen maailman yhteydessä. Löydämme syy-seuraus -suhteita ja toisaalta ristiriitojen luomia kontrasteja. Kaiken tämän käsitämme tiedoksi, merkitykseksi, joka viittaa henkilöahmoon ja rakentaa sitä mieleemme (emt., 122).

Rimmon-Kenanin mielestä (emt., 77) mikä tahansa tekstin aines voi toimia henkilöahmon ilmentymänä. Itse ajattelen vahvasti myös näin, mistä kertoo esimerkiksi kommentointi- ja kommentti-käsitteiden käyttö tässä tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa henkilöjuttu nähdään kommenttina haastatellusta henkilöstä, ja koko juttu on alusta loppuun henkilön kommentointia eri muodoissa ja asteissa. Rimmon-Kenan (emt. 78–79) kuitenkin erottaa aineksia, jotka erityisesti viestivät henkilön luonnehdinnasta. Niitä ovat suora määrittely ja epäsuora esittäminen. Niiden ero on se, että suora määrittely nimeää piirteitä eksplisiittisesti eli ulkopuolelta ja suoraan mm. adjektiiveilla ja substantiiveilla, epäsuora jättää luonteenpiirteiden mainitsematta, mutta havainnollistaa sitä eri tavoin. Jälkimmäisessä lukijan on itse pääteltävä mihin piirteeseen havainnollistus viittaa. Rimmon-Kenanin mukaan suora määrittely käsitteellistää ja yleistää. Epäsuora esittäminen tapahtuu taas henkilön toiminnan ja tekojen sekä puheen, ulkoisen olemuksen ja ympäristön kuvailun kautta.

Tekoja on Rimmon-Kenanin (emt. 80) mukaan kahdenlaisia: ainutkertaisia tai epätavallisia. Ainutkertaisten teot viestivät henkilön dynaamisuutta tai kertomuksen käännekohdasta, ta-

vanomaiset teot kertovat henkilökuvan muuttumattomuudesta tai staattisuudesta. Rimmon-Kenanin mukaan ainutkertaiset teot voivat dramaattisuudessaan paljastaa henkilöstä jopa enemmän, sillä vaikka ne eivät heijastaisi pysyviä ominaisuuksia, ne voivat olla silti henkilölle luonteenomaisia. Teot voivat myös kuvata symbolisesti jotakin suurempaa henkilöön liittyvää luonteenpiirrettä tai ominaisuutta. Sillä Rimmon-Kenan (emt. 80) tarkoittaa sitä, että kertomuksessa voidaan kuvata symbolisesti vaikka rakkauden ja äitiyden kaipuuta henkilön yksittäisen teon kautta. Teko voi olla oikeastaan mitä tahansa, mutta antaa lukijalle hienovaraisen mutta vahvan vihjeen siitä luonteenpiirteestä, mitä kertoja haluaa henkilöstä välittää.

Puheen muotoa ja tyyliä Rimmon-Kenan (emt. 83–84) pitää henkilön yleisenä luonnehdinnan välineenä, joka voi paljastaa syntyperän, asuinpaikan, yhteiskuntaluokan tai ammatin. Sosiaalisten ominaisuuksien lisäksi puhe ilmentää myös henkilön yksilöllisiä ominaisuuksia. Toiminnan ja puheen luonteenpiirteitä ilmentävän ominaisuuden Rimmon-Kenan perustaa ajatukselle siitä, että lukijan päässä syntyy syy-seuraussuhde esimerkiksi näin: Henkilö käyttää sivistyssanoja, hän on siis snobi.

Kolmas luonteenpiirteen kuvaamisen väline on ulkoisen olemuksen kuvaaminen. Sitä on ollut olemassa niin kauan kuin kertomakirjallisuuttakin. Rimmon-Kenanin (emt. 85) mukaan on olemassa kahdenlaisia piirteitä, niitä, joille henkilö ei voi mitään (pituus, silmien väri jne.) ja niitä, joihin henkilöllä itsellään on ainakin jonkinlaista vaikutusta (kampaus, vaatetus jne.). Joskus kertoja selittää auki ulkoisen kuvauksen yhteyden luonteenpiirteeseen, joskus se puhuu itse puolestaan.

Ympäristön (talo, kaupunki, huone) tai inhimillisen ympäristön (perhe) kuvailua käytetään Rimmon-Kenanin (emt. 86) mukaan metonymioina, jotka ilmaisevat luonteenpiirteitä. Tämä perustuu samankaltaiseen syysuhteeseen kuin toiminnan ja puheen kuvauksissa: ränsistynyt talo voi kertoa henkilön rappiosta mutta olla samalla seurausta köyhyydestä.

Huolimatta siitä, että Rimmon-Kennan käsittelee fiktiivisiä tekstejä, yhtymäkohtia henkilöjutussa esiintyvään kuvailuun on mielestäni yllättävän paljon. Henkilöjutussa kuvaillaan samoja asioita (toimintaa, puhetta, ulkoista olemusta ja ympäristöä), mutta kuvauksella on ehkä toisistaan poikkeava lähtökohta. Kaunokirjallisuudessa pyritään *luomaan* fiktiivinen, mutta todellisen ihmisen kaltainen hahmo, kun taas henkilöjutussa pyritään *kuvaamaan* mahdollisimman tarkasti tiettyä, todellista henkilöä mutta kuitenkin niillä universaaleillakin ihmisten luonteenpiirteillä, joita tiedämme olevan olemassa.

Samankaltaisuus kaunokirjallisen tekstin ja henkilöjutun välillä piilee myös henkilön ”tuntemisessa”. Usein lukijalle – oli kyse sitten kaunokirjallisuudesta tai pitkästä henkilöjutusta – voi tulla tunne, että hän ”tuntee” henkilön. Kaunokirjallisuudessa hyvä esimerkki tällaisesta hahmosta on Tuntemattoman sotilaan Antti Rokka. Vaikka hahmo on fiktiivinen, luokiessamme hänen sanailujaan, voimme ”kuulla” ja ”nähdä” hänet. Kirjan tuottama todellisen kaltainen ihminen ja tämän maailma on niin voimakas, että ihmisen on helppo estoitta samaistua ja heittäytyä esimerkiksi Rokasta luotuun illuusioon. Henkilöjutun lähtökohtana on kuvata ihmistä mahdollisimman totuudenmukaisesti, mutta toimittajan subjektiivista kommenttiainesta sisältävä lopputulos on näkemykseni mukaan myös tietynlainen illuusio, johon lukija heittäytyy – jos haluaa. Tuntemisen tunne lukijalle tulee henkilöjutussa samaisutumisen pinnan määrästä (tiedän tuon haastateltavan kokeman tunteen, en ole kokenut ikinä noin jne.) mutta myös siitä, mitä hän on kyseisestä henkilöstä aikaisemmin lukenut tai kuulunut. Lopulta henkilöt, jotka abstrahoituvat kaunokirjallisuudesta tai henkilöjutusta, ovat lukijan olettamuksien varaisia, moninkertaisia subjektiivisia rakennelmia. (Kantokorpi et al. 2003, 118–119.)

3.4.3 Kertojan paikka tekstissä

Sovellan narratologiaa hieman myös toimittajan läsnäolon ja tekstin kertojan tarkasteluun. Teksteistä voidaan jäljittää kertoja, vaikka tämä olisi näennäisesti näkymätön. Läsnäoloa ja

kertojan paikkaa tekstissä ovat mallintaneet useat tutkijat, suomalaisista mielestäni selkeimmin Ilkka Tervonen, Veikko Pietilä ja Seija Ridell. Tervonen (1986, 112) jakaa toimittajan läsnä- tai poissaolon sekä kerrontatavat neljään vaihtoehtoon:

- 1) läsnä aktorina (minulle tapahtuu, minä teen)
- 2) läsnä observoijana (minä tarkkailen tai minä raportoin),
- 3) poissa aktorina (asia on tulkittavissa näin)
- 4) poissa observoijana (asia on näin).

Pietilä (1995, 49) hahmottelee kertojat myös neljään ryhmää, mutta hieman eri merkityksin:

- 1) tunnistautuva asioihin puuttuva (minusta tilanne on huolestuttava)
- 2) tunnistautuva asioihin puuttumaton (pohdin tilannetta)
- 3) tunnistautumaton asioihin puuttuva (tilanne on huolestuttava)
- 4) tunnistautumaton asioihin puuttumaton (X:stä tilanne on huolestuttava).

Ridellin (1990, 74) malli mukailee Pietilän nelijakoa, mutta hän puhuu tunnistautumistermin sijaan kertojan havaittavuudesta ja näkyvyydestä. Ridellin mukaan kertoja voi olla näkyvä, mutta silti tunnistautumaton:

- 1) näkyvä aktori / asioihin puuttuva
- 2) näkyvä observoija / asioihin puuttumaton
- 3) näkymätön aktori / asioihin puuttuva
- 4) näkymätön observoija / asioihin puuttumaton.

Ruotsalaistutkija Hultén (1990, 56-, ks. myös Hemánus Lehtijutun opissa) määrittelee toimittajan läsnäoloa suomalaiskollegoitaan kansanomaisemmin. Hän on eritellyt reportaasille ominaisia toimittajan käyttämiä esitystapamuotoja, joita voi nähdä myös henkilöhaastatte- luissa. Hulténin jaottelu on lähellä sitä tapaa, miten tässä tutkimuksessa eritellään toimitta-

jan kommentoinnin asteita. Hulténin mukaan esitystapamuotoja on karkeasti kolme:

- 1) relaatio (toimittajan omat havainnot, pohdiskelut ja kommentointi)
- 2) suora lainaus (repliikkiviivaa seuraava haastateltavalta taltioitu puhe) ja
- 3) referaatti (uutistekstissä esimerkiksi ingressi, joka tiivistää asian)

Relaatio on suomennoksena hieman epämääräinen, mutta katson sen viittaavan suhteisiin toimittajan, tekstin ja yleisön välillä. *Relaatioksi* Hultén kutsuu toimittajan omaa kertovaa tekstiä, kirjoitusotetta tai työtapaa, jota jotkut juttutyypit vaativat. Se tarkoittaa toimittajan *havainnointia* tai *avointa pohdiskelua, johon voi kuulua kirjoittajan omia näkemyksiä, heijastuksia asenteista ja kommentointia*. Hultén painottaa, että uutistekstistä toimittajan omat näkemykset on pidettävä pois ja reportaasissakin on tehtävä ero sen välillä, mikä tekstin osa perustuu toimittajan omiin kokemuksiin/näkemyksiin, mikä tekstin osa puolestaan on toimittajan ja haastateltavan/lähteen yhteistuotosta.

Hultén jakaa relaation havainnoivaan ja kommentoivaan (eli toimittajan asenteita heijastavaan) relaatioon. Niiden ero on se, että havainnoivalla relaatiolla toimittaja osoittaa olevansa *mukana* haastatteluhetken *tapahtumapaikalla/kohtauksessa*, kommentoiva relaatio puolestaan osoittaa toimittajan *läsnäoloa itse tekstissä*. Ensimmäinen ilmenee paikan, ulkoisen todellisuuden ja haastateltavan/lähteen ulkoisten ominaisuuksien kuvailuna, jälkimmäinen taas täsmällisinä ja avoimina kommentteina, argumentteina ja toimittajan omina mietteinä. Hulténin mukaan havainnoiva työskentelytyyli ilmentää toimittajan valitsemaa kirjoitusotetta. Se on pala toimittajan kokemaa todellisuutta, jota lukijan ei tarvitse epäillä. Kommentoiva relaatio puolestaan vahvistaa toimittajan persoonallista sävyä ja tyyliä tekstissä. Havainnoivaan relaatioon sisältyy aina konkreettista kuvailua, kun taas toimittajan kommentointi voi joskus liikkua hyvinkin abstraktilla tasolla. Havainnoivan relaation tarkoitus konkreettisen miljöö- ja läsnäolokuvauksen lisäksi on kuitenkin ilmentää myös tiettyä journalistista muotoa ja viestiä. (Hultén 1990, 55–59.)

Relaatioille Hultén mainitsee neljä eri tehtävää tekstissä. Relaatio voi 1) välittää tärkeää tietoa ja lisätä siten toimittajan uskottavuutta (relaatio tietolähteenä), 2) selkeyttää tekstiä, 3) paljastaa toimittajan asenteita (aihetta, haastateltavaa tai lukijaa kohtaan) ja 4) osoittaa jutun tyylillisiä seikkoja (vahvistaa toimittajan omaa ääntä). Ensimmäisellä Hultén tarkoittaa sitä, että tapahtumapaikasta raportoiminen viestii lukijalle, että toimittaja voi kontrolloida lähteen todenmukaisuutta ja sitä kautta luoda jutusta uskottavamman. Toinen viittaa siihen, että toimittajan ympäristön- ja läsnäolon kuvaukset selkeyttävät ja konkretisoivat tapahtumien kulkua lukijalle. Kolmannella Hultén painottaa sitä, että toimittajan juttuun valitsemat havainnot ja tapa kirjoittaa niistä osoittavat hänen asenteitaan ilman että tämän tarvitsee etukäteen päätetyllä tavalla osoittaa asenteitaan tai käsityksiään. Kommentoivat relaatiot tai toimittajan asenteiden heijastukset ovat puolestaan suoria, avoimia ja selkeitä ilmauksia toimittajan käsityksistä. Neljäs viittaa tyylillisiin seikkoihin, joilla toimittaja voi luoda vaihtelua tekstiin. Persoonallinen sävy ja heijastumat asenteista luovat kontrasteja esitystapaan. Hulténin mukaan relaatiossa toimittajalla on suurimmat mahdollisuudet tyylilliseen variaatioon, koska kahdessa muussa esitysmuodossa (suora lainaus ja referaatti) toimittaja on sidoksissa siihen, millaista informaatiota tämä on saanut haastateltavalta tai lähteeltä (emt. 60.)

Suoralla lainauksella Hultén tarkoittaa yksinkertaisesti suoraa lainausta, jota edeltää yhteisesti sovittu, sitaattia osoittava graafinen merkki. Referaatit puolestaan koostuvat tiedoista, jotka toimittaja on eri tavoin hankkinut haastateltavasta tai lähteestä. Hulténin mukaan toimittaja on voinut saada ne kysymällä tai keskustelun kaltaisessa tilanteessa, jotka yleensä edeltävät haastattelua tai lopettavat sen. Se voi olla myös toimittajan lukemaa ennakkotietoa lähteestä/haastateltavasta tai tietoa, jota toimittaja on saanut keskustellessaan sellaisten ihmisten kanssa, jotka tuntevat tilanteen/henkilön, jota toimittajan tulisi kuvata. Lisäksi tieto voi liittyä toimittajan omiin kiinnostuksen kohteisiin. (emt. 61–62.)

Samoin kuin relaatioissa, myös suoran lainauksen ja referaatin tehtävät ovat sekä journalistisia että tyylillisiä ja muistuttavat osin relaation muotojen tehtäviä. Niitä Hultén mainitsee

neljä. Ne 1) välittävät tärkeää informaatiota, 2) osoittavat tyyliä, 3) osoittavat autenttisuutta sekä 4) osoittavat toimittajan kätkeytyjä asenteita. Ensimmäinen tarkoittaa toimittajan valintaa siitä, että tärkeä informaatio välitetään lukijalle syystä tai toisesta suoraan haastateltavan äänellä. Referaatissa haastateltava tulee myös kuulluksi, mutta epäsuoremmin; tietoa välitetään esimerkiksi viittaamalla suoraan lähteeseen. Toinen tehtävä tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, että suora sitaatti ja referaatti ovat tyylikeinoja, joita vaihtelemalla tekstistä ei tule yksitoikkoista. Hulténin mukaan suora sitaatti voi olla puhdas tyylikeino, mutta sitä voidaan myös käyttää kuvaamaan haastateltavan luonnetta. Kolmas tehtävä viittaa siihen, että suora lainaus ja referaatti vahvistavat mielikuvaa haastatteluhetken aidosta tilanteesta. Neljännellä Hultén taas viittaa siihen, että toimittaja voi ikään kuin istuttaa tekstiin asenteitaan valitsemalla, mitä hän antaa haastateltavan puhua omalla äänellään. Hulténin mukaan toimittaja on epäsuorasti läsnä näin ollen myös suorissa lainauksissa. (emt. 63–64.)

3.5 Kommentointi dialogisena läsnäolon muotona

Komentointi on yksi kerronnan muoto, joka osoittaa kertoja-toimittajan läsnäoloa tekstissä. Aineistoni perusteella sitä ilmenee henkilöjutun sisällä monessa eri tekstin osassa. Seuraavassa tarkastelen kommentointia eri tutkijoiden näkökulmista. Sovellan mm. narratologi Seymour Chatmanin mallia kertojan havaittavuudesta aineistosta nousseiden havaintojen valossa. Lisäksi tutkin kommentoinnin diskursiivisia tehtäviä Makkonen-Craigin tarjoamien mallien mukaan. Sivuan myös Hemánuksen pohdintaa sitä, miten todellisuuden aineksista tehdään kertomus.

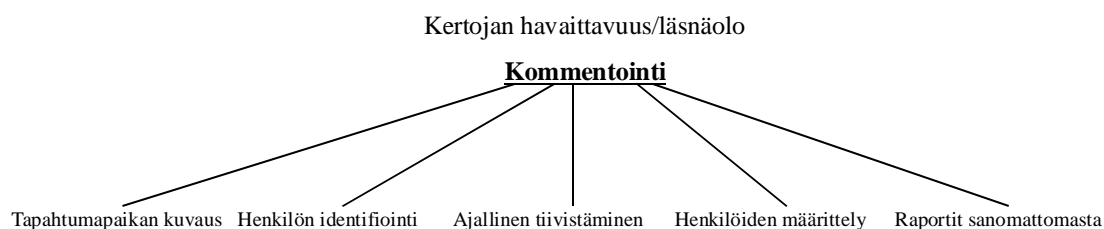
3.5.1 Chatmanin mallin mukailua: Kommenttiaineista on kaikkialla

Fiktiivistä kirjallisuutta ja elokuvakerrontaa tutkineen narratologin Seymour Chatmanin (1978, 219–253, ks. myös Rimmon-Kenan 1999, 122–127, Lassila-Merisalo 2009, 37–45) mukaan kertojan havaittavuus näkyy eriateisena alla olevissa kerronnallisen tekstin ele-

menteissä. Chatmanin tarjoama malli sopii hyvin myös henkilöjutun analysointiin, koska siitä löytyy samat havaittavuuden merkit kuin fiktiivisestä kirjallisuudesta tai elokuvasta:

a) tapahtumapaikan kuvaus, b) henkilöiden identifiointi, c) ajan, paikan sekä jonkin asian/tapausten ydinolemuksen tiivistäminen, d) henkilön/luonteen määrittely, e) raportit siitä, mitä henkilöt eivät ajattele tai sano sekä f) kommentointi.

Heikoiten kertojan näkyvyys on havaittavissa Chatmanin mukaan tapahtumapaikan kuvauksessa, selvimmin kommentoinnissa. Sovellan Chatmanin mallia aineistosta nousseen aineksen perusteella. Tämän tutkimuksen lähtökohta on, että kommenttiainesta voi nähdä kaikissa mainitussa tarinan elementeissä. Näin ollen katson Chatmanin mallia hieman toisesta näkökulmasta, hieman nurinkurisesti. Pidän yläkäsitteenä kertojan havaittavuutta/läsnäoloa, joka näkyy tekstissä kommentoinnin eri asteissa. Katson, että kaikki Chatmanin mallin elementit sopivat *kommentointi*-käsitteen alle, koska henkilöjutussa kaikkiin niistä sisältyy jonkinlaista kommenttiainesta. Tämän tutkimuksen malli voisi olla siis seuraavanlainen:



Kuvio 2. Kommenttiainesta on kaikkialla.

Tarkastelen seuraavassa kertojan havaittavuutta ilmentäviä tekstin elementtejä siitä näkökulmasta, mitä ne voisivat henkilöjutussa tarkoittaa. Koska tutkimuksen keskiössä ovat henkilöjuttu ja siihen liittyvät kommentoinnin eri asteet, tarkastelen erityisen huolella henkilöiden identifiointia, henkilöiden määrittelyä, heidän sanomatta tai ajattelematta jättämisen raportointia sekä kommentointia.

3.5.2 Tapahtumapaikan kuvaus ja ajallinen tiivistäminen

Tapahtumapaikan kuvaus tarkoittaa nimensä mukaisesti sitä, että toimittaja havainnoi ympäristöään ja raportoi näkemäänsä. Se on yksinkertaisimpia tapoja osoittaa kertojan läsnäoloa. Se ei tarkoita automaattisesti minäkerrontaa. (Lassila-Merisalo 2009, 37.) Ajan tiivistäminen viittaa puolestaan menneen ajan tiivistämiseen (emt. 39). Henkilöjutussa se liittyy selvästi haastateltavan historiaan, lapsuuteen, nuoruuteen, avioliiton solmimiseen, lastensaantiin ja työuran kehittymiseen. Ajalliseen tiivistämiseen voi sisältyä myös kirjoittajan näkemys siitä, mikä vaatii yksityiskohtaista, mikä suppeampaa kerrontaa (Rimmon-Kenan 1999, 124). Mielestäni henkilöjutussa tällainen näkemys näkyy valmiissa tekstissä nimenomaan toimittajan valintana; joistakin henkilöhistoriaan liittyvistä asioista kirjoitetaan enemmän, toisista vähemmän. Tällainen valinta voidaan nähdä toimittajan kommenttina siitä, mikä haastateltavan historiassa on tärkeää, mikä vähemmän tärkeää.

3.5.3 Henkilön identifointi, luonteen määrittely ja sanomatta jättämisen raportointi

Fiktiivisessä tekstissä henkilöiden identifointiin kuuluvat sellaiset maininnat kuin ”...oli kaunis, älykäs ja rikas; hänellä oli viihtyisä koti ja onnellinen luonne”. Tällainen kerronta paljastaa, että kirjoittaja tuntee henkilön etukäteen. Tämäntapaisiin mainintoihin sisältyy myös oletus siitä, että lukijalla tätä tietoa ei ole. (Chatman 1978, 221–222, Rimmon-Kenan 1999, 123.) Saman ilmiön voi nähdä henkilöjutussa, mutta journalistiset konventiot ovat osin toisenlaiset kuin kertomakirjallisuudessa. Journalistisissa teksteissä identifointia ei esimerkiksi viivytellä, vaan se tapahtuu yleensä jutun alkuvaiheessa ja hyvin täsmällisesti. Perusteena on tietenkin se, että lehtijutun kohteena oleva haastateltava on todellinen henkilö. Jutun tarkoituksena on välittää tietoa, joten henkilön paljastaminen vasta jutun lopussa ei ole tarkoituksenmukaista. (Lassila-Merisalo 2009, 38.) Henkilöjutussa tällaista kysymystä ei tarvitse edes miettiä. Yksi sen perimmäisistä tarkoituksista on henkilön identifointi, kuvan luominen jostakin henkilöstä ja voimista hänen ympärillään (ks. edellä 3.2.1). Sen

lisäksi, että identifiointia tekee kirjoittaja (toimittaja-kertoja), se voi tapahtua myös muiden henkilöiden havaintoina (Rimmon-Kenan 1999, 124). Henkilöhaastattelussa tämä voi tarkoittaa sitä, että jutun ulkopuolisia henkilöitä osallistetaan juttuun, kysytään äidiltä, ystävil­lä, työkavereilta, millainen henkilö on ja kirjoitetaan se juttuun sisään.

Rimmon-Kenanin (1999, 124) mukaan ero henkilön identifioinnin ja määrittelyn välillä on se, että identifioinnissa kertoja ilmaisee tuntevansa henkilön mutta määrittelyssä kertoja myös abstrahoi, yleistää ja tiivistää sekä esittää tällaisen toimintansa tulokset henkilön luonnehdinnan muodossa. Lassila-Merisalo (2009, 39) huomioi, että lehtitekstissä henkilön luonteen määrittely on ongelmallisempaa kuin fiktiossa, jossa kirjoittajalla on täysin vapaat kädet. Lassila-Merisalon mukaan lehtitekstissä kertojalla ei ole yleensä tapana tehdä luon­nemääritelmiä (lukuun ottamatta avoimesti mielipiteellisiä juttutyyppejä), mutta yleiset, todennettavissa olevat asiat kertoja voi lausua. Lassila-Merisalo (emt. 39–40) esittää kui­tenkin, että luonnemääritelmien tekoon löytyy kiertoteitä: henkilön voi laittaa määrittele­mään itse itseään tai annetaan muiden jutussa esiintyvien henkilöiden esittää näkemyksiä päähenkilöstä.

Lassila-Merisalo (emt. 40) pitää henkilöiden sanomatta tai ajattelematta jättämisen rapor­tointia tekstin elementtinä, jossa ollaan erityisesti faktan ja ei-fiktion rajapinnassa. Hänen mukaansa on mahdotonta raportoida ajattelematta jättämistä siitä luonnollisesta syystä, että niihin ajatuksiin, mitä henkilö ei ole edes ajatellut, ei ole kenelläkään muullakaan pääsyä. Lassila-Merisalo kuitenkin esittää kiinnostavan ja henkilöjutuissa toteutuvan esitysteknisen ajatuksen siitä, miten toimittaja voi saada lukijan uskomaan, että toimittaja välittää hänen ajatuksiaan, joita hän on kyllä ajatellut, mutta joita hän ei ole sanonut ääneen: ”päähenkilö voi kertoa toimittajalle ajatelleensa asiaa X tilanteessa Y, ja toimittaja voi tekstissään re­konstruoida tilanteen Y ja laittaa päähenkilön ajattelemaan asiaa X, jolloin vaikuttaa siltä, että kertoja olisi päässyt käsiksi henkilön päänsisäisiin tapahtumiin. Tai kertoja voi esittää historiallisen toteamuksen siitä, että muinoin tilanteessa Y, henkilö ajatteli X.” Silloin ol­laan Lassila-Merisalon mukaan tilanteessa, jossa kukaan, ei edes erehtyväisen muistin

omaava henkilö, voi todentaa, onko henkilö todella ajatellut näin.

3.5.4 *Kommentointi: tulkinta, arvostelma, yleistys ja itsestään tietoinen kerronta*

Chatmanin (emt. 228–252, ks. myös Rimmon-Kenan 1999, 125–127) mukaan kommentointi on joko epäsuoraa tai suoraa, ja kommentoida voi joko tarinaa tai kerrontaa. Tarinan sijasta journalismissa voitaisiin puhua *jutusta*, joka sisältää tarinan tapaan kaikki jutussa esiintyvät elementit (henkilö, tapahtumapaikka, aika jne.). Käytän kuitenkin tässä yhteydessä alkuperäislähteiden (Chatman ja Rimmon-Kenan) mukaista tarina-käsitettä, joka sopii myös kertomuksellisen journalismin sanastoon.

Tarinan suoraa kommentointia ovat *tulkinta*, *arviointi/arvostelma* ja *yleistys*. *Tulkinta* on Chatmanin mukaan jonkin tarinan elementin ydinolemuksen, merkityksen ja tärkeyden avointa selittämistä. *Arvostelmilla* puolestaan ilmaistaan moraalisia tai muita arvottavia mielipiteitä tai näkemyksiä. Laajemmin ajateltuna siitä voi päätellä kertojan moraalisen asennoitumisen. Arvostelma-käsite on sinänsä mielestäni hieman harhaanjohtava, että sen mielikuvat viittaavat jokseenkin liian konkreettiseen, lausunnon omaiseen kritiikkiin. Mutta koska synonyymisanakirja (toim. Jäppinen 1989, 25) antaa *arvostelman* synonyymeiksi *mielipide*, *käsitys*, *näkemys*, *kanta* ja *kannanotto*, pidän sitä hyvänä yläkäsitteenä myöhemmin esittämälleni jaottelulle (ks. luku 6). *Yleistys* tarkoittaa viittauksia yleisiin totuuksiin tai historiallisiin faktoihin: ”se ei koske vain tiettyä henkilöä, tapahtumaa tai tilannetta vaan laajentaa yksityistapauksen merkityksen koskemaan tiettyä ryhmää, yhteiskuntaa ja ihmistä yleensä (Rimmon-Kenan 1999, 126). Tarinan ohella kommentoida voi myös itse kerrontaa. Tällaista kommentoinnin muotoa Chatman (emt. 228, 248–253) kutsuu *itsestään tietoiseksi kerronnaksi*. Kommentointi ei kohdistu niinkään tarinassa esitettyyn maailmaan vaan toimittajan itse rakentamaan kerrontaan. Journalistisessa jutussa se tarkoittaa sitä, että toimittaja tekee kerrontatilanteen näkyväksi, puhuttelee lukijaa ja luo kommentoinnin ta-son, joka on näennäisesti samassa tilassa kuin lukija. Samalla hän tulee lähemmäs todellista

lukijaa ja lukuhetkeä. (Roukala 2012, 30.)

Epäsuoraan kommentointiin kuuluu Chatmanin (emt. 228–229) mukaan ironinen ja epäluotettava kertoja. Monimuotoinen ironia ilmenee hyvin monella eri tavalla. Chatman esittelee sellaista ironian muotoa, jota hän kuvaa suomennettuna näin: "puhuja pitää jonkin toisen henkilön, asian tai uhrin kustannuksella yllä salaista yhteyttä kuulijaan tavalla, joka on ristiriidassa sillä hetkellä käytettyihin sanoihin." Tällaista kerrontaa aineistoni jutuissa ei esiinny lainkaan.

3.5.5 *Kommenttilause luo jännitteen*

Myös toimittajan läsnäoloa tiukasti kielen tasolla tutkinut Makkonen-Craig on sivunnut kommentointia toimittajan läsnäolon tasona. Makkonen-Craig (2005, 67–163) on jakanut tarkastelemissaan dialogiset passiivilauseet diskurssitehtäviin. Yksi näistä diskurssitehtävistä on *kommenttilauseet*. Kommenttilauseet ovat "siirtymälauseita, joilla kertoja ilmaisee suhtautumistaan, asennettaan" (emt. 86). Hän on jakanut kommenttilauseet käyttötavan perusteella *kuittaus-*, *pohjustus-* ja *vuoronsiirtolauseisiin*. Näissä lauseissa ei ole esillä vain yksi toimittaja-kertojan ääni, vaan vähintään kaksi ääntä ja näkökulmaa, jotka keskustelevat siten, että tekstiin syntyy "dialogista jännitettä". (emt. 159.)

Kuittauslauseilla Makkonen-Craig (emt. 86–97) viittaa tekstin osiin, joissa kertoja-toimittaja ottaa kantaa tai kommentoi jotakin edelläsanoittua. Tyypillisesti puhesitaatin tai referoinnin jälkeen esiintyvä kannanotto osoitetaan haastateltavan sanoihin, mutta myös kuvitellun yleisön vuoroon tai omaan toimintaan. Toimittaja-kertoja joko osoittaa olevansa samaa tai eri mieltä, mutta muitakin kommentoinnin tapoja on. Esimerkkejä lyhyistä ja tekstuaalisesti sidoksisista kuittauslauseista Makkonen-Craigin aineistossa ovat *Uskotaan; Tiedetään, tiedetään; Mutta eipä innostuta*. Makkonen-Craigin (emt. 159) mukaan kuittauslause voidaan nähdä kommenttina kahdessa eri aikaan tapahtuvassa keskustelussa. Toisessa

toimittaja-kertoja on keskustelija haastattelutilanteessa ja selittää samalla omaa tekstiään. Toisessa hän tulkitsee keskustelua kerrontatilanteessa.

Pohjustuslause nimensä mukaisesti pohjustaa jotakin tekstissä juuri alkavaa kysymystä tai vastausta. Makkonen-Craig viittaa tällä tekstissä esiintyviin episodeihin, joissa kertoja-toimittaja kysyy haastateltavalta tai lukija-yleisöltä henkilökohtaisen tai vaikean kysymyksen. Vastaavasti hän saattaa paljastaa jotakin tietoa itsestään tai haastateltavasta. Toisin kuin kuittauslause, pohjustuslauseella viedään ajatusta tulevaan tekstiin. Kiintoisa on myös Makkonen-Craigin havainto siitä, että pohjustuslause kommentoi joskus myös jotain normia, jolloin kertoja-toimittaja "peilaa esitettyä tietoa tai näkemystä odotuksiin tai soveliaisuuskäsityksiin" (emt. 159, vrt. Chatmanin *arvostelma*). Esimerkkejä pohjustuslauseista ovat muun muassa *Mennään suoraan asiaan* ja *Kokeillaanpa hyökkäystä intiimille alueelle*.

Vuoronsiirtolauseiksi Makkonen-Craig on nimennyt sellaiset lauseet, jolla kertoja antaa tai jakaa puheenvuoroja tekstin sisällä. Samaan aikaan kun hän siirtää vuoron haastateltavalle, hän asemoituu itse kuuntelijaksi. Kiinnostavaa on, että vuoronsiirtolauseita esiintyy Makkonen-Craigin mukaan erityisesti henkilökuissa ja -reportaaseissa, jutuissa, joissa haastateltavat henkilöt ovat suullisena lähteenä ja ylipäättään kerronnan kannalta näkyviä ja siten myös tärkeitä. Makkonen-Craigin (emt. 104–105) aineistossa toimittaja ikään kuin päästää haastateltavan ääneen *Annetaanpa*-alkuisella lauseella, kuten ”*Annetaan hänen kertoa itse*”. Makkonen-Craig katsoo, että tällä tavalla toimittaja valmistaa tilan haastateltavan näkökulmalle tai sanomalle. Vuoronsiirtolauseissa kertoja-toimittaja saattaa nostaa esille haastateltavan suulla isojakin aiheita, mutta välttyy tuomasta julki omia näkemyksiään. Sen sijaan kertoja-toimittaja on polemisoiva, kommentoiva ääni, joka kommentoi, analysoi, kritisoi ja tulkitsee puhelähdettä eli haastateltavaa. Vuoronsiirtolauseella toimittaja kuitenkin vetäytyy sivullisen rooliin. Huomionarvoista on, että vuoronsiirtolauseita seuraa aina suullisen lähteen puhesitaatti tai referaatti hänen sanomisistaan, joka siirtää sanottavan sisällöllisen vastuun lähteelle. (emt. 105–108.)

Tiivistetysti Makkonen-Craig (emt. 111–112) mainitsee vuoronsiirtolauseille viisi tehtävää tai piirrettä: Vuoronsiirtolauseessa 1) toimittaja-kertoja säätelee kertoja-toimittajan ja suullisen lähteen esilläoloa tekstissä, 2) haastateltava päästetään ääneen, jolloin toimittaja vaikeenee ja asettuu kuuntelijaksi, 3) toimittaja voi irtisanoutua esitettävästä mielipiteestä, 4) toimittaja voi käsitellä vaikeitakin asioita ilman, että joutuu kertomaan selvästi omia mielipiteitään, 5) toimittaja voi päästää haastateltavan muistelemaan, jolloin tarina rekontekstualisoituu tekstissä. Henkilöjuttua analysoitaessa Makkonen-Craigin kommenttilauseista vuoronsiirtolause on erityisen kiinnostava, koska vuoronsiirto tapahtuu henkilöiden välillä.

3.5.6 Pelkistäminen, kielellistäminen, dramatisoiminen

Kommentoinnin asteita sivuaa mielestäni myös Hemánus (1990, 79–81), joka etsii vastausta kysymykseen siitä, *miten raaka-aineesta eli todellisuuden aineksista tehdään kertomus*. Hän ehdottaa subjektin ja objektin vuorovaikutusteorian nojautuvaa kolmijakoa: 1) pelkistämällä, 2) kielellistämällä ja 3) luomalla jännite eli dramatisoimalla. Pelkistämällä hän tarkoittaa muun muassa *valintaa* koskien toimittajan juttuun sisällyttämää ainesta. Se on merkittävän pieni verrattuna siihen, mitä jätetään pois ja mielestäni erittäin huomionarvoinen seikka ajatellen henkilöjuttua. Riippuen esimerkiksi jutun näkökulmasta tai toimittajan asennoitumisesta haastateltavaan, toimittaja saattaa poimia henkilöstä pelkästään joitakin tiettyjä piirteitä (positiivisia, negatiivisia, naisellisia, äidillisiä, kulttuurisia, taiteellisia jne.) Hemánuksen mukaan pelkistämisen toinen esimerkki on *kaavoittaminen* ts. *stereotypisoiminen* esimerkiksi oikeusraportin tyyppisissä tapauksissa, joissa toimittaja on kirjoittanut juttuunsa ilmiselvästi viranomaisilta saadut todellisuuden ainekset, jolloin mm. yksilöaspektit on häivytetty pois. Kommentointi on osa nk. yksilöaspektia, joten tässä mielessä Hemánuksen ehdotus ei toteudu henkilöhaastattelussa. Toisaalta voidaan ajatella, että henkilöjutussa kaavoittamista tai stereotypisoimista kyllä tapahtuu, mutta eri tasolla. Todellisuuden aineksia ei saada välttämättä viranomaisilta, mutta se on luettavissa rivien välistä yleisesti tiedettynä asiana tai taustatyönä, mitä toimittaja on ennen haastattelua tehnyt. Täs-

sä tapauksessa ne ovat jutussa mukana *implisiittisesti* eli epäsuorasti, eivätkä suoraan eli *eksplisiittisesti*. (emt. 80.)

Kielellistämisellä tarkoitetaan valintaa, joka liittyy tyyliin, jolla juttu kirjoitetaan. Hemánus (emt. 80) ottaa esimerkiksi juridiset termit sisältävän oikeusraportin kielen, joka toistuu rikosuutisoinnissa. Niissä kieli on asiallista ja etäännyttävää. Kielellistämisen tapa siis eroaa esimerkiksi kommenttiainesta sisältävistä henkilöjutuista. Tällaisissa henkilöjutuissa kirjoitustapa on päinvastoin lukijaa osallistava, mukaan kutsuva, koska toimittaja on jutussa vahvasti läsnä (ks. 3.3.1).

Dramatisoimisesta eli jännitteen luomisesta esimerkki on kuvajournalismiin ladattu karmeus katastrofiuutisoinnissa, kun tuhosta on uhka tai tuho on jo toteutunut. Hemánuksen toinen esimerkki on AIDS-journalismia koskevan artikkeli, jossa lähtökohtana on ajatus, että ”uutisen tekemistä määrittelee tietty rakenne, tietty kielenkäyttötapa ja vain tietynlaisista asioista kirjoittaminen” (emt. 63). Henkilöjutussa jännitettä voidaan luoda esimerkiksi haastateltavan ihmisen elämän käännekohdista. Aikakauslehdistä naistenlehdissä dramatisoimisesta hyvä ja toistuva esimerkki on avioero sekä siitä selviäminen, jotka nousevat helposti otsikkoon tai näkökulmaksi.

4 AINEISTO

4.1 Aineiston valinta

Aineistooni kuuluu neljä suurelle yleisölle suunnattua aikakauslehteä: Me Naiset, Eeva, Kodin Kuvalehti ja Kotiliesi. Tärkein peruste valinnalle on se, että kaikista lehdistä löytyy selvä ja toistuva pitkän henkilöjutun paikka. Pitkällä henkilöjutulla tarkoitan yli kahden sivun artikkeleita.

Kustakin lehdestä olen valinnut tarkasteltavaksi kaksi artikkelia. Olen valinnut jutut niin, että ne ovat selvästi toimitettuja juttuja eivätkä esimerkiksi sitaattimuotoisia juttuja. Valintakriteerinä pidin myös sitä, että juttua ei ole valmiiksi jaettu tiettyjen teemojen alle siten, että haastateltava kertoisi elämästään valittujen teemojen avulla. Valinnan ulkopuolelle jätin myös jutut, joissa haastateltavia oli enemmän kuin yksi.

Miellän, että valitsemani henkilöjutut ovat pääosin lehden pääjuttuja. Me Naisista ja Eevasta yhtä artikkelia lukuun ottamatta valitsin lehden kansijutut eli ne henkilöjutut, joiden päähenkilöstä on kuva lehden kannessa. Toisesta Eevasta valitsin ensimmäisen pitkän henkilöjutun, koska lehden kansikuvajuttu ei ollut henkilöjuttu henkilöstä itsestään vaan haastatellun muistelot tämän jo edesmenneistä, kuuluisista isovanhemmista.

4.2. Hypoteesi aineistosta

Hypoteesini on, että pitkä henkilöjuttu on rakenteeltaan ja kommentoinnin muodoiltaan kutakuinkin samanlainen riippumatta aikakauslehdestä. Myös siksi halusin valita tyyliältään ja hieman tavoitteeltaankin toisistaan poikkeavat aikakauslehdet. Katson, että Me Naiset ja Eeva ovat viihteellisiä naistenlehtiä, kun taas Kodin Kuvalehti ja Kotiliesi ovat yleisaika-

kauslehtimäisempiä julkaisuja, joissa viihteen lisäksi tarjotaan yleishyödyllistä tietoa. Hypoteesini valossa on kiinnostavaa nähdä, poikkeako kommentointi ja sen asteet henkilöjutussa riippuen sen julkaisu ympäristöstä.

4.3 Valittujen lehtien ja henkilöjuttujen esittely

Valitsemani henkilöjutut ovat poikkeuksetta julkisuuden henkilöiden haastatteluja. Esittelen seuraavassa lyhyesti valitsemani lehdet ja henkilöjutut. Valitsin aineistooni kaksi naistenlehteä ja kaksi sellaista naistenlehteä, joita voidaan pitää myös yleisaikakauslehtinä.

Me Naiset on Sanoma Magazinesin julkaisema naistenlehti, joka ilmestyy kerran viikossa. Lehti alkoi ilmestyä vuonna 1952 tunnuksenaan ”nykyaikaisen naisen nykyaikainen lukemisto”. (<http://www.sanomamagazines.fi/yrittysinfo/tarinamme/historia/> katsottu 3.9.2013 kello 12.15). Aineiston jutut olen valinnut Henkilöt-osion alta. Haastateltavina ovat laulaja Erin Anttila ja näyttelijä Tiina Lymi. Erin Anttilasta kirjoitettu juttu ”Baarit ovat vaihtuneet mummokerhoon”, (Me Naiset 43, 10/2012) kertoo laulajan uudesta menestyksestä soolouralla, nykyisestä hitaasta elämäntyylistä ja perheestä. Juttu Tiina Lymistä otsikolla ”Miehessä seksikkäintä on turvallisuus” (Me Naiset 3, 1/2012) kertoo Lymistä ammattilaisena ja yksityishenkilönä. Jutussa tulevat esiin Lymin ammatillinen laajuus näyttelijänä, ohjaajana ja kirjailijana sekä selviytyminen vaikeista eroista vahvaksi yksinhuoltajaksi.

Eeva on varttuneemmille naisille suunnattu naistenlehti, joka vietti 75-vuotisjuhliiaan vuonna 2009. A-Lehdet Oy:n kustantama lehti ilmestyy kerran kuukaudessa. Eeva on profiloitunut tarjoamaan muun muassa syvällisiä henkilöjuttuja ja tunteita herättäviä selviytymistarinoita. Myös Eevan sisältö on Me Naisten tavoin jaoteltu teemoihin, joista yksi on Henkilöt. (<http://www.aikakauslehdet.fi/Etusivu/Aikakausmedia/Jasenluettelo/Jasenluettelo/?lista=luokat&luokka=a.1.2&vuosi=2013&lang=fin&type=&sub=Yleis%F6lehdet>, katsottu 23.11.2014 kello 12:39.)

Eeva-lehden juttu ”Kirjoittamalla saa esille ihmisen haurauden” (Eeva 1/2010) kertoo Hannu-Pekka Björkmanista, hänen tiestään näyttelijäksi ja erityisesti hänen suhteestaan uskontoon ja hengellisyteen, arkipäivän uskonnollisuudesta. Juttu on esittely Björkmanista, joka aloitti tuolloin Eevan uutena kolumnistina. Toinen Eevan juttu otsikolla ”Pelot inspiroivat” (Eeva 11/2011) käsittelee muusikko Anna Erikssonia. Eriksson puhuu jutussa peloistaan ja Björkmanin tavoin hengellisyydestään. Yksi iso teema jutussa on kuolema, jota Eriksson kertoo pelänneensä lapsesta asti. Juttu kulkee hyvin henkilökohtaisella tasolla.

Kotiliesi on Suomen ensimmäinen naisten- ja kodin lehti ja on ilmestynyt vuodesta 1922 lähtien. Lehti on Otavamedian kustantama, ja se ilmestyy kaksi kertaa kuukaudessa. (<http://www.otavamedia.fi/web/guest/kotiliesi>, katsottu 4.12.2012 kello 21.08). Aineiston jutut on valittu Ajassa-osion alta. Molemmat henkilöjutut on esitelty myös lehden kannessa. Toisessa haastateltavana on kirjailija Tuija Lehtinen, jolta ilmestyi tänä vuonna sadas kirja. Juttu ”Sormet tanssivat näppäimillä” (Kotiliesi 13, 6/2012) käsittelee kirjailijan työtä, elämää ja sitä, miten nopeasti Lehtinen tuottaa kirjoja. Toinen jutuista otsikolla ”Tiina kaataa kulissit kumoon” (Kotiliesi 11, 5/2012) kertoo kirjailija-graafikko Tiina Pystyisestä ja hänen tavastaan kohdata häpeä häpeilemättä. Haastattelu on myös esittely Tiina Pystyisestä, jonka kuvanovellisarjaa alettiin julkaista Kotiliedessä.

Neljäs lehti on levikiltään suurimpiin aikakauslehtiin kuuluva Kodin Kuvalehti. Lehti ilmestyy joka toinen viikko, ja se on ollut Sanoma Magazinesin julkaisema vuodesta 1966 (<http://www.sanomamagazines.fi/yritysinfo/tarinamme/historia/> katsottu 3.9.2013 klo 12.30). Molemmat aineistoon valitsemani jutut ovat Ihmiset & ilmiöt -osion alta. Molemmat jutut kertovat nuoren ihmisen kasvutarinan. Toinen juttu ”Tunteellinen siili” (Kodin Kuvalehti 1, 12/2011) käsittelee nuoren sarjakuvataiteilijan Milla Paloniemen kasvamista ujosta tytöstä tunnetuksi taiteilijaksi, siitä, miten hän teki huonosta itsetunnostaan menestyksekkään sarjakuvan, Kiroilevan siilin. Toinen juttu ”Iskän pojat” (Kodin Kuvalehti 10, 5/2012) kertoo puolestaan nyrkkeilijä Jussi Koivulasta. Lähtökohtana on ajatus siitä, miten alkoholistivanhempien pojasta, lastenkotien kasvatista kasvoi huolehtivainen isä.

5 TUTKIMUSTAPA

5.1 Tutkimusmetodi ja tutkimuksen kulku

Käytän tutkimusmetodin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tutkimusaihe- ja kysymys muodostuivat siten, että luin huolellisesti läpi eri aikakauslehtien henkilöjuttuja etsien teksteistä ilmiötä, joka minua kiinnostaa. Huomasin toistuvasti kiinnostavani huomiota siihen, *miten toimittaja kommentoi* suoraan tai epäsuoraan haastateltavaa, tämän ympäristöä, luonnetta, ulkonäköä, sanomisia ja niin edelleen. Huomioin myös, että juuri tämä ilmiö liittyy olennaisesti siihen, millainen kuva haastateltavasta lopulta minulle lukijana jäi.

Jätin analyysistä lähes kaikki sitaatit pois, koska en pidä niitä tässä tutkimuksessa toimittajan kommentoinnin muotona. Katson, että ne ovat haastateltavan suoraa puhetta, jonka toimittaja on pyrkinyt kirjaamaan siten, miten haastateltava on sen sanonut. Toisaalta voisi ajatella, että sitaatitkin ovat toimittajan valintaa ja sitä kautta yksi kommentoinnin tapa. Katson kuitenkin, että leipätekstissä toimittajan valinta, jota kommentointi on, näkyy selvemmin kuin sitaateissa. Valmiista henkilöjutusta ei voi nähdä toimittajan valintaa siitä, mitä haastateltavan puheesta on jätetty pois ja mitä otettu mukaan. Sitaattien kirjaamiseen ei täten liity samankaltaista, tekstin tasolla näkyvää subjektiivista valintaa, kuten leipätekstissä esiintyviin kommentoinnin asteisiin. Esitän analyysissä sitaatteja vain silloin, jos niillä kommentoinnin muotona on jokin erityinen merkitys.

Ensimmäisenä henkilöjutuista nousi esiin kommentoinnin asteikko (ks. 5.2). Kun asteikko oli valmis, jaottelin jutut lause lauseelta asteikon kommentoinnin muotojen alle. Jaottelin jokaisen henkilöjutun erikseen, en siis kerännyt kaikkia juttuja rinnakkain yhden asteikon alle. Jotkut lauseet sijoittuvat useamman kuin yhden kommentoinnin asteikon alle, koska lauseissa esiintyi eri kommentoinnin asteita päällekkäin. Kun olin jaotellut jutut lause lauseelta, etsin yhtäläisyyksiä eri jutuissa esiintyvien kommentoinnin asteiden välillä.

Aineiston analyysi esittelee kommentoinnin asteikon muoto muodolta. Aineisto on jaettu otsikoiden alle siten, että hierarkiassa toinen alaotsikko kertoo asteen nimen ja antaa viitteen siitä, *miten* kommentoidaan (havainnoiden, referoiden jne.). Kolmas otsikko puolestaan vastaa kysymykseen, *mitä* kullakin kommentoinnin muodolla kommentoidaan (ympäristö, aika, ulkoinen olemus jne.). Analyysin sisällä syvennetään tietoa siitä, *miten* kommentointi tapahtuu.

Analysoin osin yksittäisiä lauseita, osin pidempiä otteita jutusta riippuen täysin kommentoinnin muodosta. Katson kommentoinnin olevan paitsi toimittajan läsnäolon mutta myös dialogisuuden muoto, jolla on tekstissä tiettyjä diskursiivisia tehtäviä. Kun analyysissä käsitelen yksittäisiä lauseita, en irrota niitä yhteydestään vaan analysoin niitä aina osana jutun kokonaisuutta kielen sosiaalisen luonteen mukaisesti (ks. vuorovaikutusteoria s. 26–29 ja tekstin dialogisuuden periaatteet Linell, s. 31–33). Pohjaan analyysini hyvin pitkälti Rimmon-Kenanin (ks. s. 38–42) esittämään malliin ja sanastoon henkilön rekonstruoitumisesta. Pääosin keskityn analyysissä toimittajan läsnäolon ja tekstistä nousevien henkilöindikaattoreiden (ks. Rimmon-Kenan s. 39) kuvaamiseen kommentoinnin asteikon kautta.

5.2 Kommentoinnin asteikko

Lukiessani henkilöjuttuja tietyt, toistuvat *kommentoinnin muodot* alkoivat nousta esiin teksteistä. Oikeastaan henkilöjutut jakautuivat luonnostaan pienempiin osiin kommentoinnin asteiden mukaan. Pikkuhiljaa esiin nousseista muodoista kehittyi *kommentoinnin asteikko*, joka helpotti henkilöjuttujen pelkistämistä ja ilmiön ryhmittelemistä.

Kommentoinnin asteikossa on kuusi astetta: *havainnoiva* kommentointi, *referoiva* kommentointi, *kohtauskommentointi*, *päättelevä* kommentointi, *arvioiva* kommentointi ja *kantaa ottava* kommentointi. Esittelen myös teksteistä esiin nousseen ja muista kommentoinnin

asteista poikkeavan *itseanalyttisen* kommentoinnin, jota esiintyy useamman kommentoinnin asteen sisällä. Kommentointi ei vahvistu suoraan asteittain havainnoivasta kommentoinnista kantaa ottavaa kommentointiin. Kantaa ottava kommentointi on kuitenkin nimensä mukaisesti vahvin kommentoinnin muoto.

Toimittajan läsnäolon vahvuus ja kommentoinnin suoruus vaihtelevat tekstissä asteen mukaan. Läsnäolon vahvuus ei kuitenkaan kasva yksiselitteisesti asteikon ensimmäisestä muodosta viimeiseen vaan siinä esiintyy huomattavasti vaihtelua tekstin sisällä. Lisäksi vaihtelua voi havaita siinä, missä on toimittajan paikka suhteessa haastateltavaan. Paikalla tarkoitetaan esimerkiksi sitä, kirjoittaako toimittaja itsensä tekstiin sisään, samaan tilaan haastateltavan kanssa vai kommentoiko hän tätä ulkoapäin. Esittelen näitä vaihteluita tarkemmin varsinaisessa analyysissä.

6 AINEISTON ANALYYSI

6.1 Havainnoiva kommentointi

Havainnoiva kommentointi on toimittajan havaintojen raportointia haastatteluhetkestä. Se tarkoittaa aistein tapahtuvaa havainnointia, sitä, että toimittaja kuvaa, mitä hän sillä hetkellä näkee, kuulee, tuntee tai uskoo haastateltavan tuntevan. Siksi se on toimittajan läsnäolon muotona luonteeltaan reaaliaikaista: toimittaja kiinnittää sanomansa käsillä olevaan vuorovaikutustilanteeseen, aikaan ja paikkaan (vrt. Chafe & Danielwicz 1987, 105). Kommentointia se on siksi, että pelkällä havainnoinnin raportoimisella toimittaja antaa vihjeitä ja ohjaa lukijan ajatuksia haastateltavasta tiettyyn suuntaan.

Kahdeksasta henkilöjutusta seitsemässä esiintyy havainnoivaa kommentointia, joten sitä voi pitää tyypillisenä kommentoinnin muotona pitkissä henkilöjutuissa. Havainnoivan kommentoinnin määrä vaihtelee melko paljon, mutta havainnoin kohteet on jutuissa samankaltaisia. Enimmäkseen havainnoivaa kommentointia esiintyy jutun alussa, kun henkilöjutun päähenkilö esitellään.

6.1.1 Ympäristö ja henkilön toiminta

Hyvin tyypillistä on, että havainnoivalla kommentoinnilla kuvataan ympäristöä, jossa haastateltava kohdataan. Toimittaja on läsnä viemällä lukijan ikään kuin samaan tilaan haastateltavan kanssa, kutsumalla lukijaa mukaan yhteiseen toimintaan, kuten Makkonen-Craig (2005, 29) on asiaa kuvannut. Toimittaja kuvaa haastatteluhetken tapahtumia, kohtaamisen hetkeä: mitä tapahtuu, miltä ympäristö näyttää, mitä haastateltava tekee, miksi hän tekee niin jne.

Nyrkkeilijä Jussi Koivulaa käsittelevässä jutussa toimittaja raportoi havaintojaan siitä, mitä

tapahtuu, kun hän astuu haastateltavan kotiin sisään.

Jussi toivottaa tervetulleeksi kotiinsa ja esittelee rakkaimpansa, Aran ja Rutun.

Kahvit on laitettu keittiöön, jonka ikkunasta avautuu näkymä Tampereen keskustassa sijaitsevaan Hämeenpuistoon, aina Pyyri koulun pihaan asti.

Toimittaja kuvaa haastateltavan ystävällisyyttä henkilön toiminnan kautta. Rimmon-Kenanin (1991, 80) mukaan tällainen toiminnan ja tekojen kautta tapahtuva esittämistapa on epäsuoraa henkilön luonnehdintaa. Esimerkissä toimintaa ovat tervetulleeksi toivottaminen, rakkaiden esitleminen ja kahvin valmistaminen valmiiksi toimittajalle. Jutussa kuvatut haastateltavan ystävälliset eleet luovat positiivisia mielikuvia henkilöjutun päähenkilöstä Koivulasta. Ystävällisen toiminnan kuvaaminen on yksi vihje, jonka valossa lukija voi arvioida haastateltavaa yleistyksen kautta. Rimmon-Kenanin (emt. 50) mukaan siirtymä henkilöjutusta abstrahoituun piirteeseen tapahtuu juuri yleistyksen kautta. On yleisesti kohteliasta esitellä ihmiset, jotka ovat samassa sosiaalisessa tilanteessa. Onko Jussi siis muutenkin ystävällinen ja kohtelias? Toimittaja ei suoraan väitä mitään, mutta edellä kuvattujen havaintojen raportoiminen antaa haastateltavasta vieraanvaraisen ja ystävällisen kuvan. Juuri siksi voidaan puhua havainnoivasta kommentoinnista: toimittaja luo mielikuvia pelkällä henkilön toiminnan havainnoinnin raportoimisella.

Jutun mukaan Koivula itse on hyvin vaikeista olosuhteista, alkoholiperheestä ja käynyt läpi monta sijais- ja koulukotia. Sitä tietoa vasten seuraava esimerkki näyttäytyy tietynlaisessa valossa. Mutta kuten Makkonen-Craig (2005, 27) toteaa, kommentointi hahmottuu ja saa merkityksensä osana erilaisia tekstissä esiintyviä toimintasarjoja.

Tästä ikkunasta Jussi katsoo joka päivä, kun Pyyri ylittää suojatien.

Toimittaja on läsnä luomalla jälleen illuusiota siitä, että lukija on hänen ja haastateltavan kanssa samassa tilassa. Toimittaja kuvaa henkilön toimintaa symbolina jollekin luonteen-

piirteelle (ks. Rimmon-Kenan, s. 41). Esimerkki ohjaa oletamaan, että Jussi on huolehtivainen vanhempi, erilainen kuin hänen omat vanhempansa olivat. Hän huolehtii joka päivä, että hänen poikansa Pyry pääsee turvallisesti kouluun. Jokainen lukija toki tekee päätelmät omista lähtökohdistaan, mutta tällainen ajattelumalli on yksi esimerkki siitä, miten toimittaja pelkällä havainnoivalla kommentoinnilla ohjaa lukijaa tiettyyn suuntaan.

Joskus ympäristön kuvaileminen ohjaa lukijaa hienovaraisemmin, mutta antaa vihjeitä siitä, millaisissa ympäristöissä haastateltava liikkuu ja siten myös voimista hänen ympärillään. Ympäristö voi kertoa haastateltavasta yllättävän paljon. Seuraavassa esimerkissä toimittaja on läsnä samalla tavalla kuin edellisissä esimerkeissä. Hän kuvaa sarjakuvataiteilija Milla Paloniemelle tärkeää tilaa, missä tämä viettää paljon aikaa.

Helsingin Arabianrannan Sarjakuvakeskuksen vihreä plyysisohva on upottava. Seinähyllyt notkuvat sarjakuvakirjoista. Reilun kaupan kahvi maksaa euron.

Plyysisohva ei ole nykyaikainen huonekalu, joten mielikuva vihreästä plyysisohvasta viittaa vanhaan, ehkä kierrätettyyn sohvaan. Mielikuvaa vahvistaa se, että tekstissä mainitaan erikseen, mitä kahvia Sarjakuvakeskuksessa myydään. Koska kyse on vahvalla imagolla varustetusta Reilun kaupan kahvista, ajatukset ohjautuvat helposti kestäväan kehitykseen ja ympäristöasioihin. On helppo ajatella, että Reilun kaupan kahvi on symbolinen vihje tai metonymia (ks. Rimmon-Kenan, s. 41) vihreästä arvomaailmasta, mitä Sarjakuvakeskuksessa hengailevat ihmiset, kuten haastateltava Milla Paloniemi, edustavat. Jälleen pienet sanavallinnat voivat viedä lukijaa isojenkin ajatusten ja mielikuvien poluille.

Myös näyttelijä Tiina Lymin haastattelussa toimittaja viestii läsnäolostaan ottamalla lukijan mukaan hetkeen, jossa haastattelu toteutetaan.

Töölöläisen ravintolan loosipöydässä istuu tyytyväisen ja onnellisen oloinen nainen, joka ei hermostu, vaikka haastattelu venyy, ruuan tulo kestää ja kotoa välillä jo soitellaankin äidin perään.

Esimerkki sisältää tyypillistä läsnäolon kuvausta ympäristön ja haastatteluhetken muodossa. Toimittaja tempaa lukijan mukaan haastattelutilanteeseen, ja syntyy jälleen illuusio, että toimittaja ja lukija olisivat samassa ajallis-paikallisessa tilassa. Jos kursivoidut kohdat otettaisiin irti lauseyhteydestä, ne eivät vielä havaintona kommentoisi juuri mitään haastateltavasta, mutta lauseyhteydessä ja koko jutun kontekstissa kommentointi avautuu enemmän (ks. Makkonen-Craig, s. 34). Jutussa kerrotaan, että Lymi paitsi käy töölöläisessä ravintolassa mutta hän myös asuu perheineen Helsingin Töölössä. Asunto Töölössä, Helsingin kantakaupungissa, voi olla symbolinen vihje henkilön varallisuudesta. Tässä esimerkissä kommentoinnin esiintyvät päällekkäin. Käsittelen päällekkäisyyttä koskevaa ilmiötä tarkemmin tuonnempana saman esimerkin valossa.

Hannu-Pekka Björkmania käsittelevä juttu kertoo näyttelijän suhteesta uskontoon. Toimittaja tempaa lukijan mukaan haastattelutilanteeseen ja avaa hengellisyyden mutkattomuutta havainnollaan.

Uskonto on hänelle arkipäivän hengellisyyttä. Hän tekee ristinmerkin ennen kuin astuu näyttämölle. Ja aina ennen ateriaa, haastattelulounastakin.

Esimerkki kertoo, miten poikkeuksellisen luontevaa Björkmanin suhde uskontoon lopulta on. Lukija voi päätellä tämän esimerkiksi yleistyksen kautta: ristinmerkin tekeminen on vahva ele ja lisäksi melko poikkeuksellinen tapa Suomessa, jossa valtaosa kirkkoon kuuluvista on evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä. Ristinmerkki on ennen muuta katolinen ja ortodoksinen tapa, joista jälkimmäistä Björkman edustaa. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten paljon pieni havainto haastateltavan eleestä ohjaa lukijan ajatuksia.

Erin Anttilasta kertova henkilöjuttu alkaa Anttilalle ominaisen toiminnan kuvailulla. Myöhemmin jutussa sanallistetaan, että Anttila on kehittänyt itselleen hitaan tavan elää, koska stressaantuu muuten. Toimittaja kirjoittaa itsensä tekstiin tämän piirteen havainnoijaksi.

Tälläkin kertaa Erin Anttila, 35, on noudattanut levy-yhtiönsä neuvoa ja tullut tapaamiseen taksilla.

-- Taksilla siis, ja puoli tuntia etuajassa. Aikaisessa, jotta ennen töihin ryhtymistä ehditään juoda kaffet.

Toimittaja kuvaa Anttilan toiminnan kautta, millainen tämä on luonteeltaan. Samalla toimittaja ikään kuin todistaa omilla havainnoillaan lukijalle, että Erinin itsestään ja elämäntavastaan kertomat asiat ovat totta: minä näin, että hän tuli taksilla ja puoli tuntia etuajassa. Sellainen Erin oikeasti on. Hulténin (1990, 60) termein puhutaan relaatiosta, joka voi lisätä toimittajan uskottavuutta: tapahtumapaikasta raportoiminen viestii lukijalle, että toimittajalla on mahdollisuus kontrolloida lähteen todenmukaisuutta (ks. s. 45).

Havainnot siitä, mitä haastateltava haastatteluhetkellä tekee, voivat esiintyä myös sitaatin perässä.

”-- Sellainen, että ehdin nauttia hyvästä kahvista tai unohtua ihastelemaan kaunista puuta”, Erin sanoo ja hyväilee pitkää maitokahvilasillista käsissään.

Toimittaja kuvaa kahvihetkeä ja haastateltavan rauhallista, nautinnollista elettä, joka vahvistaa yhdessä sitaatin kanssa annettua viestiä Anttilalle ominaisista luonteenpiirteistä. Kuten kaikki edelliset, myös sitaatin jälkeinen toiminnan kuvaus voi olla yksi henkilöindikaattori (Rimmon-Kenan 1999, 71), jonka lukija tekstistä kerää päätelläkseen henkilön luonteenpiirteitä.

6.1.2 Aika ja paikka

Havainnoivaan kommentointiin liittyy tiettyjä kielellisiä piirteitä koskien ajallis-paikallista kontekstia. Käsittelin niitä edellä jo hieman, mutta tarkastelen muutamaa kielen piirrettä vielä tarkemmin toimittajan läsnäolon näkökulmasta. Havainnoivan kommentoinnin tyypillinen piirre on reaaliaikaisuus, jota ilmentävät erityisesti paikkaa tai suuntaa ilmaiseva sana *täällä* sekä demonstratiivipronominien (*tämä* ja *nämä*) ja preesensin käyttö. Preesens on aikamuoto, joka ilmaisee, mitä tapahtuu juuri nyt tai yleisesti aina. Demonstratiivipronomi-

nit, etenkin henkilöjutuissa esiintyvät *tämä* ja *nämä* viittaavat puolestaan kohteeseen, joka on puhujan – henkilöjutussa toimittajan – lähellä tai ulottuvilla. Kaikki kolme kielen ainesta ottavat lukijan mukaan haastatteluhetken ja paikkaan, jossa toimittaja ja haastateltava ovat.

Milla, 28, viettää paljon aikaa *täällä*, omiensa parissa.

Näiden ihmisten kanssa Millalla on turvallinen olo. He piirtävät porukalla ja vaihtavat kokemuksia.

Toimittaja osoittaa läsnäoloaan ilmauksilla *täällä* ja *näiden*, jotka vievät lukijan näennäisesti samaan tilaan toimittajan kanssa. Toimittaja viittaa illuusioon, jossa lukija voisi myös nähdä ne ihmiset, joita toimittaja seuraa sivusta. Oikeastaan tällainen esittämistapa tuo niitä ihmisiä lähemmäs lukijaa, jolloin myös lauseen sisältö tuntuu uskottavalta (ks. Hultén, s. 45). Aiemmin jutussa Paloniemeä on kuvattu ujoksi ja herkäksi tytöksi, joka on kärsinyt kiusaamisesta ja huonosta itsetunnosta. Henkilöindikaattorit (ks. Rimmon-Kenan, s. 40) siitä, että hän on jossakin omiensa parissa, ja siellä hänellä on turvallinen olo, vahvistavat jo mainittuja luonteenpiirteitä ujosta työstä. Lukijana odotukset täyttyvät, kun luonteenpiirteiden verkostoon punotaan jutun edetessä samankaltaista informaatiota.

Tälläkin kertaa Erin Anttila, 35, on noudattanut levy-yhtiönsä neuvoa ja tullut tapaamiseen taksilla.

Tälläkin kertaa viittaa käsillä olevaan hetkeen, jolloin kyseistä juttua kirjoittanut toimittaja tapaa Erinin. Kin-pääte ohjaa uskomaan, että näin on tapahtunut joskus aikaisemmin ja tapahtuu ehkä haastatteluhetken jälkeenkin.

Tästä ikkunasta Jussi katsoo joka päivä, kun Pyry ylittää suojatien.

Ilmaisu *Tästä ikkunasta* vie lukijan juuri siihen samaan paikkaan, missä toimittaja on; ikään kuin lukija olisi mukana seisomassa sillä ikkunalla, mistä Jussi katsoo poikansa Pyryn tienylitystä. Tapahtumasarja on helppo nähdä kuvasarjana.

Preesensmuotoinen kerronta tempaa lukijan yhtälaille mukaan haastatteluhetken. Lukija

on yleisönä tilanteessa, jossa toimittaja toivotetaan tervetulleeksi tai jossa haastateltava katsoo toimittajaa tietyllä lailla silmiin.

Jussi toivottaa tervetulleeksi kotiinsa ja esittelee rakkaimpansa, Aran ja Rutun.
Anna Erikssonin ruskeat silmät katsovat minuun värähtämättä.

Reaaliaikaisuus tuo henkilöjutun lähelle lukijaa. Kun puhutaan tässä ja nyt, tuntuu helpolta hypätä toimittajan kuvaamaan maailmaan ja olla tämän kanssa samaa mieltä niistä ääri-voista, joita toimittaja henkilöjutun päähenkilölle piirtää. Reaaliaikainen havainnointi on toimittajan havaintoa, sellaista, mistä ei tule välitöntä tarvetta muodostaa eriävää mielipidettä (ks. Hultén, s. 45). Lukija uskoo, että näin on tapahtunut. Siksi ajallis-paikallista kielellistä piirrettä ja presens-muotoista kerrontaa voidaan pitää erityisenä kommentoinnin muotona.

6.1.3 Ulkoinen olemus

Hämmentävän vähän aineistoni henkilöjutuissa lopulta kuvaillaan haastateltavan ulkoisia seikkoja, kuten ulkonäköä, vaatteita tai asusteita. Hypoteesini oli, että tällaista kommentointia olisi enemmän. Ajattelin, että se olisi helpoin tapa kommentoida haastateltavaa, koska ulkoisten asioiden kommentointi ei vaadi välttämättä kovin suurta tulkintaa. Toisaalta ulkonäön, vaatteiden ja asusteiden kommentointia voidaan pitää pinnallisena ja siksi vältettävänä ja epärelevanttina kommentoinnin muotona henkilöhaastattelussa. Joka tapauksessa sitä esiintyy, mutta vähemmän kuin muita havainnoivan kommentoinnin muotoja. Chatmanin (myös Rimmon-Kenan, ks. s. 49) sanoin ulkoisen olemuksen kuvaaminen on enemmän henkilön identifiointia kuin henkilön luonteen määrittelyä, johon kuuluvat luonteenpiirteiden syvempi abstrahoiminen ja yleistäminen.

Sarjakuvataiteilija Milla Paloniemestä toimittaja mainitsee vain pipon ja pokat. Toimittaja viestii läsnäoloaan osoittamalla, että hän on haastateltavan kanssa samassa paikassa ja nä-

kee, mitä Paloniemellä on yllään. Yksittäinen lause ei ole kovinkaan kommentoiva.

Hänellä on päässään villapipo ja suuret silmälasit.

Toisaalta, jos kiinnitetään huomiota havainnon kielelliseen ympäristöön eli siihen, mitä on tekstin edellä ja jäljessä (Makkonen-Craig 2005, 27), tilanne on toinen. Jutussa on myös mainittu, että Milla Paloniemellä on ollut punaiset rastat. Lisäksi edellä kävi ilmi Palonien lempiympäristö plyysisohvineen ja reilun kaupan kahveineen. Villapipo ja suuret silmälasit sopivat tähän vihreän hippitytön kuvaan, ja siksi yksittäistä lausetta voidaan pitää kommentoivana.

Tuija Lehtisestä mainittu silmäripsien väri on puolestaan puhdas huomio. Se on havainnoinnin raportoimista yksinkertaisimmillaan.

Silmäripsiinsä hän on sipaissut sinistä.

Silmäripsien väriä ei liitetä jutussa mihinkään kirjailijan luonteepiirteeseen, kuten esimerkiksi räväkkyteen, mistä epätavallinen pukeutuminen tai meikkaaminen voisi olla symbolinen vihje.

Anna Erikssonista ja Tiina Lymistä kerrotaan silmien väri.

Anna Erikssonin ruskeat silmät katsovat minuun värähtämättä.
”-- Kristan silmät ovat ruskeat, Tiinan siniset.

Olkoot ulkonäköön viittaavat huomiot miten epärelevantteja tahansa, oleellista on, että toimittaja on valinnut kirjoittavansa ne juttuun. Kertomakirjallisuudessa ulkoista olemusta on kuvattu lajin alusta alkaen (Rimmon-Kenan 1991, 85). Kaunokirjallisuudessa sillä on siinä mielessä vankempi ja tärkeämpi rooli, että muuta kuvallista ilmaisua ei yleensä proosateksteissä ole. Aikakauslehden henkilöjutussa sen sijaan valokuvilla on tärkeä rooli.

6.1.4 Puhetapa ja reaktiot

Havainnoivaan kommentointiin kuuluvat myös toimittajan havainnot haastateltavan puhe-
tavasta ja reaktioista. Puhetyyli on yksi osa ihmisen olemusta ja voi kertoa siksi melko pal-
jon siitä, millainen henkilö on kyseessä (ks. Rimmon-Kenan, s. 41). Tai oikeammin – puhe-
tavan kuvaaminen luo haastateltavasta vahvoja mielikuvia, oli haastateltava lopulta millai-
nen ihminen tahansa.

Anna Erikssonia käsittelevässä jutussa toimittaja kuvaa Erikssonin puhetapaa verrattain
paljon. Juuri mielikuva Erikssonista itsestään alkaa rakentua pelkästään sen perusteella,
miten toimittaja kuvaa hänen puhuvan. Tällaista adjektiivein tai substantiivein kuvattua
henkilön luonnehdintaa Rimmon-Kenan (1991, 78–79) kuvaa eksplisiittiseksi eli suoraksi
määrittelyksi.

Hän harkitsee pitkään jokaista lausettaan.

Hän pohtii kysymystä pitkään, ennen kuin antaa sanojen putoilla.

Anna miettii hetken ja vastaa taas harkiten.

Toimittaja osoittaa läsnäoloaan raportoimalla havainnoistaan Erikssonin harkitsevasta pu-
heesta. Erikssonin miettiminen ennen puhumista tarkoittaa sitä, että hän on välillä aina het-
ken hiljaa. Ainakin niin pitkään, että toimittaja ehtii havaita sen. Ilmaus siitä, että Eriksson
antaa sanojen putoilla, antaa mielikuvan hitaasti, yksitellen suusta tulevista sanoista. Kaik-
ki tämä yhdessä antaa vihjeitä harkitsevaisesta, varautuneesta henkilöstä, joka asettelee
sanansa tarkasti. Mitä tällainen tekstistä poimittu henkilöindikaattori implikoi? Lukijan
eteneminen päättelämällä (ks. Kantokorpi et al., s. 41) saattaa johtaa mietteisiin siitä, har-
kitseeko Eriksson sanojensa lisäksi tekemisiään – varsinkin kun harkitsemista tapahtuu
taas, mikä tarkoittaa, että henkilö tekee sitä haastattelun aikana useammin kuin kerran.

Tiina Lymistä kertovassa jutussa käy ilmi, että hänellä on uusi mies. Toimittaja raportoi

sitä, miten Lymi puhuu tästä.

Tiina ei kiellä kaupungilla kulkeneita huhuja, vaikkei uudesta suhteestaan haluakaan huudella.

Toimittaja on läsnä lauseessa toisena osapuolena, kuuntelijana, jolle Lymi ei kiellä huhuja uudesta suhteesta. Kursivoidut sanavalinnat taas kertovat vihjeitä haastateltavasta. Ilmaus ei halua huudella viittaa siihen, ettei Lymi kuuluta kaikille suhteestaan. Sen verran avoin Tiina kuitenkin on, että ei kiellä huhuja siitä.

HP analysoi, että Koskelan Akselissa on sankaripohjaa, Kullervoa, Jussissa Saarijärven Paavoja --.

Toimittaja havainnoi Hannu-Pekka Björkmanin analysoivaa puhetapaa. Esimerkissä Björkman analysoi henkilöitä näytelmässä, jossa hän oli mukana. Koska jutun näkökulmana on Björkmanin hengellisyys, joka sekin viittaa itsessään syvällisyyteen, lukijan on helppo yhdistellä tekstin tarjoamia henkilöindikaattoreita ja yleistää, että Björkman on muutenkin analyttinen. Puhetavan kommentointi vahvistaa jutusta välittyvää pohdiskelevaa ja syvällistä kuvaa haastateltavasta.

Usein toimittaja kommentoi haastateltavan puhetapaa, reaktioita tai muuta sanomisen aikana tapahtuvaa tekemistä vasta sitaatin jälkeen. Se vaikuttaa sekä sitaatin sisältöön että mielikuvaan haastatteluhetken tunnelmasta.

”Hermot ja pelot pysyvät paremmin kurissa, HP huomauttaa ja naurahtaa.

Kun toimittaja kertoo haastateltavan naurahtavan, sitaatin sisältö kevenee, vaikka se edellä olevassa Björkmanin sitaatissa on melko painava. Myös haastateltavasta välittyy rentoutunut ja hyväntuulinen mielikuva.

Usein pelkän puhetavan kommentoiminen luo vahvoja mielikuvia siitä, millainen itse haastateltava on ihmisenä. On helppo yhtyä Rimmon-Kenanin (ks. s. 41) väitteeseen siitä, että

puhe ilmentää yksilöllisiä ominaisuuksia ja synnyttää lukijan päässä syy-seuraussuhteita.

”Me olemme myös hyvin perhekeskeisiä”, Erin sanoo ja kertoo rönsyllen läheistensä kokoontumisista, jotka parhaimmillaan ovat kuin suoraan italialaiselokuvan kohtauksesta.

Rönsyilevä kertominen luo kuvan henkilöstä, jonka polveilevassa puheessa hypitään aiheesta toiseen. Tämä on vastakohta täsmälliselle, vähäsanaiselle henkilölle, joka miettii valmiiksi sen, mitä aikoo sanoa. Siispä puhutavan nostaminen esille ohjaa jälleen lukijaa ajattelemaan itse haastateltavasta tietyllä tavalla: onko hän myös ihmisenä suurpiirteinen? Anttilan kohdalla vastaus on selvä. Tekstissä on aiemmin kuvattu paitsi hänen nurinkurista päivärytmiään (tekee öisin töitä), myös muitakin boheemeja piirteitä (tulee taksilla haastateluun, koska eksyisi muuten), jotka sopivat mainiosti lukijan luomaan luonteenpiirteiden verkostoon (ks. Rimmon-Kenan, s. 40) kaikkiaan rönsylevästä persoonasta.

Tässä tutkimuksessa olen jättänyt sitaattitietoisesti vähemmälle huomiolle, mutta Erin Anttilaa koskevassa henkilöjutussa on yksi sitaatti, jota voi pitää itsessään kommentoivana. Se on toimittajan epäsuoraa havainnoivaa kommentointia sitaatin muodossa. Siinä Erin muistelee aikoja Vain elämää -televisiosarjan kuvauksissa.

”Kartano oli helvetin hieno rantasaunoineen ja pihamökkeineen. En nyt vain muista missä...Olisiko ollut Hämeenlinnassa? Vai mentiinköhän me silloin Mikkelin suuntaan...Miksi mä ajattelen Hirvensalmea?”, Erin uumoilee ja purskahtaa nauruun. Lopulta oikein, Satulinna on Hirvensalmella, Mikkelin kupeessa.

Sitaatista käy ilmi, että Erin miettii ääneen, missä paikassa televisio-ohjelman kuvaukset olivatkaan. Sitaatti on yksi havainnoivan kommentoinnin muoto, koska on toimittajan valinta, että Erin muistelee paikkaa suorassa sitaatissa eikä toimitetussa leipätekstissä. Valinnallaan toimittaja haluaa kertoa jotain haastateltavasta ja tekee sen kommentoivan sitaatin keinoin. Sitaatti vahvistaa kuvaa, mikä rakentui aikaisemmin rönsylevän puhutavan kuvaamisesta. Kommentoivan sitaatin myötä toimittaja välttyy tuomasta julki omaa näkemystään (vrt. Makkonen-Craigin vuoronsiirtolauseet s. 52). Hulténin (ks. s. 46) sanoin toimittaja on

silti epäsuorasti läsnä myös sitaateissa, ja voi istuttaa tekstiin asenteita valitsemalla, mitä antaa haastateltavan puhua omalla äänellään. Samalla sitaattia voidaan itsessään pitää Rimmon-Kenanin nimeämänä henkilöindikaattorina, jonka lukija liittää luonteenpiirteiden verkostoon (ks. s. 40).

Lopussa toimittaja kuvaa vielä Erinin omaa reaktiota mietintäänsä: hän purskahtaa nauruun. Tästä voidaan päätellä, että häntä itseäänkin hieman huvittaa oma pohdintansa. Yhdistettynä päättelyketjuun boheemista ja rennosta tyylistä sen voi katsoa kertovan siitä, että Erin suhtautuu itseensäkin huumorilla, ei ainakaan tiukkapipoisesti.

Joskus puhetapaa kuvataan suoraan leipätekstissä eikä sitaatin lopussa.

Vähän naureskellen Erin sanoo päässeensä elämässä niin helpolla, että joskus se on melkein jurpinut.

Toimittaja on havainnoinut Erinin naureskelevan tämän sanoessa edellä mainitun kommentin elämästään. Vähän naureskellen sanottu voi tarkoittaa, että Erin ei ole sanonut kommenttiaan ihan tosissaan vaan ehkä heittänyt, kevyesti. Toimittaja kuvaa epäsuorasti (ks. Rimmon-Kenan s. 41) haastateltavan puhetavan ja toiminnankin kautta, ettei Erin ota itseään ja sanomisiaan niin vakavasti.

6.2 Referoiva kommentointi

Referoiva kommentointi on asteikon epäsuorin kommentoinnin muoto. Muodon nimi tulee ajatuksesta, että toimittaja puhtaasti referoi haastateltavan sanomista. Toimittaja ei ole näkyvästi läsnä toimijana tai siten, että osallistaisi lukijaa yhteiseen tekemiseen. Kommentoinnin muotona se on siis lähes neutraali, ja sen tarkoitus onkin lähinnä piirtää ääriviivoja haastateltavalle. Hultén tarkoittaa samaa asiaa termillä referaatti: toimittaja on eri tavoin hankkinut tietoa haastateltavasta (ks. s. 45) ja kirjoittanut tiedot jutulle sopivaan muotoon.

Chatman puolestaan puhuu henkilön identifioinnista, johon referoivan kommentoinnin yhteydessä liittyy myös menneen ajan tiivistämistä (ks. s. 48).

Kommenttina voi pitää toimittajan valintaa siitä, mitkä asiat hän on valinnut kerrottavaksi. Hemánus käyttää valinnasta sanaa pelkistäminen (vrt. s. 53). Henkilöhahmon rekonstruointumisen näkökulmasta (ks. Rimmon-Kenan ja Kantokorpi 39–42) yksittäinen lause ei vielä kommentoi vaan laajempi kokonaisuus. Referoivaa kommentointia esiintyy kaikissa jutuisissa, ja sitä on määrällisesti kommentoinnin muodoista selvästi eniten.

6.2.1 Nykyisyys: parisuhde ja perhe

Tyypillisimmin toimittaja kuvaa referoivan kommentoinnin avulla haastateltavan nykyistä elämää. Tyypillisiä aiheita ovat parisuhteeseen ja perheeseen liittyvät asiat sekä luonnollisesti asiat, mitkä tapahtuvat haastateltavan elämässä juuri nyt. Vaikutelma on se, että haastateltava on kertonut asioita elämästään, arjestaan, lapsistaan ja itsestään, toimittaja on kirjannut ne ylös sellaisena kuin haastateltava on asiat sanonut. Toimittaja on valinnut esille nostettavat asiat, mutta sen jälkeen vain muokannut puheen kirjoitettuun muotoon.

Tiina Lymin haastattelusta poimitut lauseet voisivat olla sitaatteja, jos hänen nimensä korvattaisiin persoonapronominilla. Juuri siitä tulee vaikutelma, että haastateltava on kertonut, ja toimittaja on vain kirjannut ylös.

Tuoreen suhteen toinen osapuoli ei ole julkisuuden henkilö ja työskenteleekin ihan eri alalla kuin Tiina.

Myös lapset Iida, Ella ja Reino viihtyvät uudella kotiseudullaan. Työillä on lyhyt matka taidepainotteisiin kouluihinsa ja moniin harrastuksiinsa.

Tiinan kaveripiiriin kuuluu muusikoita, näyttelijöitä ja tuottajia.

Otteet ovat luonteeltaan toteavia, pieniä referaatteja haastateltavan tämänhetkisestä elämäs-

tä. Toimittaja ei ota kantaa vaan antaa haastateltavan puhua. Pelkän referoinnin kautta käy kuitenkin ilmi monta toimittajan juttuun valitsemaa asiaa: Tiina puoliso ei ole Tiinan tavoin julkimo ja työskentelee eri alalla. Lasten nimet ovat Iida, Ella ja Reino. Näyttelijän tyttärillä on myös paljon harrastuksia, joista ainakin osa liittyy taiteeseen. Viittaus taidepainotteiseen kouluun puolestaan vahvistaa kautta jutun läsnäolevaa vihjettä Lymistä hyvin taiteellisena persoonana ja vie päättelyn seuraavalle tasolle: ovatko Lymin lapset äitinsä tavoin taiteellisia, tulevia tähtiä kenties?

Ääriviivat piirtyvät myös Hannu-Pekka Björkmania käsittelevässä jutussa, kun tämä kertoo siitä, miksi hän on haastatteluhetkellä väsynyt.

Hannu-Pekka Björkmanin yönet ovat jääneet katkonaisiksi. Puoliso, näyttelijä Minna Haapkylä, on ollut esikoisen kanssa lyhyellä matkalla, nuorempi poika heräillyt yöllä, ja Hella Wuolijosta kertovan elokuvan kuvaukset alkaneet aamuarhaisella.

Jutussa on aikaisemmin tullut selväksi, että Björkman on naimisissa näyttelijä Minna Haapkylän kanssa, mutta edellä olevasta otteesta selviää myös se, että pariskunnalla on kaksi pientä poikaa. Samalla se on tärkeä tuokiokuvaus pariskunnan arjesta: on matkoja, yöheräämisiä ja elokuvan kuvauksia, joiden takia täytyy herätä aikaisin.

Referoiva kommentointi voi kertoa lyhyesti, keitä haastateltavan elämään kuuluu. Henkilöjutussa Jussi Koivulasta perheenjäsenet esitellään yhdellä lauseella.

Ara on hänen vaimonsa, Ruttu röhkivä ranskanbulldoggi. Poika Pyry, 8, on koulussa.

Myös Milla Palomäen haastattelussa viitataan perhesuhteisiin aikaa tiivistäen.

Hän on tiiviisti tekemisissä lapsuudenperheensä kanssa. Veli asuu Espoossa, isä puolestaan on asunut Tuusulassa vanhempien taannoisesta erosta asti.

Aiempia henkilöindikaattoreita ujosta ja herkstä tytöstä tukee ajatus siitä, että nyt jo aikui-

nen Palomäki on tekemisissä lapsuudenperheensä kanssa. Henkilökuva jatkuu loogisena, eikä synnytä lukijalle ristiriitaa. Ajan tiivistäminen taas näkyy siinä, että samassa lauseessa viitataan siihen, että isä asuu Tuusulassa ja siihen, että vanhemmat ovat eronneet.

6.2.2 Menneisyys: parisuhde ja perhe

Nykyisyyden rinnalla toimittaja referoi luonnollisesti myös haastateltavan kertomaa tämän menneisyydestä. Usein myös menneisyyttä referoivan kommentoinnin aihepiireinä ovat parisuhde ja perhe. Menneisyyteen kuuluu lapsuus, jonka referointi on henkilöjutussa hyvin tyypillinen tapa kertoa haastateltavasta, jo tämän varhaisista vaiheista lähtien. Lapsuudesta kertominen luo lukijalle odotusarvoja ja antaa pohjaa syy-seuraus-päätelmille (ks. Kanto-korpi s. 41) siitä, millainen jutun henkilö on jutun lukuhetkellä eli aikuisena. Siksi referaatit lapsuudesta voivat olla merkittäviä osioita/henkilöindikaattoreita sen kuvan kannalta, mikä lukijalle lopulta jää.

Tiina vietti lapsuutensa tamperelaisessa Lentävänniemen lähiössä. Perheeseen kuuluivat yksinhuoltaja-äiti sekä veli ja myöhemmin vielä isäpuoli ja toinen pikkuveli.

Kontrasti on se, että lapsuudessaan Lymi asui lähiössä, nykyään aivan Helsingin ytimessä. Toisaalta perhekuvio luo samankaltaisuuden koheesiota siitä, että Lymi on itsekin yksinhuoltajaäiti.

Usein menneisyyden referoiva kommentti nostaa esille elämän tärkeitä tapahtumia, kuten puolison kohtaamisen, avioliiton solmimisen tai lasten syntymän. Useimmiten näihin asioihin liittyvän kommentin tehtäväksi jää ääriviivojen piirtäminen tekstistä rekonstruoituvalla henkilölle eli henkilön identifiointi.

Tiina ja miesystävä tutustuivat yhteisten ystävien kautta.

Minna Haapkylä ja Hannu-Pekka Björkman tapasivat toisensa näytellessään nuorina Ylioppilasteatterissa. Rakkaus leimahti heti.

Tuijasta oli tulla tilastotieteilijä, sillä hän pääsi heti ylioppilaaksi tultuaan Oulun yliopistoon lukemaan matematiikkaa. Luonnontieteiden kandidaatiksi hän valmistui 1978, samana vuonna jolloin solmi avioliiton Eenokki Lehtisen kanssa.

6.2.3 Elämänmuutos tai käännekohta

Menneisyyttä referoivaan kommentointiin kuuluu myös toimittajan valinta nostaa henkilöä koskeva muutos esiin. Erin Anttilan haastattelussa referoiva kommentti kertoo hänen Irlantiin muutostaan.

Läheisten ystävien merkitys korostui Erinille hänen asuessaan Irlannissa vuosina 2004–2005. Lau-laja myi asuntonsa Helsingissä ja muutti äitinsä synnyinmaahan yhdessä miehensä kanssa ajatuksella 'katsotaan, mitä tapahtuu'. Jääminen Irlantiin pysyvästi oli yksi mahdollisuus. -- Vuoden jälkeen Erin ja Vesa palasivat Suomeen innokkaina eivätkä mitenkään maitojunalla. Mentiin naimisiin ja ostettiin talo. Erin jatkoi musiikkiopintoja ja alkoi valmistella esikoislevyään.

Ajallisessa tiivistyksessä esiin nousee paitsi useita peräkkäisiä, isojaakin elämäntapahtumia (muutto, paluu, naimisiinmeno, talon osto, musiikkiopinnot ja uusi levy) mutta myös useita Anttilan henkilöhaamoon liittyviä tärkeitä henkilöindikaattoreita. Yksi niistä on täysin uusi: Anttila on puoliksi irlantilainen, koska hänellä on irlantilainen äiti. Samankaltaisuutta viestiviä vihjeitä puolestaan ovat muun muassa 'katsotaan mitä tapahtuu' -asenne, joka vahvistaa kuvaa avoimesta ja rennosta Anttilasta.

Samankaltaista toiston ja luonteenpiirteiden koheesion vahvistamisen tunnetta on Milla Paloniemeä koskevassa esimerkissä, joka koskee myös muuttoa.

Isä oli paljon tukena, kun Milla muutti Helsinkiin. Hän on tehnyt myös vinon talon remontit ja sähkötyöt.

Toistoa ovat toiminnan tasolla näkyvä tiivis yhteys lapsiperheeseen ja maininta isän tuesta. Maininnan tuesta voi muiden Paloniemestä nousseiden henkilöindikaattoreiden valossa tulkita siten, että epäonnistumisen pelossa elänyt tyttö tarvitsi tukea silloin, kun menestyk-

sen alussa muutti Helsinkiin. Tulkinnan voi perustaa myös yleistykselle ja ihmisyyden ymmärrykselle siitä, että nuori tarvitsee tukea isoissa muutoksissa.

Referoiva kommentti voi esittää myös haastateltavan elämään liittyvän tärkeän käännekohdan. Samalla referoiva kommentti nostaa esiin ensimmäistä kertaa läpi jutun esiintyvän, johtavan henkilöindikaattorin. Esimerkiksi Anna Erikssonista kertovan jutun punainen lanka on kuolemanpelko, mikä on vaivannut Erikssonin lapsesta saakka. Referoiva kommentti kertoo, miksi.

Kun Anna oli lapsi, perhe asui isän työn vuoksi Intiassa. Kerran he olivat lähdössä lentokoneella New Delhistä Varanasin kaupunkiin. Matkustajat istuivat jo paikoillaan, kun ilmoitettiin, että koneessa oli pommi ja kaikkien piti poistua. -- Polttoainetta oli varattu vain rajallisesti eikä laskeutumispaikkaa tuntunut löytyvän. Matkustajista kone vaikutti syöksyvän maata kohden. Anna muistaa vieläkin lentoemännän hätäntyneet kasvot tämän juostessa käytävää pitkin. – Lopulta kapteeni löysi kentän, ja kone pääsi laskeutumaan. Erikssonin perhe ei puhunut asiasta mitään jälkeenpäin. He eivät luultavasti kysyneet siihen, eivät edes aikuiset. Tuolloin 11-vuotiaaseen Annaan tuo matka jätti elämänmittaisen jäljen.

Hannu-Pekka Björkmanista kerrotaan jutussa, että nuorempana näyttelijän työ tuntui pettymykseltä, joka vei Björkmanin jonkinlaiseen kriisiin.

HP alkoi hakea sisältöä muista taiteenlajeista, kuten kuvataiteista. Hän löysi ikonit, ja niiden myötä heräsi kiinnostus uskontoihin.

Ensimmäistä kertaa jutussa nostetaan esiin henkilöindikaattori kaipuusta hengellisyyteen.

6.2.4 Vapaa-aika

Referoivalla kommentoinnilla sivutaan usein myös vapaa-aikaa. Seuraavissa esimerkeissä Tiina Lymistä ja Erin Anttilasta nousee useita heidän henkilökuvaansa tukevia henkilöindikaattoreita.

Kun Tiinalle järjestyy vapaailta, sopii hän ystäviensä kanssa treffit Rytmiin, Eliteen tai Kuukuuhun

tai Mr. Doniin. Naisporukkaan kuuluvat muun muassa näyttelijät Elina Knihtilä ja Mari Perankoski --.

Kuten sanottu, Rimmon-Kenanin ajatuksen mukaan (ks. s. 40) toistuvuus ja samankaltaisuus ovat keskeisimpiä periaatteita lukijan koheesio-pyrkimykselle. Tiina Lymin haastattelussa toistuvia henkilöindikaattoreita ovat taiteilijuus, itsenäisyys ja vahvan naisen leima. Hän on eronnut kaksi kertaa ja vasta tapailee uutta miesystäväänsä. Tähän henkilökuvaukseen sopii paremmin ilta näyttelijäystävien kanssa trendiravintolassa tai -kapakassa kuin koti-ilta perheen kanssa.

Sama toistuvuuden näkökulma näkyy Erin Anttilan vapaa-ajan kuvauksessa. Anttila onertonut olevansa perhekeskeinen koti-ihminen, joka asuu isossa puutalossa kauempana Helsingin keskustasta.

Tismalleen sellaista hän harrastaa ystäväporukalla perustamassaan Mummokerhossakin. Parinkymmenen ystävättären poppoo kokoontuu kerran kuussa sunnuntaisin. – Useimmiten mummoilijat kokoontuvat kahvin ja pullan äärelle virkkaamaan ja neulomaan.

Kontrastia puolestaan luo se, että nuoren, vielä lapsettoman laulajan kohdalla puhutaan mummoilusta. Koheesioon pyrkivä lukija on kuitenkin jo tähän mennessä liittännyt luontee-
piirteiden verkostoon Anttilalle ominaisen tavan nauttia ”slow-living elämästä, jossa karte-
taan turhaa kiirettä ja nautitaan pienistä mukavista hetkistä”. Hidas elämäntyylä ja mum-
moilu solahtavat mukavasti saman ”nimen” (ks. Kantokorpi s. 40) alle.

6.2.5 Työ ja urakehitys

Hyvin tyyppillinen kommentoivan referaatin esimerkki on toimittajan ajallisesti tiivistämä esitys haastateltavan työstä ja urakehityksestä. Epäsuoruudestaan ja toimittajan läsnäole-
mattomuudesta huolimatta referoiva kommentointi luo vahvoja mielikuvia ja tarvetta syy-
seuraussuhteiden arvioimiselle.

Milla piirsi ensimmäisen siilinsä opiskeluvihkon kulmaan pari vuotta aiemmin, kun hän aloitti graafisen suunnittelun opinnot Vantaalla. Samoihin aikoihin hän pääsi työharjoitteluun helsinkiläiseen pieneen mainostoimistoon. -- Kolme vuotta myöhemmin Milla noutaa Sarjakuva-Finlandian ja tanssii Linnan juhlissa. Siili on Suomen historian ensimmäinen omakustannesarjakuva, joka on noussut Akateemisen kirjakaupan myydyimpiin.

Jutun näkökulma perustuu ingressissä mainittuun kontrastiin siitä, että Paloniemi loi huonosta itsetunnostaan menestystuotteen, Kiroilevan siilin. Kontrastin luo ristiriita siitä, että huono itsetunto johti menestykseen. Kontrasti (ks. Rimmon-Kenan, s. 41) on toiston ja samankaltaisuuden tavoin lukijan koheesio-vaatimuksen periaatteista. Toimittajan esiin nostama kontrasti luo jutulle tietyn jännitteen ja draaman kaaren, koska epävarma tyttö oli lopulta Finlandia-voittaja ja yksi Linnanjuhliin kutsutuista kulttuuripersoonista.

Referoiva kommentti työuran kehityksestä voi olla sävyiltään ja sisällöltään myös hyvin neutraali eikä varsinaisesti sysää lukijaa sen suurempiin päätelmiin.

Vuonna 1979 Tuija näki oululaisessa sanomalehdessä ilmoituksen rakkausnovellikilpailusta, jonka järjesti Nyyrikki-lehti. Kilpailun suojelijana oli Kalle Päätalo. -- (Lehtinen kertoo sitaatissa, että kirjoitti kaksi erilaista tarinaa.) Molemmat tarinat hyväksyttiin julkaistavaksi Nyyrikissä. Moderni tarina myös palkittiin, se sijoitui kilpailussa sijalle 4.-10. -- Kun elettiin vuotta 1980, kirjoittaminen oli jo Tuijan päätyö. Vähitellen hän alkoi haaveilla kokonaisen kirjan kirjoittamisesta.

Kuten sanottu, Tuija Lehtisestä kertovan jutun näkökulma on kirjailijan tuotteliaisuus. Sitä taustaa vasten työuraa koskeva tekstiosuus sisältää toiston periaatteen: novellikilpailuunkin Lehtinen lähetti kaksi kirjoitusta, joista molemmat julkaistiin. Tuotteliaisuuteen liittyvää tehokkuutta viestii myös tekstissä mainittu aika: vain vuosi novellikilpailun jälkeen ”kirjoittaminen oli jo Tuijan päätyö”. Sana korostaa ajatusta siitä, että Lehtisellä tie kirjoittajaksi kävi nopeasti.

Referoivalla kommentilla toimittaja voi nostaa esiin myös henkilön poikkeuksellisia työtapoja.

Milla tekee töitä kaikkialla ja koko ajan, hän tarvitsee vain lehtiön ja musta ohuen tussin.

Referoiva kommentointi luo kuvaa utterasta, mutta boheemista työntekijästä. Tällaisen päätelmän voi nojata vaikka yleistykseen siitä, että usein ihmiset työskentelevät ns. virastoaikana, Paloniemi ei. Tällainen referoiva kommentointi luo toisaalta kontrastia Paloniemestä luotuun epävarmaan kuvaan, toisaalta toimii loogisena pohjustimena henkilöhahmon kasvutarinalle: menestyksen myötä Paloniemi on ollut vähemmän epävarma itsestään, koska tuottaa niin paljon tunteistaan huolimatta.

Enemmän poikkeus kuin normi on edelleen myös se, että ihminen tekee töitään kotona, kuten Erin Anttila.

Miehensä tapaan Erin tekee töitä kotona, ja kummallakin on talossa omat työhuoneet.

Kotona työskentely implikoi hyvin myös Anttilan työaikataulujen kanssa; joskus hän saattaa kirjoittaa lauluja aamuviiteen.

Tiina Lymin haastattelussa referaatti kuvaa puolestaan henkilöhahmon monipuolisuutta taiteilijana. Referaatin muodossa aika tiivistyy ja taloudellinen kerronta mahdollistaa monen asian mahtumisen yhteen lauseeseen.

Joinakin iltoina Tiina vaihtaa ohjaajasta näyttelijäksi ja nousee lavalle Ryhmäteatterin lavalla Jatkuvaa kasvua -näytelmän nopeasti vaihtuvissa rooleissa.

Lymin haastattelussa kantavana henkilöindikaattorina on ehdottomasti ajatus vahvasta naisesta. Edellinen esimerkki kuvaa, miten Lymi pärjää myös ammatillisesti missä vain, mikä on loogista lukijan tavoitellessa luonteenpiirteiden koheesiota.

6.2.6 Itseanalyttinen referoiva kommentointi

Referoiva kommentti voi olla myös itseanalyttistä. Katson, että kommentista tekee it-

seanalyttisen se, että sen sisällä näkyy usein jonkinlainen vuoronsiirto toimittajalta haastateltavalle (vrt. Makkonen-Craigin vuoronsiirtolauseet, s. 52). Toimittaja ei tee vuoronsiirtoa näkyvästi eikä siinä mielessä ole läsnä tekstissä. Toimittaja kuitenkin päästää haastateltavan muistelemaan, tuntemaan ja kokemaan tekstissä (ks. Makkonen-Craig, s. 53). Referoivassa kommentissa muistelu tai kokemus esitetään neutraalisti, mutta rekonstruoitua sanoma voi olla hyvinkin painava, mikä tekee esitystavasta kommentoivan.

Joka vuosi koulussa yksinhuoltajaperheen esikoinen koki saman nöyryytyksen, kun opettaja jakoi avustuksia vähätuloisille ja kailotti suureen ääneen Tiinan jälleen saavan vaateavustuksen.

Välillä pienestä Tiinasta tuntui, etteivät kenenkään muun vanhemmat olleet eronneet, mutta isättömyydestä hän kärsi ainoastaan isänpäivänä.

Esimerkissä toimittaja päästää Tiinan kertomaan, miltä tuntui köyhyys ja vanhempien ero lapsuudenperheessä. Samalla ne luovat kontrastia Tiina Lymin tämän hetkiseen elämään Suomen parhaimpiin kuuluvana näyttelijänä menestyvänä, vahvana naisena, toisaalta esimerkit toistavat suvun naisten tragediaa yksinhuoltajuudesta.

Vuoronsiirto toimittajalta haastateltavalle tapahtuu myös silloin, kun jutussa kerrotaan, miten ”Tiina myöntää auliisti olevansa täysin riippuvainen muista” ihmisistä. Samalla herää henkiin sosiaalisuuden henkilöindikaattori. Toimittaja referoi Lymin sanomaa ja tulee samalla vahvistaneeksi esiin noussutta henkilöindikaattoria toiminnan kautta.

Kun hän kerran yritti olla vuorokauden yksin mökillä, pupu meni pöksyyn ja illaksi oli palattava takaisin kotiin.

Itseanalyttistä kommentointia esiintyy kaikissa muissa kommentoinnin muodoissa paitsi havainnoivassa kommentoinnissa ja kohtauskommentoinnissa.

6.3 Kohtauskommentointi

Kohtauskommentointi tarkoittaa nimensä mukaisesti useampaa kuin yhtä lausetta. Se on kokonainen kohtaus haastateltavan elämästä. Usein toimittaja on kirjoittanut sen preesen-

sissä, vaikka kyse on menneestä hetkestä. Otteeseen sisältyy draaman kaari, alku, huipenus ja loppu, jonka vuoksi olen nimennyt kommentoinnin muodon juuri kohtauskommentoinniksi: se on kuin elokuvan tai näytelmän yksi kohtaus upotettuna journalistiseen tekstiin. Tätä kommentoinnin muotoa esiintyy aineistossani kaikkein vähiten.

6.3.1 Tilanne menneestä

Kohtaus voi olla tilanne menneestä, johon toimittaja on kirjoittanut itsensä mukaan. Todellisuudessa haastateltava on ehkä kertonut tapahtuneesta hänelle vasta haastattelutilanteessa tai toimittaja on saanut tiedon muusta lähteestä. Vaikutelmaa siitä, että myös toimittaja on mukana menneessä, luo presensin käyttö, jolla toimittaja kiinnittää itsensä ja samalla lukijan käsillä olevaan hetkeen. Toimittaja luo lukijalle mielikuvatilanteen, jota myös lukija seuraa sivusta. Menneisyyteen ei välttämättä viitata millään muulla kuin vuosiluvulla. Esimerkiksi juttu Milla Paloniemestä alkaa näin:

Parikymppinen tyttö istuu pöydän takana villapaidassa ja tulipunaisessa rastatukassa. Edessään hänellä on nivaska sarjakuvalehtiä, jotka hän on tehtaillut äitinsä kopiokoneella. Sarjakuvissa seikkaillee hassu siili. Tyttö on tullut myymään lehtisiään Helsingin sarjakuvafestivaaleille, mutta ei uskalla jutella kenellekään. Sarjakuva puhukoon puolestaan. On vuosi 2005, ja lehtien menekki yllättää myyjän.

Ote kertoo siitä, miten sarjakuvataiteilija Milla Paloniemen menestyksekkäs ura lähti liikkeelle. Toimittaja asettaa itsensä ja lukijan menneen hetken sivustaseuraajaksi ja kuvaa haastateltavan luonteenpiirteitä tämän toiminnan ja tekojen kautta (ks. Rimmon-Kenan, s. 41). Kommentointia kohtaus on siksi, että se sanavalintoineen implikoi vaatimattomuutta, joka nousee johtavaksi henkilöindikaattoriksi: kohtauksessa on ujo tyttö, kopiokone ja hassu siili. Ei esimerkiksi itseään supliikisti myyvä, markkinointihenkinen tyttö, joka on saanut uuden sarjakuvakirjansa juuri ulos kustantamonsa painosta. Siilikin on pelkästään hassu, ei vielä maankuulu, mitä se on tänä päivänä. Toimittaja kertoo epäsuorasti kohtauskommentoinnin avulla, että kyseessä on vaatimaton, ujo ja tavallinen tyttö. Olennaista on, että toi-

mittaja ei tekstissä suoraan määrittele Paloniemeä muuten kuin ujoksi, vaan kertoo vihjeet kohtausten avulla. Kohtauksessa voi nähdä Hulténin sanoin tekstiin istutettuja asenteita (ks. s. 46) esimerkiksi siitä, mikä on vaatimatonta. Kohtaus jättää epäselväksi, mistä toimittaja tietää, ettei kohtauksessa oleva tyttö uskalla puhua kenellekään. Tässä valossa kohtauskommentoinnin esitystavan voi nähdä myös esimerkkinä siitä, miten toimittaja kertoo haastateltavan päänsisäisiä asioita, sellaisia, mitä tämä ei ole edes sanonut ääneen (vrt. Lassila-Merisalo s. 49.). Samaista kohtausta voi pitää dramatisointina menneestä (ks. Hemánus s. 53.)

Myöhemmin jo esiin nostettua henkilöindikaattoria vahvistetaan kuvailulla Paloniemen lapsuudesta.

Omakotitalo seisoo keskellä peltoa, 14 kilometrin päässä Jalasjärven keskustasta. Milla huristaa kotoa keskustaan mopolla heti, kun täyttää 15 vuotta. Koti on tavallinen: isä sähköasentaja, äiti pyörittää tilitoimistoa.

Esimerkki häilyy referoivan kommentoinnin ja kohtauskommentoinnin välillä. Kohtauskommentoinniksi sen erottaa preesens-kerronta menneestä ja se, miten kohtaus luo vaikutelman, että myös toimittaja on menneessä näkemässä talon keskellä peltoa. Viittaus Jalasjärveen, peltomaisemaan ja 14 kilometrin etäisyyteen implikoi maaseutua. Elämä maaseudulla vahvistaa henkilöindikaattoriksi noussutta vaatimattomuutta, koska yleistyksenä voidaan ajatella, että elämä maaseudulla on vaatimattomampaa kuin kaupungissa. Kiinnostavaa on myös tekstistä nouseva näkemys tavallisuudesta. Toimittajan mukaan vanhempien ammatit implikoivat tavallisuutta.

6.3.2 Tilanne menneestä ja nykyhetkestä: elämän käännekohta

Toinen kohtauskommentoinnin muoto on se, että toimittaja eläytyy haastateltavan elämään niin, että puhuu tämän suulla. Tällainen kohtauskommentointi on intensiteetiltään hyvin

vahvasti dialogista, toiseen suuntautuvaa (ks. Linell, s. 33). Toimittaja on kirjoittanut jutun kuvitellun keskustelukumppanin, jolle sanansa suuntaa. Kohtauksessa ovat mukana haastateltava, lukija ja toimittaja: Haastateltava on kertonut haastattelutilanteessa toimittajalle itsestään eli kohtauksessa näkyy otteita hänen elämästään. Toimittaja puolestaan on rakentanut muistiinpanojensa pohjalta tarinan, jota kertoo haastateltavan suulla lukijalle, joka kuuntelee. Näin tapahtuu nyrkkeilijä Jussi Koivulaa käsittelevässä jutussa. Kyseisessä jutussa kohtauskommentointia on käytetty rakenteellisena tehokeinona. Toimittaja on luonut jännitettä (ks. Hemánus, dramatisoiminen, s. 58) Koivulan menneisyyden ja nykyisyyden välille aloittamalla ja myös lopettamalla jutun kohtauskommentoinnilla.

Näpit irti tai puren. Minuun ei koske kukaan.

Minä olen Koivulan Jussi Hämeenlinnasta. Olen kuusivuotias ja sitä mieltä, että halaaminen on hanurista. Äiti ja iskä eivät pidä minua koskaan sylissä, mutta mitä väliä. Koskettaminen on ällöttävää. Sossun ämmät yrittävät aina halia, mutta ne ovatkin kusipäitä, sanoo isi, ja isi tietää.

Nyt on vuosi 1990. Meidän perhe asuu kerrostalossa, Katuman lähiössä. Äidiltä loppuivat sairaanhoitajan hommat, ja iskä on sairaseläkkeellä kirjanpainajan työstä. Molemmat kännäävät koko ajan. Kun äiti on ottanut yhdenkin, hänen suunsa menee typerästi mutruun. Siitä tietää, että pian tapellaan. Äiti aukoo päätään, isi lyö äitiä kitaralla, minä olen välissä ja huudan turpa kiinni äiti ja lopeta isi, mutta äiti ei ole hiljaa eikä isi lopeta.

Tuokiokuvaus ei ole sitaatti vaan takauma, toimittajan kohtaukseksi muotoilema muistikuva, lähes tulkinta (vrt. Chatman, s. 50) Koivulan lapsuudesta. Siitä kertoo myös tekstissä mainittu vuosiluku. Eläytymisen tehoa lisää preesensin käyttö. Kohtaus tarjoaa tarttumapintaa useille henkilöindikaattoreille ja vihjeille henkilön maailmankuvasta, kun toimittaja kuvaa Koivulan lapsuutta tämän toiminnan ja ajatusten kautta. Kuten edellä Milla Palonien esimerkissä (s. 84), toimittaja ikään kuin kuvaa Koivulan päänsisäistä maailmaa lapsena kohtauksen avulla. Inhimillisen ihmistiedon (ks. Kantokorpi, 39) valossa lukijana voi päätellä, että lapsi ei Koivulan tavoin normaalisti inhoa halaamista. Ajatus herättää seuraavanlaisen päättelyketjun: Koivula ei ole saanut normaalia huolenpitoa vanhemmiltaan. Se on lapselle liian iso asia käsiteltäväksi, joten on ollut helpompi kääntyä vastaan koko ajatusta koskettamisesta. Henkilöindikaattoriksi nousee henkilön kovapintaisuus, josta kertoo paitsi henkilön toiminta myös kohtauspuheen aggressiivinen sävy (ks. Rimmon-Kenan, puheen muoto ja tyyli, s. 41). Kohtaus implikoi kaikkine piirteineen myös lapsen hätää.

Juttu päättyy samankaltaiseen kohtaukseen, mutta Koivula itse näyttäytyy siinä erilaisessa valossa kuin lapsuuden takaamaa kuvaavassa kohtauksessa. Kohtausten välille on luotu draamankaari: kertomus alkaa siitä, että Koivulaa itseään kohdellaan huonosti lapsena ja päättyy siihen, että hän itse toimii isänä täysin päinvastoin.

Näpit irti pojastani. Jos kaahaatte lähellekään häntä, pomppaan suojatielle ja pysäytän autonne omin käsin.

Minä olen Koivulan Jussi Tampereelta. Olen 28-vuotias ja sitä mieltä, että jos lähtee HopLop-leikkipaikkaan, kannattaa ottaa varapaita mukaan – eikä räplätä kännykkäänsä. Riehun temppuradalla niin, että paitani kastuu litimäräksi. Perässäni roikkuu aina kymmenen mukulaa, jotka kiljuvat kilpaa: Ota mut kiinni! He eivät malta mennä edes piiloon vaan haluavat vain, että huomaan heidät. Lapset pitää nähdä. Pitää sanoa wauuu, vaikka lapsi heittäisi vain palloa.

Kohtauksessa toteutuu useampi Rimmon-Kenanin mainitsema lukijan koheesiopyrkimyksen (ks. s. 44) periaate. Toisaalta kohtauksen aggressiivissävytteinen alku on toistoa ja samankaltaisuutta siitä samasta kovanpintaisesta pojasta, joka Koivula lapsena oli. Toisaalta koko kohtaus (myös alku) on yksi iso kontrasti monellakin tasolla. Koivula puhuu sossuntätien halauksien sijasta perheille suunnatusta HopLop-paikasta, mikä implikoi Koivulan nykyistä tasapainoista perhe-elämää. Sen lisäksi toimittaja kuvaa Koivulan toiminnan ja tekojen kautta, miten erilainen vanhempi hän on kuin hänen omat vanhempansa olivat. Kohtaukset yhdessä implikoivat Koiviston elämän käännekohtaa ja sitä, että aina on toivoa; huonoistakin oloista voi nousta ja elää myöhemmin tasapainoista elämää.

Kohtauskommentointi on oman aineistoni valossa harvinaista. Voidaan ajatella, että kohtauskommentointi on paitsi tehokas myös taloudellinen keino kertoa asioita haastateltavan elämästä. Tehokas siksi, että lukijan on helppo tempautua mukaan juttuun, koska tuntuu, että haastateltava puhuu tekstin kautta suoraan minulle eli lukijalle. Lukijaan suuntautuva puhe tuo henkilön myös hyvin lähelle. Taloudellista se on siksi, että toimittaja välttyy monimutkaisten lauserakenteiden ja syy-seuraus-suhteiden selittämiseltä, että sitten tapahtui sitä ja sen jälkeen tuota. Jos toimittaja olisi kertonut edellä kuvatun ensimmäisen pätkän Jussi Koivulan elämästä imperfektissä ja rakenteeltaan tyyppillisemmässä muodossa, hän

olisi todennäköisesti keventänyt leipätekstiä sitaateilla, miltä hän välttyy kirjoittaessaan sen kohtauskommentoinnin muotoon. Kuten sanottu, preesens-kerronta ja puhe suoraan lukijalle tuovat tarinan lähemmäksi, koskettavat enemmän juuri siksi, että sen myötä lukija voi kokea olevansa lähes kasvokkain haastateltavan kanssa.

6.4 Arvioiva kommentointi

Arvioiva kommentointi tarkoittaa esitystapaa, johon sisältyy hypoteettinen tai epävarma ote. Arvioiva kommentti voi olla kuvitellulle keskustelukumppanille eli lukijalle suunnattu kysymys, jolloin se synnyttää dialogisuutta tekstissä (ks. Linell, s. 37). Arvioiva kommentti voi olla myös lause, johon sisältyy epävarmuuteen viittaavaa kielen ainesta (tuntuu olevan, lienee, ehkä). Kommentoinnin muotona se on esitystapa, joka jättää lukijalle varan ajatella toisin, koska toimittaja ei väitä, että hänen arvionsa on totta. Toimittaja on läsnä kysymässä, varovaisesti tuntemassa ja kokemassa ja joskus pohjustamassa tai testaamassa tekstissä esiin nousevaa henkilöindikaattoria (ks. Rimmon-Kenan, s. 44, vrt. Makkonen-Craigin pohjustuslauseet, 57). Arvioiva kommentointi antaa toimittajalle välineen myös siihen, ettei hänen tarvitse tuoda suoraan julki omia näkemyksiään.

6.4.1 Henkilöindikaattori

Yksi arvioivan kommentoinnin muodoista on haastattelutekstin lomassa esitetty kysymys. Sillä toimittaja usein kommentoi haastateltavaan liitettävää henkilöindikaattoria. Toimittaja joko nostaa henkilöindikaattorin ensimmäistä kertaa esille tai sisällyttää kysymykseen oletuksen siitä, että lukija jo tunnistaa henkilöindikaattorin.

Kysymyksiä on erilaisia. Kysymys voi olla toimittajan sisäistä monologia tekstin sisällä, lukijalle esitetty kysymys tai kysymys, joka on osoitettu haastateltavalle ja kirjoitettu juttuun siinä muodossa, jossa toimittaja voisi sen esittää haastattelutilanteessa. Se voi olla

myös jutun alussa esitetty kysymys, johon juttu vastaa tai johon lukija odottaa jutun vastaavan (vrt. Makkonen-Craigin pohjustuslause, s. 57). Oletusarvona on, että kysymys vaatii vastausta. Joskus haastateltava vastaa siihen sitaatissa, joskus toimittaja referoi vastauksen leipätekstiin. Henkilöjutuissa esiintyy myös kysymyksiä, joihin sisältyy toimittajan oletus siitä, miten lukija vastaa.

Hannu-Pekka Björkmanin haastattelussa kysymys on osa referaattia, joka kertoo näyttelijän tulevista projekteista.

Helsingin Q-teatterissa saa helmikuussa ensi-iltansa näytelmä Aivan kuin minua ei olisikaan. Se on tositarina Bosnian sodasta ja vankileiriltä hengissä selvinneestä naisesta. Elena Leeve näyttelee naista, HP leirijohtajaa, joka ottaa naisen luokseen asumaan.
 Tarina ravisuttanee katsojaa, mutta miten roolin järkyttävyyttä kestää näyttelijä, joka uppoutuu siihen koko olemuksellaan?

Toimittaja esittää kysymyksen siinä muodossa kuin sen voisi haastatteluhetkellä esittää. Hän tulee esittäneeksi epäsuoran arvion siitä, että näytelmä ravisuttaa katselijoita mutta myös näyttelijää. Viittaus tarinan ja roolin järkyttävyyteen asettaa oletuksen Björkmanin vastauksesta. Kysymys toistaa ja testaa Björkmanista esitettyä herkkyyden henkilöindikaattoria, jolloin se myös sisältää implikaation siitä, että Björkman ei ehkä kestä, koska hän on niin herkkä. Björkman itse vastaa kysymykseen suorassa sitaatissa.

Henkilöjuttu Jussi Koivulasta alkaa aukeamalla, jonka ensimmäisellä sivulla Koivula pitää sylissään suu virneessä hymyilevää poikaansa. Molemmat katsovat lähikuvassa kameraan. Toisella sivulla koko perhe makaa yhdessä sängyllä, Pyry-poika keskellä, isän ja äidin kädet pojan ylle kietoutuneina. Ingressissä kerrotaan, että Koivulalla oli lapsena kaksi toivetta: että vanhemmat eivät joisi ja vaikka joisivatkin, hän saisi elää heidän kanssaan. Sen jälkeen toimittaja kysyy:

Millainen isä pikku-Jussista kasvoi?

Toimittaja heittää jutun alkuun aihetta pohjustavan kysymyksen, johon lukija odottaa jutun vastaavan (vrt. Makkonen-Craig, pohjustuslauseet, s. 57). Kysymys on esitetty lukijalle, mutta tämän oletetaan muodostavan vastauksen tulevien henkilöindikaattoreiden perusteella. Kysymys on heitetty ilmaan kiinnostuksen herättäjäksi: jutun luettuaan lukija voi itse päätellä vastauksen, jolloin toimittaja välttyy tuomasta julki omaa näkemystään (ks. Makkonen-Craig, vuoronsiirtolauseet, s. 57). On oleellista avata, mitä kysymyksen ympärillä kerrotaan; sillä on suuri painoarvo lukijalle välittyvien merkitysten kannalta (ks. diskursiivisen teon ja laajemman toiminnan yhteys Linell, s. 38). Vaikka en tässä tutkimuksessa useimmiten puutu jutun kuvalliseen antiin, esimerkiksi tässä tilanteessa kuvakerronta yhdessä tekstin kanssa antaa useita vihjeitä vastauksesta: Jussi pitää huolta pojastaan, toisin kuin hänen vanhempansa tekivät, ja viettää onnellista perhe-elämää. Kysymys yhdessä kuvakerronnan ja muun ingressin kanssa kertoo epäsuorasti kontrastin kautta, että Koivulasta kasvoi hyvä isä. Siksi se on arvioivaa kommentointia.

Toisaalta toimittajan esittämä kysymys voi olla luonteeltaan pohtiva ja sisältää itsessään lukijan keräämiä henkilöindikaattoreita vahvistavaa ainesta, kuten Tiina Lymiä koskevassa henkilöjutussa. Ennen kysymystä kerrotaan, mitä kaikkea Tiina tekee: työskentelee teatteriohjaajana, näyttelijänä ja kirjoittaa novellikokoelmaa. Ja melkein jutun lopussa toimittaja esittää kysymyksen, joka sivuaa koko jutun kantavaa henkilöindikaattoria kaikesta selviävästä yksinhuoltajaäidistä:

Miten ihmeessä Tiina ehtii ja jaksaa kaiken?

Toimittaja esittää kysymyksen Lymille kirjoittaen auki heidän käymänsä dialogin. Lisäksi hän esittää kysymyksen itselleen ikään kuin pohtien tekstin sisällä ”ääneen” Lymin jaksamista. Samalla toimittaja osallistaa lukijan ihmettelemään samaa asiaa (ks. Linell, s. 33). Kysymys sisältää ihmetyksen siitä, miten Tiina ehtii ja jaksaa kaiken, mitä hän tekee. Ylipäätään toimittaja tulee kysymyksen muodossa arvioineeksi Tiinan työmäärän suureksi. Lisäksi ihmetys sisältää hienoisen oletuksen, että Tiinalla on niin paljon kaikkea jaksetta-

vaa, etteivät monet muut varmasti jaksaisi samanlaista työmäärää. Tämä arviointiketju puolestaan implikoi sitä, että Tiina on vahva nainen. Kysymyksen jälkeen toimittaja antaa Lymin vastata kysymykseen pitkän suoran sitaatin verran.

Milla Paloniemen henkilöjutussa käsitellään sarjakuvataiteilijan kasvua ulos ujoudesta. Lopussa toimittaja kysyy edellisen esimerkin tyyliin kysymyksen, joka sulkee koko teeman:

Entä ujous? Vieläkö Milla on epävarma?

Koko jutun näkökulma on se, että ujosta työstä kasvoi menestyvä sarjakuvataiteilija. Toimittaja testaa vielä sen paikkansapitävyyttä ja jatkuvuutta kysymyksellä jutun lopussa. Kysymys on suunnattu haastateltavalle, mutta se ei ole suoraan sinä-muodossa. Siitä tulee vaikutelma, että toimittaja osallistaa lukijan myös pohtimaan vielä kerran sitä henkilöindikaattoria, minkä on haastateltavaan liittännyt. Vaikutelma on, että toimittaja ja lukija kysyisivät kysymyksen yhdessä. Toimittaja ei päästä Paloniemeä vastaamaan suoralla sitaatilla, mutta jakaa hänelle tekstin sisällä vuoron referoivan itseanalyysin muodossa: ”Tunne on jäänyt entistä enemmän taakse”, mikä puolestaan vahvistaa jutun lähtökohtaa kasvutarinasta.

Joskus kysymys on esitetty sinä-muodossa suoraan haastateltavalle. Anna Erikssonin haastattelussa Eriksson ruotii hyvin yksityiskohtaisesti hallitsevaa kuolemanpelkoaan ja elämänsä nuorempana, kun se oli vaikeampaa. Tässä valossa toimittaja testaa henkilöindikaattoria pelokkuudesta. Kysymys sisältää kommentin siitä, että joskus on mennyt huonosti:

Meneekö elämässäsi nyt hyvin?

Joskus kysymys on osoitettu suoraan lukijalle. Silloin kysymys luo paitsi toimittajan läsnäolon tuntua, myös dialogisuutta; se osallistaa lukijaa yhteiseen toimintaan (ks. Makkonen-

Craig, s. 35, Linell s. 37). Toimittaja asettaa lukijan myös kysyjän paikalle, jolloin lukija jää dialogin toisena osapuolena odottamaan vastausta juuri lukemaansa kysymykseen. Näin on Milla Paloniemeä käsittelevässä henkilöjutussa. Jutussa kerrotaan, että Paloniemi on luonut omasta epävarmuudestaan siilihahmon, jossa Paloniemen omat tunnetilat purkautuvat rehellisesti mutta humoristisesti:

Aluksi Millan siili oli vain hassu ja kiroileva. Nykyään tunneskaala on laajempi ja syitä kiroilulle on entistä enemmän. Siili tuntee häpeää, epävarmuutta sekä sosiaalisten tilanteiden ja uuden pelkoa. Se raivoaa itseksensä vasta, kun tilanteet ovat jo ohi. Kuulostaako tutulta?

Kun lukija on saanut tietää, millainen siili on ja millaisia tunteita Paloniemi käy läpi siilihahmon kautta, lukijalta kysytään, kuulostavatko tunnetilat tutulta. Tunteet ovat niin yleismaailmallisia (vrt. Chatman, yleistys s. 55), että harva vastaa mielessään ei. Oikeastaan kysymys sisältää oletuksen siitä, että lukija vastaa kyllä, koska toimittaja on jutun edetessä asettunut useaan otteeseen haastateltavan puolelle. Kysymyksellä hän vahvistaa tätä asetelmaa kutsuu haastateltavaa olemaan samaa mieltä ja sympatisoi Paloniemeä. Tähän tulkintaan vaikuttaa yksittäisen kysymyksen lisäksi jutun Paloniemestä luoma luonteenpiirteiden verkosto ja ujoina tytöstä tähdeksi -näkökulma.

Myös kirjailija Tuija Lehtistä käsittelevässä jutussa toimittaja on päättänyt kysyä suoraan lukijalta. Toimittaja on kysyjä, lukija on oletettu vastaaja ja haastateltava kysymyksen kohde.

Tunnetteko hänet? (Hän on Tuija Lehtinen, joka on kirjoittanut ällistyttävän määrän kirjoja:täydet sata.) Mikä on hänen salaisuutensa?

Kysymys on jutun ensimmäinen lause. Juttu alkaa aukeamalla, jossa on lähikuva Lehtisen kasvoista ja ingressin ensimmäisinä sanoina Tunnetteko hänet?. Lukija on heti vuorovaikutustilanteessa, dialogissa toimittajan ja jutun haastateltavan kanssa. Tai oikeastaan lukijat, koska toimittaja esittää kysymyksen monelle. Vuorovaikutuksen tunnetta lisää se, että Leh-

tinen katsoo kuvasta lukijaa suoraan silmiin. Kielellisen ympäristön lisäksi lukijan täytyy jälleen kiinnittää huomiota myös visuaaliseen ympäristöön ymmärtääkseen dialogin kulun (vrt. Linell, s. 33). Toimittaja kuitenkin heti paljastaa, kuka on kyseessä ja mikä hänessä on tärkeää – toisin sanoen, miksi hänet oikeastaan pitäisi tuntea ja, mikä tärkeintä, miksi juttu on tehty. Täten pelkkä kysymys voidaan nähdä arvioivan kommentoinnin muotona. Ingressiin kuuluu vielä toinen kysymys siitä, mikä on Lehtisen salaisuus. Kysymys sisältää olettuksen eli kommentin, että Lehtisellä täytyy olla jokin salaisuus, koska hän on kirjoittanut niin ällistyttävän määrän kirjoja. Kysymys nostaa ensimmäisen kerran esiin henkilöindikaattorin Lehtisen tuotteliaisuudesta, jota toistetaan läpi jutun (vrt. Makkonen-Craig, pohjustuslause, s. 52).

6.4.2 Toimittajan intuition kohde

Arvioivan kommentoinnin muotoihin lukeutuvat myös rakenteet, jotka ilmaisevat jonkinlaista epävarmuutta. Tarkoitan niillä toimittajan esille nostamia, mielipiteellisiäkin havainnoja, joiden esitystavassa on intuitiivinen piirre tai viittaus tunteeseen. Tämä tarkoittaa sitä, että toimittaja ei väitä arvioidensa olevan yleisesti totta.

Arvioivan kommentoinnin kohteena voi olla oikeastaan mitä vain, minkä vuoksi en ole jaotellut kommentoinnin kohteita samalla tavoin kuin aikaisemmissa aineiston analyysin luvuissa. Oleellista on, että arvioivan kommentin epävarman luonteen vuoksi toimittaja voi kommentoida useita asioita välttyen siltä, että määritteli haastateltavaa suoraan.

Tyypillisessä ilmaisussa toimittaja kertoo haastateltavan olevan jonkin oloinen. Usein toimittaja nostaa näin esille jonkin henkilöä määrittävän henkilöindikaattorin. Se on henkilön luonnehdinnan piirre, jota Rimmon-Kenan (ks. s. 40) kutsuu suoraksi määrittelyksi. Siinä toimittaja kuvaa eksplisiittisesti eli ulkopuolelta henkilöä adjektiivein tai substantiivein. Ensimmäinen esimerkki on Tiina Lymistä, toinen Tuija Lehtisestä. Tiina Lymistä juttu ava-

taan seuraavalla lauseella:

Töölöläisen ravintolan loosipöydässä istuu tyytyväisen ja onnellisen oloinen nainen --. (MN 3, 1/12.

Hän on silti hieman varautuneen oloinen --.

Lehtisestä sanavalinta saattaa luoda vahvoja mielikuvia siitä, että kirjailija on hieman etäällä eikä ehkä anna itsestään kaikkea. Lymiä koskevassa esimerkissä tunnelma on lähes päinvastainen varsinkin, kun henkilö ajetaan juttuun sisään kyseisillä sanoilla.

Toinen jutuissa esiintynyt arvioivan kommentoinnin muoto on toimittajan tapa esittää intuitiivisia havaintojaan rakentein *tuntuu*, että tai *tuntuu olevan*. Sillä viitataan henkilöön itseensä tai haastateltavan uraan. Tuntijana on toimittaja, joka esittää sanavalintojen avulla merkittäviäkin päätelmiä haastateltavasta, mutta keventää ilmaisua epävarmuutta ilmaisevalla rakenteella.

Monen mutkan jälkeen Tiina tuntuu löytäneen kotinsa Helsingin Töölöstä.

Työrintamalla tuntuu olevan jatkuvasti monta rautaa tulessa.

Toimittaja kommentoi sanavalinnoillaan sitä, että Tiina tykkää asua Töölössä. Jää epäselväksi tekeekö toimittaja arvionsa sen perusteella, miltä Lymi haastattelutilanteessa vaikuttaa (onnellisen ja tyytyväisen oloinen) vai sen perusteella, mitä Lymi on kertonut lastensa viihtymisestä ja lyhyistä matkoista harrastuksiinsa. Vihjeitä kyllä on, eikä toimittajan intuitiota ole tarvetta lukijana epäillä. Töölössä eli Helsingin keskustassa asuminen voi implikoida city-ihmistyyppiä, joka viihtyy nimenomaan kaupungissa varsinkin, kun jutusta löytyy tällaista henkilöindikaattoria tukevaa materiaalia. Lisäksi toimittaja kertoo metonymian (monta rautaa tulessa) avulla, että Lymillä on meneillään paljon erilaisia asioita työrintamalla. Jutussa kerrotaan perusteluksi, että Lymi työskentelee välillä näyttelijänä, välillä ohjaajana ja kirjoittaa lisäksi kirjaa. Se voi puolestaan implikoida työteliästä ja pärjäävää

ihmistä, mikä toistuvuudessaan ja samankaltaisuudessaan luo koheesiota henkilöhahmoon. Tuija Lehtisestä tekstissä esiintyvät arviot liittyvät Lehtiseen kirjailijana. Siihen, mitä teemoja hän käsittelee ja miten paljon hänellä on uusia ajatuksia tuleviin kirjoihin. Tällaisilla arvioivan kommentoinnin muodoilla perustellaan jutun näkökulmaa Lehtisestä tuotteliaana kirjailijana ja vahvistetaan hänestä jo luotuja mielikuvia.

Eräs teema tuntuu olevan tällä hetkellä ylitse muiden.

Silti tuntuu, että hänen mielessään raksuttaa ties miten monta uutta juonta ja henkilöä kirjaa varten.

Epävarmuutta ilmaisevia sanavalintoja henkilöjuttujen arvioivan kommentoinnin muodoissa ovat myös ehkä ja lienee. Usein tekstissä piilee kuitenkin selvä arvio, joka tekee esimerkeistä kommentoivia. Ensimmäisessä se on jonkin teeman arvottaminen metonymisesti ylitse muiden, mikä tarkoittaa käytännössä, että jokin teema kiinnostaa Lehtistä eniten. Myös toisessa lauseessa esitystapa on metonyminen, jossa ties miten monta tarkoittaa yksinkertaistettuna sitä, että aiheita on niin paljon, ettei niitä kaikkia voi edes tietää.

Toimittaja ripottelee Lehtisestä tuotteliaisuuden henkilöindikaattoreita jutun useaan kohtaan. Seuraavissa esimerkeissä toimittaja esittää arvion siitä, miksi Lehtinen on niin tuottelias. Arvioivaan kommentointiin kuuluu kuitenkin – syystä tai toisesta – pehmennys sanoilla ehkä ja lienee.

Ehkä tuottelias ura vaatii kirjailijaa imemään ympäristöstä jatkuvasti aineksia uusiin tarinoihin.

Tässä lienee tuotteliaisuuden perusta: Tuija ei ole koskaan uskonut inspiraatioon.

Lehtistä koskeva henkilöjuttu pureutuu kautta jutun Lehtisen tuotteliaisuuteen. Juttu kertoo, että häneltä on ilmestymässä sadas kirja ja kuten aikaisemmin käy ilmi, jutun ingressissä jo kysytään ”Mikä on hänen salaisuutensa?”. Lehtisestä kertovan henkilöjutun on luonnollisesti pyrittävä vastaamaan alussa esitettyyn kysymykseen ja tässä se on tehty arvioivan kommentoinnin keinoin. Kysymys on laadultaan ja laajuudeltaan sellainen, että siihen on

vaikea vastata yksiselitteisesti. Lukija tuskin olettaa, että Lehtinen vastaisi ”Salaisuuteni on se, että...”. Juuri tästä syystä, koska jonkinlainen vastaus on kuitenkin annettava, toimittajan on perustellumpaa käyttää ilmausta, joka jättää varan muille tulkinnoille eli sille, että asia voi olla toisinkin. Tässä kohdassa arvioivaa kommentointia voikin verrata Chatmanin nimeämään tulkintaan, joka tarkoittaa myös suoraa kommentointia ja erityisesti tarinan elementin ydinolemuksen ja tärkeyden avointa selittämistä (ks. s. 50). Jättämällä varan lukijan tulkinnoille toimittaja kutsuu lukijaa dialogiin eli pohtimaan valitsemiaan asioita lukemisen lomassa. Samalla toimittaja siirtää tekstin sisällä ajatusvuoron lukijalle (vrt. Makkonen-Craig, vuoronsiirtolauseet, s. 52) ja välttyy sanomasta aivan suoraan omia mielipiteitään (ks. Linell, s. 33).

Erin Anttilan haastattelussa arvioijina ovat sekä toimittaja että Anttila itse.

Erin kuvailee itseään tyypiksi, joka ei helposti vedä herneitä nenään. Se lienee yksi syy perusonnelliseen olotilaan.

Esimerkissä näkyy jälleen toimittajan tekstin sisällä tekemä vuoronsiirto (ks. s. 52). Toimittaja päästää Anttilan itse kuvailemaan itseään, jolloin hän välttyy itse suoralta määrittelyltä. Suora määrittely, arvioivan kommentoinnin pehmittämä tosin, tulee vasta haastateltavan itsearvioinnin jälkeen. Se sysää vastuuta kommentista toimittajalta haastateltavalle (vrt. Makkonen-Craig, s. 52), mutta ei piilota toimittajan tulkitsevaa ääntä. Anttilaa kuvaava henkilöindikaattori on kuitenkin perusonnellisuus. Onnellisuus on todella iso ja abstrakti asia määriteltäväksi, samalla tavoin kuin kuolemanpelko Anna Erikssonin jutussa. Siksi sitä on perusteltua käsitellä arvioivan kommentoinnin keinoin.

Sama ajatus toistuu Hannu-Pekka Björkmanin henkilöjutussa. Jutussa kerrotaan, miten Björkman oli juuri päässyt himoitsemaansa työhön Kom-teatteriin, mutta oli samaan aikaan oli löytänyt hengellisyyden ja liittynyt ortodoksiseen kirkkoon. Björkman kuvaa, miten hän erakoitui komilaisten reissuilla omiin oloihinsa, kierteli yksin antikvariaatteja jne. Sitaatin

jälkeen toimittaja nostaa taas esiin Björkmanin liitetyn henkilöindikaattorin, herkkyuden.

Ehkä HP suojeli itseään erakoitumalla, varjeli omaa herkkyyttään.

Jutusta ei kuitenkaan käy ilmi, onko Björkman itse kertonut, että vetäytyi yksinäisyyteen varjellakseen omaa herkkyyttään vai onko se toimittajan arviointia.

Myös verbi saattaa yhdistettynä toiseen verbiin ilmaisee vahvasti epävarmuutta ja esiintyy arvioivan kommentoinnin muodoissa.

Saattaa johtua syksyllä täytetyistä pyöreistä tai ihan sattumasta, mutta viime aikoina Tiina Lymi, 40, on joutunut miettimään ikäänsä.

Siitä taustasta on saattanut tarttua jotain aikuisiälle ja näyttämölle asti, jonkun äänenpaino tai vaikka äidin käsien asento mummon rooliin.

Esimerkit ovat tyypillisiä siitä, että niissä kirjoittaja jättää lukijalle varan ajatella myös toisin. Esimerkeissä jätetään jotakin epäselväksi, määrittelemättömäksi.

Epävarmuus viestii siitä, että toimittaja esittää haastateltavasta havaintoja tai tulkintoja varoen. Uskoakseni toimittaja haluaa kuitenkin esittää arvioita, koska henkilöjutun päämäärä on antaa ihmisestä itsestään jonkinlainen kuva. Arvioiva kommentointi on sitä ainesta, jolla kuvaa luodaan, mutta samalla sellaista ainesta, joka jättää muunlaisia ajattelutapoja avoimeksi (vrt. Chatmanin tulkinta, s. 55.). Arvioiva kommentointi jättää lukijalle varan ajatella jotenkin toisin. Samalla se päästää toimittajan tietystä vastuusta. Voidaan ajatella, että kun toimittaja on esittänyt näkemyksensä varoen ja lukijan ajatuksille tilaa jättäen, ei lukija voi katsoa toimittajan vetävän haastateltavasta vääriä johtopäätöksiä.

6.4.3 Itseanalyttinen arvioiva kommentointi

Yhtä arvioivan kommentoinnin muotoa kutsun itseanalyttiseksi kommentoinnin muodoksi. Siinä haastateltava arvioi itse itseään mutta epäillen, kysyen, kokien ja mieltäen. Ei niin, että tämä määrittäisi yksiselitteisesti esimerkiksi olevansa jonkinlainen. Lauseisiin sisältyy aina jotakin epävarmuutta ilmaisevaa ainesta. Itseanalyttisen arvioivan kommentoinnin muotoja yhdistää se, että toimittaja itse välttyy oman mielipiteensä julkituomiselta (vrt. Makkonen-Craig, vuoronsiirtolauseet, 52).

Hän ei tiedä mitä onni on, mutta arvelee sen olevan vielä pelottavampaa kuin pelon. Koska pelkoon on tottunut, tuntuu turvalliselta pysytellä omilla solmuissaan.

Hän arvelee, että voimakkaasti kuolemanpelon kokevat ihmiset saavat tuntea voimakkaasti myös rakkauden elämään ja maailmaan.

Eriksson arvelee eli hänellä on jokin ajatus siitä, mitä onni on tai miten kuolemaa pelkäävät ihmiset kokevat rakkautta. Hän ei kuitenkaan esitä asiaa totuutena. Erikssonin arvelut ovat kuitenkin vahva henkilöindikaattori siitä, millaisena hän itse kokee itsensä: hänelle onni näyttyy pelkoa pelottavampana ja rakkaus voimallisena.

Tiina Lymi puolestaan pohtii yksinhuoltajuuttaan ja siitä selviämistään vahvasti sukunsa kautta.

Sekä Tiinan äiti että mummo olivat yksinhuoltajia, ja joskus Tiina onkin miettinyt, voiko vahvan naisen taakka siirtyä sukupolvelta toiselle.

Toimittaja laittaa Lymien itse pohtimaan kysymystä siitä, implikoivatko Lymien äidin ja Lymien itsensä yksinhuoltajuus keskenään, jolloin hän välttyy kertomasta omia mielipiteitään hienovaraisuutta vaativasta asiasta. Lauseeseen sisältyy vihje siitä, että Lymien suvun naiset ovat vahvoja, siispä myös Lymi. Samalla Lymi esittää itsestään arvioivan kommentin tämän pohdinnan muodossa. Kuten myös seuraavissa kahdessa esimerkissä:

Lapsena Tiina koki porukassa usein olevansa outo ja erilainen.

Ainakin Tiina tätä nykyä tietää, millaisen miehen kanssa voisi edes kuvitella pistävänsä hynttyyt yhteen.

Lapsuuden kuvaus usein vahvistaa henkilöjutusta nousevia henkilöindikaattoreita tai vastaavasti luo kontrastia. Vahvan naisen leiman kanssa kokemus itsestä outona ja erilaisena luo kontrastia. Kommentissa olisi erilainen sävy, jos Tiina väittäisi olleensa lapsena outo ja erilainen tai jos hän sanoisi, että tietää juuri tismalleen sen miestyypin, jonka kanssa hänen olisi hyvä olla. Ei, vaan hän koki olevansa, mikä tarkoittaa, että hän itse koki, mutta asia ei välttämättä ollut niin. Hän myös voisi kuvitella joitakin tulevan miehensä piirteitä, mutta ei osaa tai halua määritellä sitä tarkasti. Ilman epävarmuutta lauseet voisi luokitella kantaa ottavan kommentoinnin muodoksi.

Samankaltainen epävarmuusaste esiintyy Hannu-Pekka Björkmanin itseanalyttisessä arvioivassa kommentissa. Arvioiva kommentti on Björkmanin itsensä muodostama.

HP olisi mieltänyt itsensä kansanmiesten puolelle, mutta ohjaaja halusi nähdä hänet kirkkoherrana.

Kansanmies on metonymia tavallisesta ihmisestä, jonka esiintyminen lauseessa kirkkoheran vastaparina luo kontrastin akselilla maallinen – ylimaallinen, josta jälkimmäinen edustaa yleisesti jotakin hierarkiassa korkeampaa. Esimerkki arvioivasta kommentista implikoi Björkmanin nöyrää suhtautumisestaan itseensä.

Tuija Lehtinen kertoo haastattelussaan siitä, miten hänestä oli tulla tilastotieteilijä, mutta hän kiinnostuikin lopulta kirjoittamisesta toden teolla.

Jonkinlainen käännekohta oli, kun Kuopiossa kasvaneen Tuijan naapuriin muutti yksinhuoltajaisä, jolla oli neljä tytärtä ja 500 dekkaria.

Sadan kirjan jälkeen on ehkä hankala paikallistaa uran käännekohta, mutta jutun mukaan Lehtisellä sellainen on – ainakin jonkinlainen. Tämä tarkoittaa sitä, että asia ei ole yksiselitteinen, mutta naapurinmiehen dekkarivarasto saattoi vaikuttaa merkittävästi Lehtisen uran

alkuun. Tiedon lähde jää esimerkissä näkymättömäksi, mutta esimerkin referaattimaisen luonteen vuoksi voidaan päätellä, että toimittaja on saanut tiedon haastateltavalta itseltään.

6.5 Päätelevä kommentointi

Päätelevä kommentointi tarkoittaa niitä jutun osia tai yksittäisiä lauseita, jotka sisältävät jonkin päätelmän, johtopäätöksen. Se on Rimmon-Kenanin (ks. s. 44) mainitsema implikaatio puhtaimmillaan. Lukija etsii syy-seuraussuhteita koheesiopyrkimyksissään, joiden perusteella hän tekee johtopäätöksiä. Päätelevän kommentoinnin sisällä tehdään usein jokin linjaus jostakin henkilöön liittyvästä asiasta (seuraus) ja perustellaan, miksi tämä linjaus on tehty (syy). Monet johtopäätöksistä vahvistavatkin ja perustelevat henkilöstä jo nousseita henkilöindikaattoreita. Usein päätelmän lähde jää epäselväksi, mikä tarkoittaa, että toimittaja ei ole kovinkaan näkyvästi läsnä.

Päätelevä kommentointi on kommentoinnin muodoista määritelmältään haastavin, koska sen raja referoivaan ja joskus myös kantaa ottavaan kommentointiin on hiuksen hieno. Päätelmän hahmottaminen ei myöskään ole välttämättä yksiselitteistä. Tekstissä esiintyvistä päätelmistä ei voi aina tietää, onko johtopäätöksen tehnyt toimittaja vai haastateltava, onko haastateltava kertonut päätelmän valmiina vain toimittajalle kirjoitettavaksi. Katson kuitenkin, että ainoastaan sillä on väliä, että päätelmä näkyy tekstin tasolla. Se on yhtenä kommentoinnin muotona tärkeä, koska sitä esiintyy tekstin tasolla kaikissa aineistoni jutuissa.

Esittelen seuraavassa muutamia esimerkkejä, jotka valottavat, millaista on aineistossani esiintynyt päätelevä kommentointi. Koska päätelevä kommentointi voi kohdistua mihin tahansa, en ole jaotellut päätelmiä ryhmiin (vrt. toimittajan intuitioon pohjautuva arvioiva kommentointi s. 94). Selventääkseni hienovaraisen päätelmän luonnetta, kirjoitan jokaisen esimerkin kohdalta auki, mikä asia lauseessa näyttääytyy johtopäätöksenä. Kirjoitan auki, mikä on johtopäätöksen syy ja mikä seuraus. Huomionarvoista on, että johtopäätös on itsessään kommentoiva.

Aineiston analyysissä ei ole aikaisemmin esitelty esimerkkejä Tiina Pystyestä, siksi esitellen hänestä kolme kommenttia esimerkkeinä puhtaista johtopäätöksistä, ilman syvempää puuttumista henkilöindikaattoreihin.

Hän yhdistelee grafiikkaa, piirroksia ja tekstejä, joten hänen töitään on vaikea panna johonkin selkeään lokeroon.

Johtopäätöksen seuraus on se, että kirjailija-graafikko Tiina Pystyksen töitä on vaikea lokeroida. Syy tähän on se, että hän yhdistelee useita tekniikoita.

Mutta koska Tiinan aiheet ovat rankkoja ja tyylikin omintakeinen, on välillä tullut lunta tupaan.

Johtopäätöksen seuraus on se, että Tiina on saanut arvostelua osakseen eli metonymisesti lunta tupaan. Syynä ovat hänen rankat aiheensa ja omintakeinen tyylinsä.

8-vuotiaana Tiina sai mummoltaan lahjaksi päiväkirjan. Se oli alkusysäys uralle. Siitä lähtien oma elämä on purkautunut kirjoituksena ulos.

Johtopäätöksen seurauksena näyttäytyy se, että Pystynen loi uran kirjoittajana. (Yksi) syy sille on se, että Pystynen sai mummoltaan päiväkirjan 8-vuotiaana.

Siili vetoaa myös muihin kuin meihin suomalaisiin. Kiroilevaa siiliä on painettu englanniksi nimellä The Cursing Hedgehog. Pian siili kääntyy venäjäksi.

Tekstissä johtopäätöksen seuraus on se, että Paloniemen siilistä tykätään muuallakin kuin Suomessa. Päätelmä perustellaan faktatiedolla, että kirjaa on käännetty englanniksi ja venäjäksi. Samalla kommentti perustelee Paloniemen menestystä.

Menestyksen ansiosta Erinillä on nyt varaa keskittyä yksinomaan musiikin tekemiseen.

Johtopäätöksen seuraus on se, että Erinillä on varaa keskittyä vain musiikkiin, eikä hänen

tarvitse tehdä muita töitä. Syynä on se, että Erin on menestynyt. Johtopäätöksen voidaan nähdä perustelevan Anttilan boheemia elämäntyyliä: menestyksen ansiosta hänen ei tarvitse tehdä päivätöitä, vaan hän voi kirjoitella laulujaan öisin.

Mutta mies on voimanpesä: hän on nyrkkeillyt ammattilaisena 11 ottelua ja voittanut jokaisen.

Lause alkaa toimittajan johtopäätöksellä: Mies on voimanpesä (seuraus). Miksi näin voidaan sanoa? Koska Jussi Koivula on nyrkkeillyt ammattilaisena 11 ottelua ja etenkin, koska hän on voittanut niistä jokaisen (syy). Samalla perustellaan jutun näkökulmaa siitä, että vaikeista oloista kasvoi menestyvä nyrkkeilyn ammattilainen ja perheenisä.

Joskus johtopäätöksen hahmottuminen vaatii pitemmän otteen jutusta.

Saattaa johtua syksyllä täytetyistä pyöreistä tai ihan sattumasta mutta viime aikoina Tiina Lymi, 40, on joutunut miettimään ikäänsä.

Niin kävi esimerkiksi silloin, kun hän oli kaveriporukan kanssa viettämässä iltaa ravintolassa, ja pöydän viereen pärähti kokonainen mieskuoro esittämään serenadia. Hienon esityksen jälkeen kuoronjohtaja katsoi suoraan Tiinaan, kumarsi ja lausui: - Tämä on omistettu Krista Kososelle.

Tai kun hänen äitinsä kysyi pian ensi-iltaan tulevasta elokuvasta Hulluna Saraan, että 'oletko sinä Tiina se elokuvan päähenkilö Sara'.

Onneksi Tiinalla on huumorintajua ja ammattinsa puolesta silmää tilannekomiikalle. Äidilleen hän vastasi nauraen: - Äitikulta, mä olen 40. Voit olla varma, etten ole se Sara, josta kaikki ovat sekaisin. Mulle tarjotaan nykyään niitä koomisia naissivuosan rooleja.

Katkelman päätelmä on se, että Tiina Lymi on hyvin säilynyt ja näyttää ikäistään nuoremalta sekä suhtautuu siihen itse luontevan humoristisesti. Perusteluna on se, että häntä on kertomansa mukaan kahdesti luultu itseään parikymmentä vuotta nuoremaksi näyttelijäksi Krista Kososeksi tai Hulluna Saraan elokuvan päähenkilöksi Emilie de Raviniksi. Jälleen perustellaan tilanteiden kautta Lymistä jutussa jo nousseita ja tulevia henkilöindikaattoreita.

Jos on vain 40 vuodessa saavuttanut niin paljon kuin Tiina Lymi aika harva asia voi harmittaa.

Toimittajan Lymistä tekemä johtopäätös on, että Tiina on kaikkiaan tyytyväinen elämäänsä.

Tai ainakin hänen toimittajan mielestä pitäisi olla. Syynä on se, että Tiina on menestynyt niin hyvin elämässään. Toimittaja määrittelee Lymin vielä menestyksen määrään nähden verrattain nuoreksi, mikä paljastaa hänen omia asenteitaan menestyksestä. Toimittaja toimii Jaakkolan (ks. s. 22) sanoin suhteuttajana, tarjoaa heijastuspintaa lukijan mielipiteille.

Erin kuvailee itseään tyypiksi, joka ei helposti vedä herneitä nenään. Se lienee yksi syy peruspersonneliseen olotilaan. Tai sitten hän on niin mukavuudenhaluinen, että laistaa kaikki ongelmatilanteet.

Johtopäätöksen seuraus on, että Anttila on peruspersonellinen ihminen. Syyksi ehdotetaan kahden eri näkökulmaa, kumpaakin epävarmassa valossa: joko se on Anttilan lupsakka luonne tai se, että hän laistaa eli väistää kaikki ongelmatilanteet. Eli toisin sanoen ei kohtaa tai halua kohdata ongelmia. Johtopäätöksen lähde jää epäselväksi, koska esimerkistä ei voi kaikilta osin päätellä, pohjautuuko päätelmä Anttilan sanoihin vai toimittajan subjektiiviseen tulkintaan.

Myös päättelevän kommentoinnin esitystapa voi olla itseanalyttinen. Siitä käy selväksi, että johtopäätöksen on tehnyt haastateltava itse.

Suvun naisilla ei ole sormi mennyt suuhun pahoissakaan tilanteissa, kun kaikesta on tottunut selviämään yksin.

Johtopäätöksen seuraus on se, että suvun naiset ovat vahvoja ja itsenäisiä selviytyjiä. Syy on se, että he ovat tottuneet selviämään yksin kaikesta. Kommentilla perustellaan Lymistä aikaisemmin nousseita henkilöindikaattoreita.

Sisarustensa lapsiluvulla Erin myös selittää sitä, ettei ole itse potanut vauvakuumetta.

Johtopäätöksen seuraus on se, että Anttila ei halua lapsia juuri nyt. Syy on se, että sisaruksilla on niin paljon lapsia. Jutussa kerrotaan, että sisaruksilla on yhteensä kahdeksan lasta. Päätelmää perustellaan sitä seuraavalla sitaatilla, jossa Anttila kertoo, että hänellä on realis-

tinen kuva lapsiperheen arjesta, koska on nähnyt siihen kuuluvat oksennustaudit ja vaippashowt. Samalla Anttilasta esitetään Anttilan itsensä ”selittämänä” uusi määrittely (ei halua lapsia), joka sopii yhteen hänen boheemin elämäntyylinsä kanssa. Koheesio säilyy.

Elämäkokemus ja kriisit ovat kuitenkin myös opettaneet. Ainakin Tiina tätä nykyä tietää, millaisen miehen kanssa voisi edes kuvitella pistävänsä hynttyyt yhteen.

Itseanalyysiin pohjautuva johtopäätös on, että Lymin elämässään kokemat kriisit ovat olleet lopulta hyviä, opettavaisia asioita. Niiden seurauksena hän muun muassa tietää, minkälaisen miehen kanssa haluaa elää. Kommentti vahvistaa ja perustelee lukijalle tarjottua vahvan naisen henkilöindikaattoria: kriisitkin Lyymi kääntää voitoksi.

Ikonimaalarit olivat tuntemattomia, ja siinä oli vastakohtaa teatterille, jossa näyttelijät ovat koko ajan esillä omilla persoonillaan ja nimillään.

Ote kertoo Hannu-Pekka Björkmanin elämän käännekohtasta, kun hän mietti teatterin rinnalle jotakin muuta. Johtopäätöksen seuraus on se, että Björkman valitsi teatterin rinnalle ortodoksisuuden. Syynä on se, että Björkmanille ikonien ja näyttelijän ammatin välillä oli tuntemattomuuden ja esillä olon kontrasti. Kommentti perustelee sitä, miksi Björkman kiinnostui hengellisyydestä.

6.6 Kantaa ottava kommentointi

Kantaa ottava kommentointi on tulkinnallista, määrittelevää kommentointia, jossa toimittaja ei pelkästään havainnoi, mitä ympärillä tapahtuu, vaan esittää tarkempia kuvauksia haastateltavasta ja häneen tai haastattelutilanteeseen liittyvistä asioista. Myös mielipiteellisyys on yksi kantaa ottavan kommentoinnin tunnusmerkki. Huomionarvoista on, että usein silti havainnoiva ja kantaa ottava kommentointi voivat esiintyä siinä mielessä limittäin, että toimittaja havainnoi kantaa ottaen. Näin hän esimerkiksi suhteuttaa ja antaa lukijan omille mielipiteille heijastuspintaa (ks. Jaakkola, s. 24), ja mielipiteellisyys on heikompaa. Kantaa

ottavia kommentteja yhdistää se, että toimittaja esittää näkemyksiään suoraan ilman epävarmuutta.

Rimmon-Kenanin sanoin tällainen kommentointi on henkilön suoraa määrittelyä, koska siihen sisältyy luonteenpiirteiden tai henkilöön/tilanteeseen liittyvien asioiden eksplisiittistä määrittelyä esimerkiksi adjektiivein tai substantiivein (ks. s. 45). Vahvimmillaan kantaa ottava kommentointi voi paljastaa toimittajan moraalisen asennoitumisen (vrt. Chatman: arvostelma, s. 55). Ainakin se voi kertoa toimittajan piilotetuista asenteista, viestittää jutun tyyllisiä seikkoja ja vahvistaa toimittajan omaa ääntä (ks. Hultén, s. 50).

Kantaa ottavaa kommentointia esiintyy kaikissa henkilöjutuissa ja yhteensä melko paljon verrattuna muihin kommentoinnin muotoihin. Esitystavan määrä kuitenkin vaihtelee huomattavasti jutusta toiseen.

6.6.1 Puhetapa

Myös kantaa ottava kommentointi pureutuu usein haastateltavan puhetapaan. Ensimmäisissä esimerkeissä toimittaja havainnoi kantaa ottaen.

Hän harkitsee pitkään jokaista lausettaan.

Hän pohtii kysymystä pitkään, ennen kuin antaa sanojen putoilla.

Anna miettii hetken ja vastaa taas harkiten.

Olen analysoinut esimerkeistä henkilön rekonstruoitumista tarkemmin havainnoivan kommentoinnin yhteydessä (ks. s. 72), mutta seuraavaksi esitän, mitkä piirteet tekevät niistä myös kantaaottavia. Toimittaja suhteuttaa esimerkiksi ajan kestoa adverbein pitkään ja hetken. Lukija ei voi jutusta päätellä, miten pitkä tai lyhyt aika on kulunut. Toimittajan mielestä aika on ollut pitkä tai lyhyt. Viitaten edelliseen myös adverbi harkiten on toimittajan mielipide siitä, millaista puhe on, kun se on harkitsevaa.

”Oikeastaan se oli aika symbolista. Käärme tuli paratiisiini ja tuhosi viattomuuden. 11-vuotiaaksi saakka olin elänyt ymmärtämättä pelätä kuolemaa”, Anna Eriksson toteaa nyt kuivasti.

Eriksson viittaa sitaatilla lapsuudessaan tapahtuneeseen lentomatkaan, joka oli päätyä onnettomuuteen ja hänen koko perheensä kuolemaan. Toimittaja ottaa kantaa siihen, miten Eriksson toteaa kerrottuaan koko tarinan. Sitaatin yhteydessä kuivasti toteaminen luo kontrastia, koska Erikssonin sanoma on niin painava: puhutaan lapsen viattomuuden tuhoutumisesta ja kuolemasta. Oleellista onkin, että toimittaja mainitsee ajan nyt. Puhetavan kommentointi implikoi sitä, että Eriksson on hyväksynyt tapahtuman ja ehkä myös kuolemanpelon.

Erikssonin haastattelussa on runsaasti kantaa ottavaa kommentointia. Seuraavassa esimerkissä toimittaja ottaa kantaa siihen, onko harkiten puhuminen perusteltua.

Hän harkitsee pitkään jokaista lausettaan. Se on ymmärrettävää, sillä puhumme tärkeistä asioista. Elämästä ja kuolemasta.

Samalla toimittaja asettuu haastateltavan puolelle ja paljastaa omia asenteitaan käsiteltävästä aiheesta (ks. Hultén, s. 50). Chatmanin sanoin kyseessä on yleistys, joka viittaa yleiseen totuuteen siitä, että elämästä ja kuolemasta on perusteltua puhua harkiten.

Myös viimeisessä esimerkissä samaisesta Erikssonin haastattelusta toimittaja kuvaa adverbillä päättäväisesti, miten Eriksson summaa eli vetää tunteitaan yhteen.

Haastattelun loppuksi hän summaa päättäväisesti.

Toimittaja viittaa päättäväsyydellä esimerkkiä seuraavaan sitaattiin, jossa Eriksson kertoo, miten pelkoihin voi vajota tai niitä voi oppia hallitsemaan ja että hän itse inspiroituu niistä. Toimittajan mielestä Erikssonin ajattelumalli on päättäväinen. Tässä yhteydessä kannanotto implikoi toimittajan asennetta sitä, että on päättäväistä, että Eriksson näkee kuolemanpelon toisen, inspiroivan puolen. Chatman (ks. s. 55) kutsuisi tällaista henkilön ydinolemuksen avointa selittämistä tulkinnaksi.

6.6.2 Ulkonäkö ja olemus

Kantaa ottavaa kommentointia esiintyy usein myös silloin, kun puhutaan haastateltavan ulkonäöstä ja olemuksesta.

Anna Erikssonin ruskeat silmät katsovat minuun värähtämättä.

Jälleen kyseessä on havainnoiva kantaa ottava kommentointi, koska toimittaja perustaa kannan ottonsa havainnolle Erikssonista. Toimittaja määrittelee suoraan adverbilla värähtämättä (ks. Rimmon-Kenan 40) Erikssonin katsetta. Kun joku katsoo värähtämättä, se tarkoittaa pysähtynyttä silmiin katsomista ja implikoi sellaista ihmistä, joka ei väistä katsetta, ihmistä, joka ei pelkää katsoa silmiin. Se voi implikoida myös totuudenmukaisuutta ja avoimuutta, koska suunnistaessamme tekstissä kokemukseemme perustuvan, inhimillisen ihmistiedon varassa tiedämme, että ihmisen on vaikea katsoa silmiin valehdellessaan.

Jussi Koivulan haastattelussa toimittaja esittää hyvin suoran näkemyksen Koivulan olemuksesta nyrkkeilijänä. Hän määrittelee Koivulaa useilla henkilöindikaattoreita herättävillä adjektiiveilla.

Jussi Koivulasta, 28, puuttuu kaikki kova, mitä sanasta ”nyrkkeilijä” tulee mieleen. Hän näyttää pieneltä ja ketterältä. Silmät ovat kiltit eikä niistä löydy mitään vihaista.

Toimittaja kuvaa tekstissä, miten hänelle tulee mieleen nyrkkeilijästä jotakin aivan muuta mitä Jussi Koivula on. Samalla toimittaja tulee kertoneeksi omia asenteitaan (ks. Hultén 45) ja subjektiivisia mielikuviaan nyrkkeilijöistä yleensä. Koivulaa hän kuvaa asenteidensa mukaisen nyrkkeilijätyypin vastakohtaksi, koska tästä puuttuu kaikki kova, mitä sanasta ”nyrkkeilijä” tulee mieleen. Toimittaja rakentaa ja vahvistaa henkilöindikaattoreita jälleen kontrastin (ks. Rimmon-Kenan, s. 44) kautta, kuten jutussa aikaisemminkin on tapahtunut. Jutussa on tullut tähän mennessä esiin kaksi isoa kontrastia: Koivula on alkoholistiperheen lapsi, joka ei ole saanut huolenpitoa vanhemmiltaan mutta on itse ylihuolehtivainen poi-

kaansa kohtaan. Toinen kontrasti liittyy nyrkkeilijän ammattiin, jonka yleisesti oletettua kovapintaista olemusta Koivulasta ei toimittajan mukaan löydy.

Milla Paloniemen henkilöjutussa toimittaja tulkitsee sarjakuvataiteilijan ja hänen piirtämänsä siilin olevan samanlaisia. Hän pitää Kiroilevan Siilin edustamaa hahmoa melkein metonymiana sen luojalle, Milla Paloniemelle.

Milla Paloniemi on vähän kuin piirtämänsä siili. Herkkä, uhkarohkea, tarkkaavainen ja yksinkertainen.

Toimittaja kuitenkin pehmentää mielipidettään sanoilla vähän kuin mikä viittaa siihen, ettei Paloniemen ja siilin välille voi kuitenkaan ihan laittaa yhtäläisyysmerkkiä. Esimerkistä ei tarvitse arvuutella, mitä adjektiivit mahdollisesti implikoivat, vaan toimittaja tarjoaa lukijalle suoraa määrittelyä haastateltavasta. Samalla hän näkymättömästi kutsuu lukijaa mukaan arvioimaan (ks. Makkonen-Craig, s. 31) jutun kautta, että pitävätkö henkilöindikaattorit lopulta paikkansa.

Milla Paloniemen haastattelussa toimittaja kuvaa myös Sarjakuvakeskusta, jossa Paloniemi viettää paljon aikaa.

Paikka on täynnä kivannäköisiä nuoria, sellaisia, joihin moni taiteellinen tyttö haluaisi törmätä jo teininä.

Lause on monelta osin kommentoiva ja paljastaa toimittajan omia asenteita (ks. Hultén s. 45). Toimittaja kommentoi porukkaa, jossa haastateltava viihtyy. Porukka, johon moni haluaisi vihjää siihen, että kaikki eivät tähän porukkaan pääse. Sen lisäksi, että Paloniemi on saavuttanut menestystä, hän on myös päässyt kivannäköisten nuorten ryhmään mukaan. Tämä vahvistaa koko jutun viestiä siitä, että huonon itsetunnon omaava henkilö voi saavuttaa elämässään paljon. Toimittaja asettuu haastateltavan puolelle, jolloin haastateltavan mieltymykset näyttäytyvät positiivisessa valossa. Huomionarvoista on, että toimittaja perustaa mielipiteensä nuorten ulkonäköön. Se paljastaa toimittajan asenteista sen, että ulko-

näöllä on merkitystä.

Joskus toimittaja kuvaa haastateltavan olemusta hyvin intuitiivisesti. Seuraava kantaa ottava kommentti viittaa Björkmanin sitaattiin, jossa hän itse kommentoi tulevaa, Bosnian vankeleiriä koskevaa näytelmää. Sitaatissa Björkman kertoo, että mitä kauheampaa näytelmää tehdään, sitä hauskeempaa näyttelijöillä on. Hän lopettaa sitaattinsa sanoihin ”Synkkyydessä käydään, mutta taas tullaan pinnalle.”

Samaa virettä on Hannu-Pekka Björkmanin omassakin olemuksessa. Syvyyksissä käydään, mutta pian on taas ilmassa kepeyttä ja huumoria. Ja naurua.

Virke lopettaa henkilöhaastattelun ja sen tarkoitus onkin vahvistaa ja lopulta sulkea ne johdatavat henkilöindikaattorit, jotka ovat Björkmanista jutun aikana nousseet: syvälinen, analyttinen, herkkä mutta silti huumorintajuinen. Toimittajan kannanottoa perustelee ja vahvistaa haastateltavan oma sitaatti. Yhtä kaikki, olemuksen kuvaus sulkee henkilöjutun kaaren sopuisalla tavalla: Björkmanissa on molemmat puolet, syvälinen ja kepeä.

6.6.3 Ammatti

Usein toimittaja kommentoi kantaa ottavasti ja mielipiteellisesti haastateltavan menestystä tämän ammatissa. Yhteinen piirre näille kommentoinneille on se, että aina menee hyvin, jopa poikkeuksellisen hyvin. Kommentteja yhdistää usein myös juttuun sisältyvä tapa perustella tekstissä näkyvä vahva kannanotto.

Sarjakuvilla elää harva. Monilla piirtäjillä on joku muu taideammatti. Milla on tässä asiassa poikkeus.

Milla Paloniemen haastattelussa toimittaja väittää, että Paloniemi on yksi harvoista piirtäjistä, joka pärjää ilman toista ammattia. Paitsi että toimittaja toimii lukijalle suhteuttajana (ks. Jaakkola, s. 32), hän myös laajentaa Chatmanin yleistyksen (ks. s. 55) tavoin yksityistapauksen koskemaan sarjakuvataiteilijoita ryhmänä.

Toimittajan Tiina Lymistä tekemä päätelmä ja mielipiteellinen ilmaisu implikoi sitä, että Tiina on saavuttanut paljon ja sitä, että Tiinan tavoin menestynyt voi olla tyytyväinen. Jälleen kantaa ottava kommentointi paljastaa toimittajan omia asenteita. Tällä kertaa asenteet koskevat sitä, mitä menestys tarkoittaa. Toimittajan asennetta Lymiä kohtaan voi pitää myös ihannoivana.

Jos on vain 40 vuodessa saavuttanut niin paljon kuin Tiina Lymi, aika harva asia voi harmittaa.

Tiina on Suomen parhaimpia näyttelijöitä, jonka roolisuorituksia kriitikot ovat ylistäneet. Lisäksi hän on osoittanut olevansa lahjakas myös ohjaajana ja kirjoittajana.

Toimittaja ottaa myös kantaa siihen, miten ylistetty monilahjakuus Lymi on. Koko esimerkki on symboli siitä, että Tiina Lymi on menestynyt. Toimittaja luokittelee Lymin Suomen parhaimpiin näyttelijöihin, mikä sisältää väitteen siitä, että on olemassa jokin valiojoukko, johon juuri Lymi kuuluu. On kenties olemassa myös huonompia näyttelijöitä, mutta niihin Lymi ei lukeudu. Tämän kannanoton toimittaja nojaa muun muassa väitteeseen siitä, että kriitikot ovat ylistäneet Lymin roolisuorituksia. Väite esitetään jutussa yleisenä tietona, koska varsinaista tietolähdettä ei mainita.

Samankaltainen kantaa ottava kommentti esiintyy Hannu-Pekka Björkmanin haastattelussa.

Hannu-Pekka Björkman on kuulunut jo pitkään Suomen eturivin näyttelijöihin. Parhaillaan teatterissa pyörii neljä kotimaista elokuvaa, joissa hän on mukana.

Björkmania koskevassa esimerkissä toimittaja nojaa mielipiteellisen ilmaisunsa siihen, kuinka monessa elokuvassa Björkman haastatteluhetkellä esiintyy.

Samankaltainen kantaa ottava kommentointi näkyy Erikssonin haastattelussa.

Anna kuuluu edelleen Suomen suosituimpien naisartistien joukkoon.

Kannanoton jälkeen jutussa kerrotaan, miten Erikssonin uusin levy oli myynyt vajaassa kolmessa viikossa kultaa. Sillä toimittaja perustelee kommenttiaan siitä, että Eriksson on suosituimpia naisartistejä.

Toisaalta uraan liittyviä kommentteja voidaan esittää pienemmässä mittakaavassa. Seuraavassa toimittaja kommentoi Erikssonin musiikkityyliä ja sitä, millaisia hänen tekstinsä ovat.

Anna Eriksson on musiikissaan tummien sävyjen tulkki. Teksteistä havaitsee, että ihmisen outous ja elämän hetkellisyys kiehtovat.

Kommentointi Erikssonin musiikista implikoi samoja asioita, mitä hänestä itsestään jutussa kerrotaan ja mistä näkökulmasta juttu on kirjoitettu. Lukija löytää henkilöindikaattoreita, jotka sopivat saman nimen alle: Eriksson pohtii jutussa paljon kuolemanpelkoa, ja musiikissa esiintyy ajatus elämän hetkellisyydestä – ja koheesio jutussa vahvistuu (ks. Rimmon-Kenan, s. 44).

Tällainen kantaa ottava kommentointi on hyvä esimerkki siitä, mikä diskurssiivinen tehtävä kommentoinnilla saattaa olla. Henkilöjuttu on monella tavalla erilainen juttumuoto kuin esimerkiksi uutinen. Myös siitä näkökulmasta, että sen perusteleminen, miksi juuri tästä henkilöstä on tehty juuri nyt juttu, on vaikeampaa kuin uutisjutun perusteleminen. Uutises-sa se menee karkeasti ottaen niin, että on tapahtunut muutos, ja se uutisoidaan. Henkilöju-tussa syy voi olla vähemmän tarkkarajainen. Edellä olevat kantaa ottavat kommentoinnin muodot voidaan nähdä juttuun upotettuina perusteluina sille, miksi henkilöjuttu on tehty: on kyseessä yksi Suomen parhaimmista näyttelijöistä, Suomen eturivin näyttelijä tai sarjaku-vamaailman poikkeus, jonka ei tarvitse tehdä muuta työtä.

6.6.4 Vapaa-aika

Kantaa ottavaa kommentointia esiintyy referoivan kommentoinnin tavoin myös haastatelta-

van arjen ja vapaa-ajan kuvailussa. Se on kokemusperäisen ihmistiedon valossa (ks. Kantokorpi et al. 37) aika luontevaa, koska arki paljastaa ihmisistä melko paljon. Se, mitä arkena tekee tai ei tee, paitsi identifioi (ks. Chatman, s. 53) ihmistä (työ, ikä, koti, vapaa-aika jne.), myös määrittelee haastateltavan luonteenpiirteitä näiden samojen asioiden kautta.

Björkmanin haastattelussa toimittaja esittää kysymyksen kautta mielipiteensä siitä, että avioparin välinen ääneenlukeminen iltaisin on viehättävää. Viehättävä on adjektiivina voimakkaasti positiivinen, jopa ihannoiva.

Vuosien takaisessa haastattelussa Haapkylä ja Björkman kertoivat lukevansa toisilleen kirjoja ääneen ennen nukahtamista. Miten viehättävää, kuuluuko Linnunlaulun makuuhuoneesta yömyöhällä edelleen kertojan ääni?

Toimittajan muotoilu, johon sisältyy maininnat Linnunlaulun makuuhuoneesta ja kertojan äänestä on hyvin romantisoiva ja vie lukijan lähelle haastateltavaa, jopa makuuhuoneeseen asti. Toimittaja on läsnä kysyjänä ja siirtää vuoron haastateltavalle asettuen itse kuuntelijaksi (vrt. Makkonen-Craig, vuoronsiirtolauseet, s. 57) odottamaan haastateltavan vastausta myös tekstin tasolla.

Lymin haastattelussa toimittaja määrittelee Lymin ja hänen näyttelijäystävänsä illanvietot villoiksi, mikä implikoi ystävien keskinäistä riehakkuutta.

Kun Tiinalle järjestyy vapaailta, sopii hän ystävien kanssa treffit Rytmiiin, Eliteen, Kuukuuhun tai Mr. Doniin. Naisporukkaan kuuluvat muun muassa näyttelijät Elina Knihtilä ja Mari Perankoski, joten on helppo kuvitella, miten villiksi meno tässä seurassa illan aikana yltyy.

Toimittaja kuitenkin etäännyttää oman mielipiteensä esittämällä asian yleisessä valossa ”on helppo kuvitella”, mikä viittaa siihen, että myös lukijan on helppo kuvitella. Tekstistä käy ilmi, että toimittaja olettaa, että lukija tietää, keitä Knihtilä ja Perankoski ovat, ja että he ovat ihmisinä riehakkaita. Lukijana voi vain arvailla, perustaako toimittaja näkemyksensä yleisesti näyttelijöiden riehakkuuteen vai johonkin muuhun.

6.6.5 Johtavan henkilöindikaattorin vastakohta

Joskus toimittaja kommentoi jo jutussa esiin nostettua henkilöindikaattorin vastakohtaa, mikä luo henkilöhahmoon kontrastia.

Anna osaa elää täysillä. Hän luo koko ajan.

”Olen tehnyt viime vuosina rohkeita ratkaisuja esimerkiksi urani suhteen, luopunut vanhasta ja luonut uutta. Jos olisin täysin pelkojeni orja, se ei olisi onnistunut.”

Anna Erikssonin kohdalla se tarkoittaa irtautumista johtavasta, pelokkuuden henkilöindikaattorista. Ote luo kontrastin kautta Erikssonille uuden henkilöindikaattorin: vaikka hän pelkää, hän on samaan aikaan myös rohkea.

Samankaltainen kommentti löytyy Milla Paloniemen haastattelusta. Se esiintyy aivan jutun lopussa, jossa toimittaja esittää tekstin sisällä kysymyksen Paloniemen ujoudesta. Ujous ja epävarmuus ovat Paloniemen johtavia henkilöindikaattoreita.

Julkiset esiintymiset jännittävät yhä hieman, mutta *niinhän ne jännittävät suurimpaa osaa ihmisistä.*

Toimittaja esittää mielipiteen siitä, mikä on normaalia jännittämistä. Toimittaja määrittelee jännittämisen julkisissa tilanteissa ihmisen yleiseksi ominaisuudeksi (vrt. Chatman, yleisty, 55). Kommentti perustelee koko jutun näkökulmaa kasvutarinasta. Alun perin itsestään hyvin perin epävarma Paloniemi on nyt päässyt suurimmasta jännityksestään ulos.

6.6.6 Itseanalyttinen kantaa ottava kommentointi

Myös kantaa ottavassa kommentoinnin muodosta löytyy luonteeltaan itseanalyttistä ainesta. Se tarkoittaa niitä tekstin osia, joissa toimittaja kirjoittaa auki haastateltavan itsestään tekemät tulkinnat ja mielipiteet. Tekstin tasolla henkilö itse tarjoaa itsestään henkilöindikaattoreita, mikä tarkoittaa, että toimittaja on vetäytynyt etäämmälle. Toimittaja on siirtänyt

syystä tai toisesta kommentointivuoron haastateltavalle itselleen (vrt. Makkonen-Craig, vuoronsiirtolauseet, s. 57), jolloin vastuu kommentista siirtyy haastateltavalle. Itseanalyytiseen arvioivaan kommentointiin verrattuna kantaa ottava kommentointi on suurempaa. Kantaa ottavaa itseanalyyttistä kommentointia yhdistää se, että haastateltava ei epäile tai arvele itseanalyysiaan, vaan kertoo yksiselitteisesti olevansa tai olleensa jonkinlainen.

Anna Erikssonin haastattelussa tällaista ainesta on paljon. Jo tämä huomio vahvistaa Erikssonista henkilöindikaattoria analyytisyydestä. Kantaa ottavaa kommentointia esiintyy erityisesti kohdissa, jossa pureudutaan syvälle siihen, millainen Eriksson on ihmisenä. Tällaisessa itseanalyyttisen kommentoinnin muodossa toteutuu Rimmon-Kenanin (ks. s. 46) ajatus siitä, että puheen muoto ja tyyli voivat kertoa henkilön yksilöllisistä ominaisuuksista.

Ensimmäisessä esimerkissä toimittaja päästää Erikssonin kertomaan mielipiteensä siitä, mikä on helppo murrosikäinen. Pelot ovat Erikssonin haastattelun yksi kantava tema läpi jutun. Ne tulevat esiin myös itseanalyysissä, jolloin myös henkilöindikaattori turvattomuutta tuntevasta ihmisestä vahvistuu.

Hän sanoo olleensa helppo murrosikäinen. Hänellä ei ollut teiniaggressioita, koska hän vain pelkäsi.

Analyytisyyden henkilöindikaattoria vahvistavat muun muassa Erikssonin itsestään käyttämät syvälliset metaforat, jotka kuvaavat, millainen ihminen hän on parikymppisenä ollut.

Hän sanoo olleensa kuin elämään kyllästynyt satavuotias, joka vain odottaa, että pääsisi pois.

Eriksson pääsee kertomaan myös, mitä hän ajattelee ajatuksistaan nyt.

Nyt Anna Eriksson muistelee kaksikymppistä itseään säälien ja ymmärtäen.

Inhimillisen ihmistiedon valossa (ks. Kantokorpi, s. 39–40) on aika traagista, että pari-

kymppinen tuntee itsensä satavuotiaaksi, joka haluaa pois. Toimittaja ei kuitenkaan itse sano sitä, vaan Eriksson ajatuksen toimii suhteuttajana. Viittaus muistelemiseen vihjaa siihen, että ne ajat ovat ohi ja jotakin muutosta on tapahtunut. Ajatus muutoksesta vahvistaa jutun näkökulmaa siitä, että Eriksson on oppinut elämään pelkojensa kanssa ja kääntämään ne jopa voitoksi (vrt. s. 114–115).

Toimittaja etäännyttää eri keinoin itsensä kommentoijan paikalta. Miksi? Sitä voi vain arvailla, mutta ehkä kuolemanpelko on asiana niin iso ja herkkä, että toimittaja on valinnut itseanalyttisen esitystavan.

Hän sanoo, että elämä on tragedia, mutta useimmat ihmiset yrittävät unohtaa sen. Keinoja on monia.

Anna sanoo kuolemanpelon – tuon hirvittävän riivaajan – muuttuneen vähitellen sisäsiistiksi ali-vuokralaiseksi.

Kuoleman kieltämisestä seuraa Annan mukaan tyhjyyden ja merkityksettömyyden tunne.

Esimerkeissä Eriksson analysoi voimakkain sanakääntein suhdettaan elämään ja kuolemaan: tragedia, hirvittävä riivaaja, tyhjyyden ja merkityksettömyyden tunne. Kuoleman pohtiminen on selvästi merkityksellinen asia Erikssonille ja mukana jokaisessa päivässä. Kaikki eivät kuitenkaan ajattele näin, joten toimittaja on selkeästi erottanut analyysin Erikssonin omaksi sanavalinnoilla, kuten *Hän sanoo, että* ja *Annan mukaan*.

Erin Anttilan henkilöjutussa laulaja näyttäytyy perustyytyväisenä ihmisenä kautta jutun. Kantaa ottava kommentointi, tässä tapauksessa itseanalyysi, on vahva ja uskottava tapa ohjata lukijaa poimimaan tiettyjä henkilöindikaattoreita.

Perustyytyväinen ja onnellinen nainen. Sellaiseksi Erin itseään kuvailee.

Vähän naureskellen Erin sanoo päässeensä elämässä niin helpolla, että joskus se on melkein jurpinut.

Erin kuvailee itseään tyypiksi, joka ei vedä helposti herneitä nenään.

Lukijana tällaista aikuisen ihmisen itseanalyysia ei tule helposti epäiltyä tai kyseenalaistettua. Toinen tapa on kuvata tämänkaltaisia piirteitä henkilön toiminnan kautta.

Joskus itseanalyttinen kantaa ottava kommentointi tarkoittaa jotakin toimintaa tai tekoa (vrt. Rimmon-Kenan, s. 46), joka kertoo jälleen vihjeitä itse ihmisestä. Anttilaa käsittelevä henkilöjuttu alkaa sillä, että laulaja tulee tapaamiseen taksilla.

Niin hän tekee aina, kun pitää pysyä sovitussa aikataulussa. Silloin oma auto jää Itä-Helsingissä kotitalon pihaan. Ei sillä, että Erin olisi kehno kuski, vaan siksi, että liki sataprosenttisella varmuudella hän eksyisi matkalla.

Anttila tulee taksilla aina, kun pitää pysyä sovitussa aikataulussa. Se implikoi sitä, että muuten Anttila ei ehkä pysyisi aikataulussa ja myöhästyisi. Toiminta on symboli sille, että sovitut aikataulut ovat Anttilalle haastavia. Jutussa kerrotaan, että hän saattaisi eksyä myös navigaattorin kanssa. Se puolestaan implikoi ontuvaa suuntavaistoa, joka sopii samaan ihmiskategoriaan Anttilan aikakäsityksen kanssa. Itseanalyttinen kommentointi sopii yhteen myös niiden henkilöindikaattoreiden kanssa, joita annetaan jutussa myöhemmin: hän puhuu rönnsyillen, työskentelee omasta valinnastaan öisin, mikä poikkeaa ihmisten yleisestä rytmistä ja suhtautuu itseensä huumorilla. Kaikki tämä yhdessä implikoi boheemia, suurpiirteistä persoonaa.

6.6.7 Kantaa ottava sisäinen sitaatti

Kantaa ottavaan kommentointiin olen myös lukenut jutun osat, joita kutsun sisäisiksi sitaateiksi. Ne muistuttavat joltain osin Makkonen-Craigin vuoronsiirtolauseita (ks. s. 49), joiden tarkoitus on jakaa puheenvuoroja tekstin sisällä haastateltavalle. Ne ovat leipätekstin muotoon verhoiltuja sitaatinomaisia lauseita, joita ei ole eroteltu tekstistä sitaattimerkein. Ne ovat vähän kuin haastateltavan itseanalyttistä puhetta leipätekstin sisällä. Sisäinen sitaatti kommentoi yleensä edellä olevaa lausetta merkityksineen. Yhteistä sisäisille sitaateille on se, että ne koskettavat inhimillistä tietoa ihmisestä, jolloin lukijan on helppo samaisua niiden esittämiin tunteisiin ja sitä kautta myös uskoa niiden välittämiä merkityksiä.

Psykologisointiin Milla ei kuitenkaan usko. *Kyllä kotona on kannustettu. Ja kyllä, kykyihin on uskottu.*

Milla Paloniemeä koskeva sisäinen sitaatti kommentoi sitä, että Millan epävarmuus ei johdu siitä, etteikö kotona olisi kannustettu. Esimerkki nojaa yleistykseen siitä, että lapsen huono itsetunto ja epävarmuus voivat olla peräisin kotoa. Samalla sisäinen sitaatti nostaa johtavan henkilöindikaattorin esiin, määrittelee sen alkulähdettä ja nostaa esiin haastateltavan ajatuksia omasta itsestä.

Myös Tiina Lymin haastattelussa leipätekstin sisäinen, vahvasisältöinen puhe liittyy haastateltavan lapsuudenperheeseen.

Mutta vaikka rahasta kotona välillä olikin pulaa, rakkaudesta ei tingitty.

Sisäisessä sitaatissa Lymi kertoo lapsuudesta, johon kuului köyhyyttä. Lause implikoi klassista ajatusta siitä, ettei rahalla saa kaikkea, vaan rakkaus on tärkeintä. Esimerkki luonnehtii Lymiä myös siten, että hän on ollut lapsena hyvin rakastettu. Kasvattaako rakkaus vahvaksi? Syvällä merkitysten analyysillä voidaan lopulta päästä kiinni syy-seuraus -pohdintaan siitä, onko rakkauden täyteisellä lapsuudella ja Lymin vahvuudella yhteys.

Seuraavasta sisäisestä sitaatista voi ohjautua ajattelemaan, että Lymin oma perhe toimii samassa hengessä.

Kolmen naisen ja yhden pienen miehen kimppa onkin toiminut hienosti. -- *Jos joskus otetaankin yhteen, asiat pystytään aina sopimaan.*

Lymin haastattelussa sisäinen sitaatti kommentoi myös ystävyyssuhteen merkitystä.

Ennen kaikkea hän arvostaa lojaaliutta, sillä on kerran elämässään joutunut ystävän pettämäksi. *Sii-tä kesti pitkään päästä yli.*

Lymillä kesti pitkään päästä yli siitä, että ystävä petti häntä. Sisäinen sitaatti implikoi Lymmin sisäistä maailmaa, jossa sillä on väliä, pettäkö ystävä vai ei. Hänen maailmassaan sillä on niin paljon väliä, että pettämisestä kestää pitkään päästä yli. Tällainen nostaa Lymistä esiin lojaaliuden henkilöindikaattorin, koska hän ehkä toimii omia ystäviään kohtaan niin kuin toivoisi heidän toimivan itseään kohtaan.

Sisäinen sitaatti Erin Anttilaa koskevassa henkilöjutussa kommentoi taas rahaa. Anttilan maailmassa raha ei ratkaise luomisen tuskaa.

Menestyksen ansiosta Erinillä on nyt varaa keskittyä yksinomaan musiikin tekemiseen. *Mutta ei se kummoinen inspiraationlähde ole.*

Sisäinen sitaatti kertoo, että raha on keuhko lähde inspiraatioon. Toisin sanoen: ei luovan alan taiteilijan työ ole helppoa, vaikka rahaa olisikin.

Myös Hannu-Pekka Björkmanin haastattelusta löytyy esimerkki sisäisestä sitaatista. Jälleen liikutaan sellaisella inhimillisellä alueella, johon on yleismaailmallisesti helppo samaistua.

– Esikoisen syntymä oli pelottavaakin. En ollut henkisesti valmis isäksi. Kivikautiset vaistot nousivat esiin ja mietin, miten saan pidetyksi perheeni hengissä ja miten lapsen kanssa oppii elämään. Iso vastuu laskeutui harteille.
Hyvin oppi, vielä toisenkin lapsen kanssa.

Kursivoitu ilmaus on kuin huokaus Björkmanin suusta, sitaatti ilman sitaattimerkkejä.

6.7 Kommentoinnin asteiden esiintyminen päällekkäin

Komentoinnin asteet eivät aina esiinny henkilöjutuissa yksiselitteisesti erillisinä yksiköinä. Usein ne esiintyvät päällekkäin tai rinnakkain samassa lauseessa tai jutun otteessa. Esittelen seuraavassa ilmiötä esimerkkien avulla.

Tiina Lymin haastattelussa on melko poikkeuksellinen esimerkki siitä, miten samassa lauseessa esiintyy havainnoivaa, arvioivaa ja kantaa ottavaa kommentointia.

Töölöläisen ravintolan loosipöydässä istuu tyytyväisen ja onnellisen oloinen nainen, joka ei hermostu, vaikka haastattelu venyy, ruuan tulo kestää ja kotoa välillä jo soitellaankin äidin perään.

Toimittajan raportoituja havaintoja ovat seuraavat asiat: ollaan töölöläisessä ravintolassa, loosipöydässä, haastattelu venyy, ruokaa täytyy odottaa ja Lymin puhelin soi, koska lapset soittelevat. Toimittaja havainnoi myös, että Lymi ei hermostu, vaikka tilanteessa tapahtuu paljon odottamatonta. Samalla toimittaja intuitiivisesti arvioi, että Lymi vaikuttaa tyytyväiseltä ja onnelliselta. Ote antaa vaikutelman leppoisasta, rennosta ja mutkattomasta Tiina Lymistä, joka ei hermostu pienistä, mikä tekee koko tekstipätkästä kantaa ottavan. Toimittajan reaaliaikaiset havainnot tilanteesta tekevät kannanotosta uskottavan (vrt. Hultén, s. 50).

Myös toinen esimerkki on Tiina Lymiä käsittelevästä jutusta. Siinä esiintyy rinnakkain päättelevää ja kantaa ottavaa kommentointia. Otteessa Lymi pohtii ääneen, miksi nykyään häntä verrataan nuorempaan näyttelijään Krista Kososeen. Tekstin sisälle syntyy dialogi Lymin ja toimittajan välille, kun toimittaja vastaa Lymin kysymykseen:

”Onhan se tavallaan huvittavaa, että Kristaa verrattiin aluksi muhun, mutta nyt asetelma on kääntynyt pääläelleen: minun sanotaan muistuttavan häntä. Mistähän sekin kertoo?” No varmasti ainakin television mahdista ja siitä, että Tiina on viime vuosina keskittynyt vähemmän näkyviin hommiin teatterinohjaajana. Ja siitä, että Krista Kososen ja Tiina Lymin läsnäolo ja karisma ovat kieltämättä samaa luokkaa.

Lymi esittää kysymyksen, johon toimittaja vastaa päätelmällä. Toimittajan aukikirjoittama johtopäätös on se, että Lymin sanotaan muistuttavan Kososta, koska Kosonen on ollut viime aikoina näkyvämmin esillä. Kyseessä on vertauskuvallisesti kisälli-oppipoika -asetelma, joka on vain kääntynyt oppipojan näkyvyyden myötä toisinpäin. Muutenhan oppipoikaa verrattaisiin aina ylempään eli kisälliin, joka Lymi on ikänsä ja kokemuksensa puolesta ollut Kososelle. Päätelmällä toimittaja ottaa kantaa siihen, mistä asetelman muuttuminen johtuu. Kantaa ottavaa kommentointia on myös otteen viimeinen lause, jossa toimittaja

vertaa näyttelijöiden karismaa. Toimittaja esittää mielipiteensä siitä, että heillä on yhtä voimakas karisma.

Anna Erikssonin haastattelun alussa on kuvaus siitä, miksi Eriksson on alunperin alkanut pelätä kuolemaa. Esimerkissä on rinnakkain kantaa ottavaa kommentointia, referoivaa kommentointia ja arvioivaa kommentointia. Kokonaisuutena se myös sisältää päättelevää kommentointia.

Kuolemanpelko on lyönyt leimansa Annan elämään. Kun Anna oli lapsi, perhe asui isän työn vuoksi Intiassa. Kerran he olivat lähdössä lentokoneella New Delhistä Varanasin kaupunkiin. Matkustajat istuivat jo paikoillaan, kun ilmoitettiin, että koneessa oli pommi ja kaikkien piti poistua. -- Polttoainetta oli varattu vain rajallisesti eikä laskeutumistaikaa tuntunut löytyvän. Matkustajista kone vaikutti syöksyvän maata kohden. Anna muistaa vieläkin lentoemännän hätäntyneet kasvot tämän juostessa käytävää pitkin. – Lopulta kapteeni löysi kentän, ja kone pääsi laskeutumaan. Erikssonin perhe ei puhunut asiasta mitään jälkepäin. He eivät luultavasti kyenneet siihen, eivät edes aikuiset. Tuolloin 11-vuotiaaseen Annaan tuo matka jätti elämänmittaisen jäljen.

Kappaleen ensimmäinen ja viimeinen lause ovat esitystavaltaan kantaa ottavaa kommentointia. Niissä tiivistetään Erikssonin liittyvä ydinasia, henkilöindikaattori, joka kulkee mukana läpi jutun. Lukijana sen voi abstrahoida tekstistä kerrotun tapahtumaketjun avulla, joka sisältää päätelmän: Koska Anna joutui lapsena kuvatus kaltaiseen lentotilanteeseen (syy), hän on alkanut pelätä kuolemaa (seuraus). Toiseksi viimeinen lause *He eivät luultavasti kyenneet siihen, eivät edes aikuiset* on esitysmuodoltaan arvioivaa kommentointia. Siinä arvioidaan (lähde epäselvä), miksi Erikssonin perhe ei puhunut asiasta jälkepäin. Arvioivan kommentin tunnusmerkkinä on epävarmuutta ilmaiseva sana *luultavasti*. Muuten teksti on suurilta osin referoivaa kommentointia, jossa haastateltavan elämän käännekohta on referoitu aikaa tiivistäen.

Edelleen Erikssonia käsittelevässä henkilöjutussa on kohta, josta on haastavaa eritellä, mikä osuus tekstipätkästä on arvioiva, mikä taas itseanalyttistä kantaa ottavaa kommentointia.

Anna Eriksson arvelee, että koska ihmisiä yritetään koko ajan vieraannuttaa kuolemasta, heidät on samalla vieraannutettu elämästä. Kuolema on siirretty pois ajesta, tietoisesta mielestä, mutta ihmi-

set maksavat siitä kovan hinnan.

Eriksson arvelee, joten lausuma on luonteeltaan itseanalyttinen ja kertoo jonkinlaisesta epävarmuudesta. Hän ei esitä lausumaa totuutena. Tämä on arvioivan kommentoinnin tyyppillinen piirre. Toisaalta tekstissä on hyvin mielipiteellinen ote, joka viittaa itseanalyttiseen kantaa ottavan kommentoinnin muotoon. Eriksson analysoi kuoleman olemassa oloa arjessa ja esittää mielipiteen siitä, miten hänen mielestään ihmisten pitäisi mieltää kuolema osaksi arkea ja elämää. Vaikka lähdettä ei identifioida, on selvää, että viimeinen lausuma *ihmiset maksavat siitä kovan hinnan* on Erikssonin mielipiteellinen ilmaus eli itseanalyttisen kantaa ottavan kommentoinnin muoto.

7 LOPPUPÄÄTELMÄT

7.1. Tutkimuksen tärkeysjärjestys

Olen tarkastellut pitkiä henkilöjuttuja kolmen eri tieteenalan näkökulmasta: journalismin, kirjallisuuden ja kielentutkimuksen lähtökohdista. Tavoitteeni ovat olleet ennen muuta journalistisia, koska jo alun perin toivoin saavani tämän tutkimuksen myötä vastauksia käytännön työhöni, jossa olen kirjoittanut ja luultavasti jatkossakin kirjoitan paljon henkilöjuttuja. On silti luontevaa häilyä näiden tieteenalojen välillä, kun tutkimuksen kantavana teemana on kaunokirjallinen journalismi ja tutkimuksen kohteena osin journalistisen tekstin kielelliset piirteet.

Tutkielmani tärkein lähtökohta on ajatus kielestä sosiaalisena ilmiönä. Journalistiikan näkökulmasta tämä tarkoittaa subjektin ja objektin vuorovaikutusteoriaa (ks. Hemánus et al., s. 26–29). Se tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että todellisuus syntyy kirjoittajan, tekstin ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa. Kielentutkimus nimeää saman prosessin nimellä tekstin rekontekstualisoituminen: ”Tarina on koettu, kerrottu ja rakennettu useaan kertaan ajallisesti eri hetkinä ja eri tilanteissa (tapahtumatilanne, tiedonhankintatilanne, tekstin kirjoitustilanne), eri genreissä (haastattelu, keskustelu tms. vs. reportaasi) ja eri kanavilla (puhe ja kirjoitus) – ja samalla eri tarkoituksissa. Haastateltavat ovat kokeneet tapahtumat yhdessä tilanteessa ja kuvanneet sitä toimittajalle tiedonhankintatilanteessa; toimittaja on sovitannut tarinan osaksi journalistista tekstiään eli osaksi uutta kertomusta; lukija konstruoi tarinan lehdenlukutilanteessa tekstin antamien vihjeiden pohjalta.” (Makkonen-Craig 2005, 109.) Narratologisessa kirjallisuudentutkimuksessa puhutaan tekstin merkitysten rekonstruoinnista, johon liittyy fyysisen tekijän ja fyysisen lukijan lisäksi koko joukko muita merkityksen luomiseen osallistuvia tekijöitä, kuten kertoja, sisäkkäinen kertoja, sisäistekijä, sisäislukija, yleisö ja sisäkkäinen yleisö (ks. s. 38–47). Yhtä kaikki, tieteenaloja yhdistää lähtökohta kielestä sosiaalisena ilmiönä.

Tutkielmani tärkeimmät tarkastelun kohteet ovat toimittajan läsnäolo ja kommentointi läsnäolon muotona. Näiden kahden toisiinsa limittyvän kokonaisuuden avulla tavoittelin vastausta kysymykseen henkilön rekonstruoitumisesta tekstissä. Lopulta kysymys toimittajan läsnäolosta oli vain viitekehys ja kommentoinnin asteikko puolestaan väline pääkysymykselleni siitä, miten henkilö rekonstruoituu tekstissä eli miten kuva haastateltavasta lopulta muodostuu henkilöjutussa.

Tutkimukseni merkittävin tulos on aineistosta noussut kommentoinnin asteikko, joka sisältää kuusi kommentoinnin muotoa: havainnoiva, referoiva, päättelevä, arvioiva ja kantaa ottava kommentointi sekä kohtauskommentointi. Sen lisäksi referoivan, päättelevän, arvioivan ja kantaa ottavan kommentoinnin sisällä esiintyy itseanalyyttisen kommentoinnin muoto. Kommentoinnin asteikko vastasi kysymykseen, *miten* toimittaja kommentoi haastateltavaa (havainnoiden, referoiden jne.) sekä kysymykseen, *mitä* toimittaja kommentoi haastateltavassa (puhetapa, ulkonäkö, henkilöindikaattori jne.). Henkilön rekonstruoitumisen analysoiminen taas vastaa kysymykseen, *mihin* kommentointi johtaa. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi henkilöindikaattoreiden (Rimmon-Kenan 1991, 77) esiin tuomista, mikä on yksi kommentoinnin muotojen diskursiivinen tehtävä. Seuraavassa esittelen kommentoinnin muotojen diskursiivisia tehtäviä tarkemmin.

7.2 Kommentoinnin muotojen diskursiiviset tehtävät

Kaikilla kommentoinnin muodoilla on kaksi yhteistä diskursiivista tehtävää: henkilöindikaattoreiden luominen ja sitä kautta kokonaisen luonteenpiirteiden verkoston rakentaminen (ks. Rimmon-Kenan, s. 44) sekä jutun tyylilajin osoittaminen (vrt. Hultén, s. 50). Henkilöindikaattorien poiminen johtaa henkilön rekonstruoitumiseen tekstissä ja tyylin osoittaminen antaa lukijalle tietyn lähtökohdan lukemiselle. Yhteisten tehtävien lisäksi jokaisella kommentoinnin muodolla on omia, erityisiä tehtäviä. Esittelen näitä erityistehtäviä pääpiir-

teittäin aineistosta nousseiden havaintojeni perusteella.

Havainnoivan kommentoinnin diskursiivinen tehtävä on yksinkertaisimmillaan henkilön identifioiminen (vrt. Chatman, s. 53). Sen lisäksi se voi todistaa toimittajan raportoidun havainnon kautta, että haastateltava puhuu totta, ja että toimittajan luoma kuva haastateltavasta on todenmukainen (minä olin siellä, minä näin). Näin ollen havainnoivan kommentoinnin yksi tärkeä diskursiivinen tehtävä on jutun uskottavuuden vahvistaminen autenttisuuden avulla (vrt. Hultén, s. 45). Samalla autenttisuus tuo haastateltavan lähelle lukijaa.

Referoivan kommentoinnin diskursiivinen tehtävä on kertoa taloudellisesti henkilöstä tärkeitä perusasioita (perhe, koulutus, asuminen jne.) ja pääkohtia elämästä eli myös identifioida henkilöä (vrt. Chatman, henkilön identifioiminen ja ajallinen tiivistäminen, s. 48). Toimittaja voi saada tietoonsa tärkeitä asioista haastateltavalta, mutta viime kädessä toimittaja tekee valinnan, mitkä asiat ovat niin tärkeitä, että ne pääsevät juttuun. Siksi myös referoiva aines jutussa on kommentointia, johon toimittaja on voinut sisällyttää asenteitaan (vrt. Hultén, s. 46). Usein toimittaja myös nostaa esiin uusia henkilöindikaattoreita referoivan kommentoinnin avulla.

Kohtauskommentoinnin ehdottomasti tärkein diskursiivinen tehtävä on tuoda haastateltava lähelle lukijaa. Kohtauskommentointi on intensiivinen esitystapa, jolla toimittaja voi kertoa taloudellisesti tiivistäen ja dramatisoiden tarinan henkilölle tärkeästä tilanteesta. Kohtauskommentointi herättää kiinnostuksen lisäksi henkiin useita henkilöindikaattoreita. Taloudellisuutensa vuoksi kohtauksessa on helppo esitellä useampia henkilöindikaattoreita hieman vaivihkaa, esimerkiksi haastateltavan toiminnan ja tekojen kautta (vrt. Rimmon-Kenan, s. 45–46).

Arvioivan kommentoinnin diskursiivinen tehtävä on nostaa esille uusia henkilöindikaattoreita mutta myös testata jutussa jo esiin nousseiden luonteenpiirteiden paikkansapitävyyttä. Tähän esitystapaan liittyy hyvin tunnistettavia kielellisiä piirteitä, kuten kysymys kuvitel-

lulle lukijalle tai haastateltavalle sekä useita epävarmuutta ilmaisevia sanoja (*lienee, ehkä, saattaa olla, luultavasti, arvelee* jne.). Samalla kun arvioiva kommentointi luo tekstiin dialogisuutta, niin se myös jättää lukijalle varan ajatella toisin.

Päättelevän kommentoinnin diskursiivinen tehtävä on esittää johtopäätöksiä ja perustella niiden kautta esiin nousevia tai jo nousseita henkilöindikaattoreita. Päättelevä kommentti on Rimmon-Kenanin (ks. s. 44) nimeämä implikaatio puhtaimmillaan, koska se sisältää jonkin syy-seuraus -suhteen, joiden perusteella lukija tekee päätelmiä pyrkiessään koheesioon henkilön luonteenpiirteistä.

Kantaa ottava kommentointi on kommentoinnin muodoista vahvimmin haastateltavaa kommentoiva. Sen diskursiivinen tehtävä on vahvistaa henkilöstä esiin nousseita henkilöindikaattoreita ja suhteuttaa asioita lukijalle, tarjota heijastuspintaa tämän mielipiteille (vrt. Jaakkola, s. 28). Kantaa ottavan kommentoinnin tehtävä on myös perustella, miksi kyseinen juttu on tehty. Henkilöjuttu eroaa uutisesta siinä, että henkilöjutun ajankohtaisuuden perusteleminen on moniselitteisempää verrattuna uutisjuttuun. Uutisessa muutos on tärkeää. Henkilöjutun julkaisemisen lähtökohtana voi olla hyvä tarina. Toimittajan täytyy kuitenkin aina tehdä jutussa tietäväksi, miksi juttu on tehty. Tämän tutkimuksen aineistossa tällaista perustelua edustivat erityisesti maininnat ammatillisesta menestyksestä (ks. s. 110–112). Kantaa ottava kommentointi tuo myös voimakkaasti esiin toimittajan omaa ääntä ja tyyliä.

Itseanalyttisellä kommentoinnilla on useampia tärkeitä diskursiivisia tehtäviä. Ensinnäkin se siirtää vastuun kommentista haastateltavalle, jolloin toimittaja välttyy omien mielipiteidensä julkituomiselta (vrt. Makkonen-Craig, vuoronsiirtolauseet, s. 57). Tämän vuoksi toimittaja voi käsitellä vaikeitakin asioita ilman oman mielipiteensä kertomista ja haastateltavan kautta päästään käsittelemään jotakin yhtä ihmistä suurempaa asiaa (Makkonen-Craig 2005, 108). Aineistossani hyviä esimerkkejä hienovaraista käsittelyä vaativista aihepiireistä ovat esimerkiksi kuolemanpelko ja yksinhuoltajuuden mahdollinen periytyminen. Joskus myös se, että päästää haastateltavan itse määrittelemään itseään, on uskottavampi esitys-

muoto kuin toimittajan tekemä suora määrittely.

Havainnollistan tuloksiani alla olevalla luettelolla, jossa esittelen lyhyesti kommentoinnin muodot ja niiden diskursiiviset tehtävät. Käytän sanaa *mielikuva* kuvaamaan diskursiivisia tehtäviä esimerkiksi *henkilöindikaattorin* sijaan, koska se on kaikessa kansantajuisuudessaan mielestäni kuvaavampi ja merkitykseltään hieman laajempi. Viittaan kolmannella sarakkeella siihen, mitä kommentoinnin muoto vaikuttaa siihen kokonaiseen mielikuvaan ja intuitiiviseen tunteeseen, mikä lukijalle jutun lukemisen jälkeen henkilöstä jää. Näin ollen diskursiivisista tehtävistä ensimmäinen viittaa kommentoinnin asteiden yksittäisiin tehtäviin, toinen viittaa puolestaan kokonaisuuteen, lopputulokseen.

Kommentoinnin muoto	Diskursiivinen tehtävä 1	Diskursiivinen tehtävä 2
Havainnoiva	identifioiminen, jutun uskottavuuden vahvistaminen	mielikuvia alustava
Referoiva	taloudellinen identifioiminen	mielikuvia pohjustava
Kohtaus	henkilön tuominen lähelle, kiinnostuksen herättäminen	mielikuvia rakentava
Arvioiva	esiin nousseiden henkilöindikaattoreiden testaaminen	mielikuvia testaava
Päättelevä	johtopäätösten esittäminen, henkilöindik. perusteleva	mielikuvia perusteleva
Kantaa ottava	henkilöind. vahvistaminen, asioiden suhteuttaminen	mielikuvia vahvistava

Näin ollen voidaan todeta, että toimittajan subjektiivisesta arvioinnista kumpuavat kommentoinnin asteet rakentavat henkilökuvaakin palapeliä, joka alkaa alustamisesta ja päättyy luodun mielikuvan vahvistamiseen.

Lisättäköön, että läsnäolon sanoittamisessa käytän Pietilän (1995, 49) hahmotelmaa toimittajan tunnistettavuudesta. Kaikissa kommentoinnin asteissa toimittaja on joko tunnistautumaton ja asioihin puuttuva (tilanne on huolestuttava) tai tunnistautumaton ja asioihin puuttumaton (X:stä tilanne on huolestuttava). Aineistostani löytyy vain yksi esimerkki tunnistautuvasta toimittajasta (ks. s. 108, *Anna Erikssonin ruskeat silmät katsovat minuun värähättä*). Muuten kommentin lähdeä harvoin identifioidaan, mutta silti tekstissä ”kuuluu” kertojan ääni.

7.3 Kohti taidokasta kommentointia

Henkilöjuttu on haastava mutta samaan aikaan erittäin kiinnostava journalistinen tekstilaji. Itse ajattelen, että mitä tunnetumpi henkilö, sitä taitavampaa otetta vaaditaan. Kun suurella yleisöllä on ennakko-oletuksia, ne tulisi mielestäni osin täyttää jutun uskottavuuden takia, mutta henkilöstä odotetaan aina myös jotain uutta tietoa. Yhtä kaikki, olen Panu Rädyn (1998, 138) kanssa samaa mieltä siitä, että henkilöjuttu voi kasvaa yhtä ihmistä suuremmaksi tarinaksi vaikka maailmasta tässä ja nyt.

Räty (1998, 141–144) on todennut, että ”hyvä toimittaja ei arvostele tai määrittele haastateltavaansa vaan hän työskentelee kriittisen avoimessa ilmapiirissä ja antaa haastateltavan määrittellä itse itsensä.” Tässä tutkimuksessa kommentoinnin asteet paljastivat, että toimittajat päästävät varsin usein haastateltavan määrittelemään itsensä, jolloin vastuu viestistä siirtyy haastateltavalle. Itse en pidä haastateltavan itsensä määrittelyä *Hän sanoo olevansa X* -mallilla lähtökohtaisesti journalistisesti parhaana esitystapana. En pidä ajatuksesta, että toimittaja siirtää vastuuta haastateltavalle. Se kuulostaa siltä kuin toimittaja yrittäisi päästä helpolla, mikä ei ole mahdollista syvällistä otetta vaativassa henkilöjutussa.

Maria Lassila-Merisalo (2009, 39) on puolestaan esittänyt, että kertojalla ei ole yleisesti tapana tehdä luonnemääritelmiä, jos kyse ei ole mielipiteellisestä tekstistä. Itse ajattelen, että henkilöjutussa luonnemäärittelyjä voisi tehdä rohkeamminkin juuri henkilöindikaattoreiden avulla. Luonnemäärittelyjen tekeminen ei tarkoita automaattisesti haastateltavan yläpuolelle asettumista tai itseäänkorostavaa kerrontaa. Henkilömäärittely on minusta parhaimmillaan silloin, kun se tapahtuu hieman vaivihkaa, esimerkiksi siten, että henkilöä kuvataan hänen toimintansa ja tekojensa kautta. Sellainen lähtökohta voi päästää toimittajan kin syvemmälle henkilön arkeen, ajatuksiin ja arvomaailmaan. Pienellä teollakin voi olla hyvin suuri symbolinen merkitys (vrt. Rimmon-Kenan, s. 45).

Tässä tutkimuksessa onnistuin luomaan kommentoinnin asteikon ja selvittämään sen kautta

kommentoinnin diskursiivisia tehtäviä. Mielestäni tutkimuksen kiinnostavin anti liittyy kuitenkin henkilön rekonstruoitumiseen tekstistä. Taidokas henkilöindikaattorien luominen ja käyttö on hyvän henkilöjutun perusta. Tässä kohdassa on erityisesti hyvä muistaa, missä menee toimittajan ”tietämisen” raja. Tämän tutkimuksen aineistosta minulle jäi mieleen eräs kantaa ottavan kommentoinnin esimerkki, joka lipsahti karkeasti jonkin kirjoittamattoman rajan yli. Se kuuluu näin: ”Silmälasiensa takana katse on valpas. Se viestittää älystä ja räväkkyystä.” (KL 13, 6/2012.) Esimerkissä toimittaja on päättellyt, että haastateltavan valpas katse implikoi älykkyyttä ja räväkkyyttä. Pelkkä katse ei kuitenkaan voi mielestäni kertoa älystä. James Phelan (2005, 110 Lassila-Merisalonen 2009, 53 mukaan) muistuttaakin oivallisesti, että lukijoiden täytyisi olla kriittisiä juuri tällaisten ”lapsusten” äärellä, kun ”kertoja kertoo enemmän kuin voi tietää” (emt.). Myös toimittajien tulee olla tarkkana työskentelytavoissaan erityisesti henkilöä luonnehtiessaan. Vaikka esitystapoja on runsain mitoin, niin henkilön määrittelyssä on edelleen melko tiukat rajat, jonka ylittämisen kriittinen lukija kyllä tunnistaa.

Tässä tutkimuksessa aineiston analyysiin esimerkeiksi olisi riittänyt yksi tai kaksi henkilöjuttua. Parin jutun analyysissä olisin ehkä päässyt vielä syvemmälle henkilöindikaattoreihin. Lisäksi olisin voinut käsitellä kommentoinnin asteita vielä tarkemmin osana jutun kokonaisrakennetta. Valitsin kuitenkin kaikkien juttujen rinnakkaisen esittelyn, koska halusin alun alkaen tutkia myös sitä, toistuvatko kommentoinnin asteet samanlaisina naistenlehdissä ja yleisaikakauslehdissä. Hypoteesini toteutui siltä osin, että kommentointi on samankaltaista aineistoni kaikissa henkilöjutuissa. Ainoastaan kohtauskommentointia esiintyi huomattavasti muita kommentoinnin muotoja vähemmän.

Jätin tutkimuksesta sitaatit kokonaan pois, koska ihan alun perin ajattelin, että kommentointi tapahtuu vain toimitetussa leipätekstissä. Se ei tietenkään ole niin, vaan kuten Hultén (ks. s. 51) on esittänyt, on täysin toimittajan valinta, mitä hän antaa haastateltavan puhua omalla äänellään. Täten sitaateissa voi piillä toimittajan istuttamia asenteita. Olisikin kiinnostavaa tutkia pelkästään sitaatteja ja niihin kohdistuvaa valintaa kommentoinnin näkökulmasta.

Toinen tutkimuksen herättämä kysymys liittyy toimittajan valintaan siirtää vastuu lukijalle, jotta toimittajan ei tarvitsisi tuoda julki omia mielipiteitään. Tällaisiakin esitystapoja on varmasti useita ja olisi kiinnostavaa tietää, millaisia ne ovat ja kenties, millaisia diskursiivisia tehtäviä tai merkityksiä niissä piilee.

Alussa kysyin, miten viestittää lukijalle se kokonainen kuva, jonka olen sillä hetkellä haastateltavasta saanut. Tässä vaiheessa tutkimusta tässä muodossa esitetty kysymys tuntuu naiivilta, koska kuten sanottu, kieli on luonteeltaan sosiaalista ja varsinaiset henkilöindikaattorit ja luonteenpiirteiden verkostot heräävät henkiin vasta, kun tekstiä luetaan. Toki toimittaja voi kommentoinnin asteikon avulla ohjata lukijaa tietyille poluille, mutta lopulliseen kuvaan vaikuttaa koko joukko erilaisia asioita. Kaikki oikeus tai taakka viestin merkityksistä ei kuitenkaan ole toimittajalla. Lundbergin (1992, 38) sanoin, ”on tärkeä muistaa, että lopullinen vastuu viestin ymmärtämisestä on aina lukijalla”.

LÄHTEET

Lehtijutut:

- Hakamo, Tanja 2012: "Baarit ovat vaihtuneet mummokerhoon". *Me Naiset (MN)* 43, 10/2012.
- Hemánus, Kirsi 2012: Sormet tanssivat näppäimillä. *Kotiliesi (KL)* 13, 6/2012.
- Houni, Pirjo 2010: Hannu-Pekka Björkman: "Kirjoittamalla saa esille ihmisen haurauden". *Eeva* 1/2010.
- Hujanen, Minna 2012: Tiina kaataa kulissit kumoon. *Kotiliesi (KL)* 11, 5/2012.
- Huusari, Eija 2012: Anna Eriksson: "Pelot inspiroivat". *Eeva* 11/2012.
- Laari, Susanna 2012: "Miehessä seksikkäintä on turvallisuus". *Me Naiset (MN)* 3, 1/2012.
- Rapo, Niina 2011: Tunteellinen siili. *Kodin Kuvalehti (KK)* 1, 12/2011.
- Sillanpää, Anna 2012: Iskän pojat. *Kodin Kuvalehti (KK)* 10, 5/2012.

Kirjallisuus:

- Astala, Erkki 1986: Viihteestä käyttöarvona: Prokopin viihdekäsityksen kritiikkiä ja kehittelyä. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A; 56.
- Booth, Wayne C. 1961: *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Caffi, Claudia & Janney, R.W 1994: Towards a pragmatics of emotive communication, *Journal of Pragmatics* 22 (1994), s. 325–373 (Special Issue, Involvement in Language).
- Chafe, Wallace & Danielewicz, Jane 1987. Properties of spoken and written language. Teoksessa R. Horowitz & S. Jay Samuels (toim.): *Comprehending oral and written language* s. 83-113. San Diego: Academic Press.
- Chatman, Seymour 1978: *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press.
- Cohn, Dorrit 2006/1999: *Fiktion mieli. The Distinction of Fiction*. Suom. Paula Korhonen, Markku Lehtimäki, Kai Mikkonen ja Sanna Palomäki. Helsinki: Gaudeamus.
- Haavisto, Sanna, Anne Mäntynen, Onikki Tiina, Saarinen Erja & Visapää Laura (toim.) 1999: *Käytännön sanelema juttu? Aikakauslehti-genreä etsimässä*. Kielen opissa 3. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Hemánus, Pertti 1973: Joukkotiedotus piilovaikuttajana. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti & Varis, Tapio 1979: Joukkotiedotus eilen ja tänään. Helsinki: Gaudeamus.
- Hemánus, Pertti & Tervonen, Ilkka 1980: Objektiivinen joukkotiedotus. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti - Tervonen, Ilkka 1986a: Totuuksista utopioihin. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti, - Tervonen, Ilkka 1986b: Vaihtoehtojournalismi, minkälainen vaihtoehto? Kysymyksiä ja keskustelun avauksia. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C 8/1986.
- Hemánus, Pertti 1990: Johdatusta tiedotusoppiin. 2, Journalistiikan perusteet. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hemánus, Pertti 1992: Lehtijutun opissa. Reportaasin tekijä tekstinsä subjektina. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A 79. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hollowell, John 1977: Fact & Fiction. The New Journalism and the Nonfiction Novel. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Holmes, Tim 2007: Mapping the Magazine. An Introduction. Journalism Studies 8:4.
- Hultén, Lars J. 1990: Reportaget som kom av sig: en analys av reportaget som textform utifrån produktionsperspektivet och sändarrollen med betoning på reportens personliga tonfall. En undersökning av reportaget i några landsortstidningar 1960–1985. Stockholm: JMK.
- Jaakkola, Maarit 2006. Urheilija oopperassa: Toimittajan ja kriitikon roolien vuoropuhelua kulttuurijournalismissa. Journalismikritiikin vuosikirja. 138–151. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Juusola, Markku 1988. Osallistuva journalismi, 1960-luvun alakulttuurit ja uusi journalismi Yhdysvalloissa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Juva, Einar Wilhelm 1961: P.E. Svinhufvud. 2, 1917–1944. Porvoo: WSOY.
- Kivikuru, Ullamaija 1996: Vieraita lehtiä. Aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä. Helsinki: Yliopistopaino.

- Kantokorpi, Mervi, Lyytikäinen, Pirjo & Viikari, Auli 2003: Runousopin perusteet. 4. muuttamaton painos. Helsinki: Helsingin yliopisto, Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia.
- Lassila, Maria 2001: Faktaa fiktion keinoin. Nonfiktiota Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ja Imagessa. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lassila-Merisalo, Maria 2009. Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikkaa suomalaisissa aikakauslehdissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Linell, Per 1998: Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives. Amsterdam: John Benjamins.
- Lunberg, Tom 1992. Tuhannen taalan juttu. Näin sen kirjoitat. Espoo: Weilin+Göös.
- Makkonen-Craig, Henna 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1026. Helsinki: SKS.
- Möra, Tuomo 1998: Johdanto: Murros? Murros! Teoksessa Kantola, Anu & Möra, Tuomo: Journalismia! Journalismia? Helsinki: WSOY.
- Möra, Tuomo 1996: Journalistit rutiinien verkossa. Teoksessa Luostarinen, Heikki, Kivikuru, Ullamaija & Ukkola, Merja (toim.), Sopolisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 105–116.
- Okkonen, Antero 1986: Toimittajan työ I.-4. tarkistettu painos. Hämeenlinna: Karisto.
- Pietilä, Jyrki 2008: Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pietilä, Veikko 1995: Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä. Department of Journalism and Mass Communication, ser A, vol. 86. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ridell, Seija 1990a: Miten uutinen 'puhuttelee'? Uutisen ja yleisön suhteen tarkastelua diskursiiviselta kannalta. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A 63/1990.

Tampere: Tampereen yliopisto.

Ridell, Seija 1994: Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A 82/1994. Tampere: Tampereen yliopisto.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1991/1983: Kertomuksen poetiikka. Narrative fiction. Contemporary Poetics. Suom. Viikari, Auli. Helsinki: SKS.

Roukala, Lotta 2012: Viulunsoittaja asemalla: kaunokirjallisen kerronan keinot Gene Weingartenin reportaasissa Pearls Before Breakfast. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Routavaara, Akseli 1944: Minusta tulee toimittaja: alkeistietoa sanomalehtialalta. Jyväskylä: Gummerrus.

Räty, Panu 1998: Henkilökuva ajan kuvana. Journalismia! Journalismia? Toim. Kantola, Anu & Mörä, Tuomo. Helsinki: WSOY, 137–150.

SKP = Suomen kielen perussanakirja, Haarala Risto (toim.) 2001: 1. osa, A-K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu. Helsinki: Edita.

Suhola, Aino, Turunen Seppo, Varis Markku 2005. Journalistisen kirjoittamisen perusteet. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Taanila, Hannu 1979. *Lähde jäänyt merkitsemättä tarkasti.

Tammi, Pekka 1986: Kertojan ja henkilön diskurssista. Teoksessa Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 25–61.

Tammi, Pekka 1992/1983: Kertoja tekstin hierarkkisessa rakenteessa. Kertova teksti. Esseitä narratologiasta. Helsinki: Gaudeamus, 9–26.

Tervonen, Ilkka 1986. Objektiivisuus ja informatiivisuus. Journalismin tiedollisten ominaisuuksien tarkastelua kahden käsitteen kannalta. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A 55/1986. Tampere: Tampereen yliopisto.

Töyry, Maija 2002: Mitä puuttuu? Aikakauslehtijournalismin opetus ja tutkimus on niukkaa. Tiedotustutkimus 4/2002.

Töyry, Maija 2009: Lukijalähtöisyys aikakauslehtijournalismissa. Teoksessa Väliverronen, Esa (toim.), Journalismi murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Uino, Ari 1992: Aikakauslehdistön vakiintumisen kausi 1830–1880. Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Helsinki: Aikakauslehtien liitto, 37–103.

Elektroniset lähteet:

<http://www.aikakauslehdet.fi/Etusivu/Aikakausmedia/Jasenluettelo/Jasenluettelo/?lista=luokat&luokka=a.1.2&vuosi=2013&lang=fin&type=&sub=Yleis%F6lehdet>, katsottu

23.11.2014 kello 12:39.

<http://www.sanomamagazines.fi/yritysinfo/tarinamme/historia/> katsottu 3.9.2013 kello 12.15

<http://www.otavamedia.fi/web/guest/kotiliesi>, katsottu 4.12.2012 kello 21.08

<http://www.sanomamagazines.fi/yritysinfo/tarinamme/historia/> katsottu 3.9.2013 klo 12.30